

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
(ULUSLARARASI İLİŞKİLER)
ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ – RUSYA FEDERASYONU DOĞAL GAZ
TİCARETİNİN KARŞILIKLI BAĞIMLILIK KAVRAMI
ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALPER AYDIN

Ankara,2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
(ULUSLARARASI İLİŞKİLER)
ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ – RUSYA FEDERASYONU DOĞAL GAZ
TİCARETİNİN KARŞILIKLI BAĞIMLILIK KAVRAMI
ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Alper AYDIN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nuri YEŞİLYURT

Ankara,2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
(ULUSLARARASI İLİŞKİLER)
ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ – RUSYA FEDERASYONU DOĞAL GAZ
TİCARETİNİN KARŞILIKLI BAĞIMLILIK KAVRAMI
ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nuri YEŞİLYURT

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

1. Prof. Dr. Burak TANGÖR, Hacettepe Üniversitesi
2. Doç. Dr. Nuri YEŞİLYURT, Ankara Üniversitesi
3. Dr. Öğretim Üyesi Orkhan GAFAROV, Ankara Üniversitesi

Tez Savunması Tarihi

19.09.2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Nuri Yeşilyurt danışmanlığında hazırladığım “Avrupa Birliği – Rusya Federasyonu Doğal Gaz Ticaretinin Karşılıklı Bağımlılık Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi (Ankara.2023) ” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih : 28.09.2023

Adı-Soyadı : Alper AYDIN

İmza :

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AK	Avrupa Komisyonu
AT	Avrupa Toplulukları
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan
COMECON	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (Council for Mutual Economic Assistance)
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
LNG	Liquified Natural Gas (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz)
LNG	Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
NATO	The North Atlantic Treaty Organization
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries
PCA	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (Partnership and Cooperation Agreement)
SOCAR	State Oil Company of Azerbaijan Republic (Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği States)
TACIS	Bağımsız Devletler Topluluğuna Yönelik Yardım Programı (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent
TAP	Trans Adriatic Pipeline

ŞEKİLLER

Şekil 1-Avrupa Ülkeleri Toplam Doğalgaz Tüketim Miktarı (milyar metreküp).....	64
Şekil 2-AB Nihai Enerji Tüketiminde Enerji Kaynaklarının Payı 2021	67
Şekil 3-AB Doğal Gaz Tüketimi, İthalatı ve Üretimi	68
Şekil 4-AB Doğal Gaz İthalat Güzergahları.....	69
Şekil 5-Yamal-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı	29
Şekil 6-2021 Yılında Rusya'nın Doğal Gaz İhraç Ettiği Ülkelerin Payı	34
Şekil 7-Rusya'nın Avrupa'ya Gaz Transit Boru Hatları	78
Şekil 8-2021 Yılında AB Ülkelerinin Doğal Gaz İthalatlarında Rusya'nın Payı	81
Şekil 9-Ürün Gruplarına Göre AB'nin Rusya ile Ticareti, 2011 ve 2021	96
Şekil 10-Rus Doğal Gazının 2020 Yılında Avrupa Ülkelerinin Toplam Enerji Tüketimindeki Payı (%)	97

TABLolar

Tablo 1-AB'nin Rusya ile Milyon EURO Cinsinden Ticareti 2014-2022.....	51
Tablo 2-Rusya'nın Doğal Gaz İhracat Boru Hatları.....	33
Tablo 3-AB Doğal Gaz İthalatının Kaynak Ülkelere Göre Yüzdelik Payları	82

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ŞEKİLLER.....	iv
TABLolar.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDE NEOLİBERALİZM	9
1.1. NEOLİBERALİZM	9
1.2. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK KAVRAMI	16
1.2.1. Karşılıklı Bağımlılık.....	16
1.2.2. Duyarlılık ve Kırılganlık	19
1.2.3. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık	21
İKİNCİ BÖLÜM: DOĞAL GAZIN AVRUPA BİRLİĞİ-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİNDEKİ YERİ	27
2.1. RUSYA FEDERASYONU'NDA İHRAÇ ÜRÜNÜ OLARAK DOĞAL GAZIN ORTAYA ÇIKIŞI.....	27
2.1.1. Rusya Federasyonu'nda Doğal Gazın Tarihi	27
2.1.2. Rusya Federasyonu Ekonomisinde Doğal Gazın Yeri	31
2.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI AB-RUSYA İLİŞKİLERİ.....	36
2.2.1. Siyasi İlişkiler.....	36
2.2.2. Ekonomik İlişkiler	45
2.2.3. Güvenlik İlişkileri.....	53
2.3. AVRUPA BİRLİĞİ VE DOĞAL GAZ	62
2.3.1. Avrupa Birliği'nde Doğal Gaz Kullanımının Tarihi	62

2.3.2.	Avrupa Birliği Enerji Görünümünde Doğal Gazın Yeri	66	
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ-RUSYA FEDERASYONU ARASI			
DOĞAL GAZ TİCARETİ ÖZELİNDE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK			71
3.1.	AVRUPA BİRLİĞİ-RUSYA FEDERASYONU ENERJİ İLİŞKİLERİ	71	
3.1.1.	Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu Enerji İlişkilerinde Doğal Gazın Yeri	71	
3.1.2.	Avrupa ve Rusya Arasındaki Doğal Gaz Boru Hatları.....	78	
3.2.	AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASI VE DOĞAL GAZ.....	80	
3.2.1.	Avrupa Birliği'nin Doğal Gaza Bağımlılığı.....	80	
3.2.2.	Rus Gazına Bağımlılık Özelinde Avrupa Birliği Enerji Politikası.....	83	
3.3.	RUSYA FEDERASYONU ENERJİ POLİTİKASI VE DOĞAL GAZ.....	90	
3.3.1.	Rusya Federasyonu Enerji Politikası.....	90	
3.3.2.	Rusya Federasyonu Ekonomisinin Doğal Gaz İhracatına Bağımlılığı.....	92	
SONUÇ			100
KAYNAKÇA.....			108
ÖZET			121
ABSTRACT			122

GİRİŞ

Kuşkusuz, enerji tüm ülkelerin hayatta kalması için hayati bir unsurdur. Enerjinin istikrarlı ve ucuz tedariki ülkelerin ve küresel ekonominin en önemli kaygılarından biri haline gelmiştir. Bu kaygı, uluslararası ilişkilere de sirayet etmiş, uzun süredir en çok tartışılan konulardan biri olan enerji, Avrupa Birliği ile Rusya Federasyonu¹ arası ilişkileri şekillendiren en başat unsur haline gelmiştir. Rusya dünyanın en büyük gaz ve üçüncü en büyük petrol üreticisidir. AB ise sınırlı enerji kaynakları nedeniyle dünyanın en büyük enerji tüketicisidir. AB ve Rusya'nın tamamlayıcı ekonomileri, jeopolitik konumları ve coğrafi yakınlıkları, aralarında zaman içerisinde simetrik bir karşılıklı bağımlılık yaratmıştır.

Avrupa'nın Rus doğal gazına bağımlılığı son yıllarda Avrupa siyasetinde şiddetle tartışılan bir konu haline gelmiştir. Rusya'dan yapılan geniş kapsamlı enerji ithalatının yaşanan ve potansiyel sonuçları, sadece ithalatçı ülkeler arasında değil, aynı zamanda AB düzeyinde de giderek artan bir endişe konusu haline gelmiştir. Doğal gaz ticareti AB-Rusya ilişkilerini kesin olarak etkilemeye başlamıştır. Günümüzde doğal gaz ticareti dikkate alınmadan AB-Rusya ilişkilerinin doğrudan veya dolaylı olarak tartışılacak neredeyse hiçbir yönü bulunmamaktadır.²

2021 yılında AB tükettiği enerjinin yaklaşık %60'ını ithal enerji kaynaklarından elde etmiş, bu enerjinin %40'ı Rusya'dan tedarik edilmiştir. İthal kaynaklar içerisinde doğal gazda, toplam tüketimin %41'i Rus gaz arzından sağlanmıştır.³ AB'nin doğal gaz

¹ Tez çalışmasında “Avrupa Birliği” için kısaltma olarak, “AB”, “Rusya Federasyonu” için “Rusya” kullanılacaktır.

² Per Högselius, **Red Gas: Russia and the Origins of European Energy Dependence**, 1. ed, New York, NY, Palgrave Macmillan, 2013, s. 1.

³ “Putin’s Gas Warfare Might Galvanize Europe”, **Chatham House – International Affairs Think Tank**, 30.09.2022, (Çevrimiçi) <https://www.chathamhouse.org/publications/the-world-today/2022-10/putins-gas-warfare-might-galvanize-europe>, 04.10.2022.

tüketimi %65,2 oranında doğal gaz ithalatına bağlıdır ve bu bağımlılığın 2030 yılına kadar %83'e çıkması öngörülmektedir.⁴ AB'nin doğal gazının büyük çoğunluğu Rusya, Norveç ve Cezayir olmak üzere üç ana üretici ülkeden tedarik edilmektedir.⁵ Avrupa genelinde Rus doğal gazına bağımlılık iki coğrafi hususa bağlı olarak önemli ölçüde farklılık göstermektedir: Rusya'ya yakınlık (ülke ne kadar yakınsa, Rus doğal gaz altyapısına ve ihracatına bağlanma olasılığı o kadar yüksektir); ve Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) kaynaklarına erişim imkanının seviyesi. Rusya'ya yakınlıkla ilgili olarak, yedi AB-NATO üyesi ülke (Litvanya, Finlandiya, Letonya, Estonya, Slovakya, Bulgaristan ve Çek Cumhuriyeti) neredeyse tamamen Rus gazına bağımlı durumdadırlar. Bu ülkelerin doğal gaz tüketimlerinin en az %85'i Rusya tarafından sağlanmaktadır.⁶

Avrupa, Rus doğal gazına neden ve nasıl bu kadar büyük oranda bağımlı hale gelmiştir? Tarihsel süreç incelendiğinde, bu bağımlılığın bir gecede oluşmadığı anlaşılmaktadır. Doğu-Batı gaz ticaretinin oluşum dönemi, 1965-1975 yıllarında, yani Soğuk Savaş'ın ortasında meydana gelmiştir. Sovyetler Birliği ile İtalya, Avusturya, Batı Almanya, Finlandiya ve İsveç arasındaki doğal gaz ticaretine ilişkin yoğun müzakereler 1966-1967'de ivme kazanmış ve 1968'den 1970'e kadar olan dönemde bir dizi önemli öncü anlaşma imzalanmıştır. İlk teslimatlar 1968 gibi erken bir tarihte Avusturya'ya ve 1973-1974'te Batı Almanya, İtalya ve Finlandiya'ya başlamış, 1976 yılında Fransa' da bu gruba katılmıştır. Bu bağımlılığı çarpıcı bir biçimde ortaya koyan trajik durum ise, çok sayıda Batı Avrupa ülkesinin, diğer Avrupa Toplulukları ve NATO üyesi devletlerin

⁴ “Change in Global Gas Trade, 2021-2030 – Charts – Data & Statistics”, IEA, (27.02.2023), (Çevrimiçi) <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/change-in-global-gas-trade-2021-2030>, 27.02.2023.

⁵ **EU Energy in Figures: Statistical Pocketbook 2022**, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2022.

⁶ “Gas Trade Flows- Data Product”, IEA, (27.02.2023), (Çevrimiçi) <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-product/gas-trade-flows>, 27.02.2023.

şebekelerine bağlanmadan önce Doğu Avrupa doğal gaz boru hattı sistemine bağlanmış olması durumudur.⁷

2006 ve 2009 yıllarında, Rusya ile Ukrayna arasında ithalat ve transit sözleşmelerinin uzatılması konusundaki anlaşmazlıkların bir sonucu olarak birçok AB üye ülkesinin akut gaz kıtlığıyla karşı karşıya kaldığı doğal gaz krizleri, Avrupa'nın enerji bağımlılığı konusundaki kırılganlığını kanıtlamıştır. Rusya'nın Ukrayna ve diğer bazı eski Sovyet cumhuriyetleri ile olan gaz anlaşmazlıkları, Rusya'nın yakın çevresinde siyasi ve ekonomik nüfuzunu yeniden kazanma yönündeki daha geniş bir hırsinin parçası olarak yorumlanmıştır. Bu yoruma göre, Rus doğal gazı, OPEC'in petrol silahına benzer bir "enerji silahı" haline gelmiş, bu silah sadece Ukrayna'ya ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerine karşı değil, aynı zamanda Batı Avrupa'ya karşı da kullanılabilir duruma gelmiştir.⁸

Kırım'ın 2014 yılında Rusya tarafından ilhak edilmesi, AB-Rusya enerji ilişkilerinde bir başka kilometre taşını temsil etmektedir. Kırım'ın ilhak edilmesi, AB'nin ekonomik yaptırımlar getirmesi ve Rus gazının doğrudan hedef alınmasıyla iki taraf arası enerji ilişkileri başka bir düzeye geçiş yapmıştır. Rusya'nın genişlemeci politikalarına karşı AB, Rusya'ya karşı dört dizi kısıtlayıcı önlem almıştır. Bu kapsamda, AB-Rusya Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'na ilişkin müzakereler dondurulmuş, Kırım şirketleriyle her türlü ticari teması yasaklanmış ve Ağustos 2014'te Rus askeri ve enerji sektörlerini hedef alan yaptırımlar yürürlüğe konulmuştur.⁹

Rusya'nın 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya yönelik başlattığı “özel askeri operasyon”, AB'yi en çok enerji alanında etkilemiştir. Ukrayna hem tedarikçiler hem de

⁷ Högselius, **Red Gas**, s. 3.

⁸ Högselius, **a.g.e.**, s. 4.

⁹ “Energy Politics & EU-Russia Gas Interdependence: Implications for Russia's Structural Power”, **Strife**, C. 17, 2022, s. 113.

talep edenler bakımından, AB için kritik öneme sahiptir, nitekim, Rus gazının AB'ye ihracatının %78'i Ukrayna üzerinden geçmektedir.¹⁰ Rusya'nın yakın çevresinin bir parçası olan Ukrayna, NATO'nun Ukrayna'ya genişlemesi konusunda Rusya ve AB arasında bir çekişme noktası haline gelmiştir. Ukrayna işgali başladığından beri, AB ülkeleri tarafından tüketilen Rus gazının seviyesi önemli ölçüde düşüş göstermiştir.

AB ve Rusya arasındaki enerji ilişkileri, enerji kaynaklarına erişimi, enerji güvenliğini ve coğrafi konumu dikkate alan jeopolitik bir yaklaşım çerçevesinde de değerlendirilebilmektedir. Jeopolitik, siyasi süreçler ile bu süreçlerin gerçekleştiği coğrafi alanlar arasındaki etkileşimlerin incelenmesi olarak tanımlanabilir.¹¹ Enerji jeopolitiği ise jeopolitiğin bir alt dalı olarak, enerji kaynaklarına erişimin ve bu kaynaklar üzerindeki kontrolün devletlerin davranışlarını nasıl etkilediğini, uluslararası ittifakları nasıl şekillendirdiğini ve küresel güvenliğini nasıl etkilediğini inceler. Bir diğer ifadeyle enerji jeopolitiği, enerji kaynaklarının dağılımı, enerji arzının güvenliği ve enerjinin bir dış politika aracı olarak kullanılmasıyla ilgilenir.¹² Tez çalışmasında, AB-Rusya arasında enerji ticareti özelinde kurulan iş birliğinin gelişimi incelenmiş olup, bu kapsamda ülkeler arasındaki enerji ilişkilerinin stratejik ve genellikle rekabetçi yönlerine odaklanan jeopolitik yaklaşım yerine, ülkelerin enerji ticareti yoluyla birbirlerine bağlı oldukları ve istikrarlı ve güvenilir enerji tedariki sağlamak için işbirliği yapmaları gerektiği fikrine odaklanan neoliberal teori temel alınmıştır.

AB ve Rusya arasındaki ilişkiler analiz edilirken, aralarındaki etkileşimi tanımlamak için en sık kullanılan kavram karşılıklı bağımlılıktır. Karşılıklı bağımlılık üzerine yapılan ilk çalışmalar, ticaretin yarattığı karşılıklı bağımlılığın faydalarını en üst

¹⁰ Staikowski, **a.g.e.**, s. 106.

¹¹ David Crikemans (ed.), **Geopolitics and International Relations: Grounding World Politics Anew**, Leiden Boston, Brill Nijhoff, 2022, s. 14.

¹² Daniel Yergin, **The new map: energy, climate, and the clash of nations**, New York, Penguin Press, 2020, s. 13.

düzeye çıkarmanın yollarını analiz etmeye odaklanmış ve bu nedenle tamamen ekonomik bir olgu olarak algılanmıştır. Daha sonra, karşılıklı bağımlılık kavramı, ekonomik karşılıklı bağımlılığın devletler arasındaki siyasi ilişkiler üzerindeki etkilerini belirlemeye çalışan siyaset bilimi akademisyenlerinin dikkatini çekmiştir.¹³

Karşılıklı bağımlılıkla ilgili literatürün çoğu, artan ekonomik karşılıklı bağımlılığın devletler arasındaki çatışmayı azalttığını savunmaktadır. Politika yapıcılar, karşılıklı bağımlılığın daha işbirlikçi ve daha dostane ilişkilere yol açacağını ve potansiyel hasımların güvenlik endişelerini hafifleteceğini öne sürmek için sıklıkla bu argümanları kullanmaktadırlar.¹⁴

Neoliberal teorinin karşılıklı bağımlılık modelini, AB-Rusya enerji ilişkisine uygulamak için öncelikle iki taraf arasındaki mevcut durumun karşılıklı bağımlılık kriterlerine uyduğunu belirtmek gerekir. Thomas Schelling'in tanımına göre karşılıklı bağımlılık, bir tarafın amaçlarını gerçekleştirme kabiliyetinin diğer tarafın seçimlerine ve kararlarına büyük ölçüde bağlı olduğu bir durumdur.¹⁵ AB, tükettiği enerjinin önemli bir bölümünü Rusya'dan elde etmektedir. Rusya için ise AB, Rus enerji ihracatı için en kazançlı pazar konumundadır.

Sovyetler Birliği'nin dağıldığı tarih olan 1991 yılı ve Rusya-Ukrayna arası doğal gaz transit krizlerinin başladığı 2006 yılı arası döneme baktığımızda, AB-Rusya enerji ilişkilerinin olumlu yönde ve diyalog temelli olarak ilerlediğini söyleyebiliriz. 1991-2000 dönemi, neoliberal teorinin karşılıklı bağımlılık modelinin öne sürdüğü argümanları kanıtlar nitelikte gerçekleşmiş, iki taraf arasına oluşan karşılıklı bağımlılık tarafların

¹³ Loredana Maria Simionov, "The EU and Russia Shifting Away from The Economic Logic of Interdependence – An Explanation Through the Complex Interdependence Theory", **European Integration Studies**, C. 0, No: 11, 2017, s. 120.

¹⁴ Andrej Krickovic, "When Interdependence Produces Conflict: EU–Russia Energy Relations as a Security Dilemma", **Contemporary Security Policy**, C. 36, No: 1, 2015, s. 3.

¹⁵ Thomas C. Schelling, **The Strategy of Conflict: With a New Preface**, Nachdr. d. Ausg. 1980, Cambridge, Mass., Harvard Univ. Press, 20, s. 5.

birbirlerine karşı gerilimi arttırıcı nitelikte aksiyonlar almasını engellemiştir. Ancak bu durum 2000’li yılların başından günümüze kadar değişiklik göstermiştir. 2000’li yılların başında Rusya’daki iç siyasi değişimler her iki aktörün de yaklaşımını değiştirmiştir. Vladimir Putin’in Aralık 1999’da devlet başkanlığını devralmasıyla birlikte Rusya yavaş yavaş daha iddialı bir oyuncu olarak ortaya çıkmış ve daha etkili ve saygın bir küresel bir güç olma iddiasında bulunmak için enerji kartını kullanmaya başlamıştır. Takip eden yıllarda AB, Rusya’dan enerji ithalatı konusunda artan endişelerini dile getirmeye başlamış, bu da bir söylem değişikliğini tetiklemiş ve AB, Rusya ile ilişkilerinde rolünün güçlü taraftan kırılgan tarafa doğru değiştiğini açıkça kabul etmiştir.¹⁶ İlerleyen süreçte, Ukrayna krizi ve iki taraf arasında yaşanan gerilimler, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve çatışma arasındaki ilişki hakkındaki neoliberalizm temelli geleneksel görüşe meydan okur hale gelmiştir. Rusya’nın Ukrayna’yı işgali karşılıklı bağımlılığa karşı ve bir zamanlar neredeyse hiç tartışılmaz olan ticaretin barışı doğurduğu fikrine karşı toplanan bir tepkiyi hızlandırmıştır. Birçok yönden Batı, 1991 yılından beri Rusya’ya karşı yaklaşımında naif olmuş ancak bu durum, AB’nin Rusya ile tüm ekonomik karşılıklı bağımlılığını ortadan kaldırması gerektiği sonucuna varılması noktasına kadar gelmiştir.¹⁷

AB-Rusya ilişkilerinin son yıllardaki gerçekliği, askerî gücün sıklıkla üstün gelmesi nedeniyle bize realist paradigmaya daha yakın, farklılaşmış bir tablo sunmaktadır. Aktörler güçlü karşılıklı ekonomik çıkarlara sahip olsalar bile uluslararası ilişkilerde hakimiyet kurmak için askeri yeteneklerle tehdit etmeye kadar varan siyasi kaldıraçlarını kullanmaya eğilimli olduklarını kanıtlamışlardır. AB ile Rusya arasında özellikle enerji alanında belirginleşen ekonomik karşılıklı bağımlılık, liberal teorilerin

¹⁶ **Natural Gas at the Frontline Between the EU, Russia, and Turkey**, t.y., s. 136.

¹⁷ Pawel Zerka, “The Power of Interdependence: Europe’s under-Rated Influence over Russia – European Council on Foreign Relations”, **ECFR**, 15.09.2022, (Çevrimiçi) <https://ecfr.eu/article/the-power-of-interdependence-europes-under-rated-influence-over-russia/>, 11.02.2023.

beklentilerinin aksine, Avrupa ve Rusya'nın birbirlerine karşı güvenlik kaygılarını azaltmamış, Ukrayna krizinin işaret ettiği üzere, aksine şiddetlendirmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, AB-Rusya arasında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra başlayan, liberal temellere dayanan enerji ilişkilerinin, zaman içerisinde geçirdiği evrimi ve doğal gaz ticareti özelinde oluşan bağımlılık durumunu, neoliberal teorinin karşılıklı bağımlılık modeli doğrultusunda incelemektedir. AB ve Rusya arasında gerçekleşen doğal gaz kaynaklı ticaret hacmi yıllar boyunca artış göstermiş, taraflar birbirlerine karşı bağımlı hale gelmişlerdir. 1990'ların başından 2000'lerin ortalarına kadar, doğal gaz ticareti nedeniyle oluşan karşılıklı bağımlılık durumu, taraflar arasında ve bölgede, barışın tesisine olumlu katkı sağlamış ancak AB ve Rusya arasında, 2014 yılında başlayan Ukrayna Kriz ile bozulan ilişkiler, 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile tam anlamıyla kesilme noktasına gelmiştir. AB-Rusya arasında neoliberal teorinin karşılıklı bağımlılık modelinin tarif ettiği şekilde bir karşılıklı bağımlılık durumu bulunmakta mıdır? Doğal gaz ticareti özelinde oluşan karşılıklı bağımlılık durumu zaman içerisinde nasıl gelişmiştir? AB ve Rusya arası oluşan karşılıklı bağımlılık ilişkisi Rusya'nın bölgede askeri güç kullanmasını neden engelleyememiştir? Tez çalışmasında, bu sorulara cevap aranacaktır.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, uluslararası ilişkiler teorilerinden neoliberalizmin genel esasları incelenecektir. Teorinin öncüleri Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye'nin çalışmaları ışığında, devletler ve uluslararası aktörler arasındaki ilişkilerin "karşılıklı ve karmaşık bağımlılık" kavramları çerçevesinde nasıl şekillendiği, literatür taraması sonucunda elde edilen bulgular kapsamında ortaya konacaktır.

Tezin ikinci bölümünde, enerji kaynağı olarak doğal gazın, AB ve Rusya ilişkilerindeki yeri, geçmişi ve bugünü kapsayacak şekilde yayınlanan enerji istatistikleri

doğrultusunda incelenecektir. İncelenecek enerji istatistikleri ve verileri için, Uluslararası Enerji Ajansı, Ekonomik İşbirliği Örgütü, Avrupa İstatistik Ofisi, Avrupa Gaz İletim Sistemi Operatörleri Ağı ve Gazprom'un veri tabanlarından faydalanılacaktır.

Tezin üçüncü bölümünde, AB ile Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin incelenmesi ve analizi yoluyla, AB ve Rusya arasında gerçekleşen doğal ticareti bağlamında, enerji ilişkilerine yönelik veriler incelenerek, tümdengelim yöntemiyle elde edilen bulguların neoliberal teorinin argümanları bakımından geçerli olup olmadığı ortaya konacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI İLİŞKİLER

TEORİLERİNDE NEOLİBERALİZM

1.1. NEOLİBERALİZM

Uluslararası ilişkilerin teorik çalışmaları realizm ve liberalizm olmak üzere iki ana yaklaşım etrafında şekillenmiştir. Bu yaklaşımlardan realizm, uluslararası sistemi ve egemen güçler arasındaki rekabeti öncelikli olarak ele alır. Bu teoriye göre, devletler daima kendilerini korumak için maksimum güç ve çıkar peşindedirler ve diğer devletlerle olan ilişkilerini de bu perspektifle ele alırlar.¹⁸

Liberalizm ise devletlerin barışçıl ve uzlaşmacı bir yaklaşımla, ortak çıkarları ve insan haklarının korunması gibi evrensel değerlere odaklanarak, uluslararası ilişkileri yürütebileceklerini savunur. Bu teoriye göre, devletler arasındaki ilişkiler öncelikli olarak ekonomik ve sosyal işbirliği, ticaret ve kültürel değişim üzerine kurulabilir ve çatışmalar ise uzlaşma ve diyalog yoluyla çözülebilir.¹⁹

Özet olarak, realizm devletler arasındaki rekabeti ve çatışmayı, liberalizm ise barışçıl ve uzlaşmacı yaklaşımı ve evrensel değerlere odaklanmayı öncelikli kabul eder. Her iki teori de uluslararası ilişkileri farklı bir perspektiften ele alır ve farklı sonuçlar doğurabilir.

Realist teoriye temel alternatif, liberal düşünce okulu tarafından sunulmaktadır. Uluslararası ilişkiler alanında liberalizm, güç ve çatışmaya odaklanan realizme bir eleştiri olarak 1970'lerde önemli bir kuramsal yapı olarak ortaya çıkmıştır. İdealizm olarak da bilinen liberalizm, dünya hakkında realizmden farklı varsayımlarla yola çıkar ve bireysel

¹⁸ Stephen McGlinchey, Rosie Walters, Christian Scheinpflug (ed.), **International Relations Theory**, Bristol, E-International Relations Publishing, 2017, s. 15.

¹⁹ McGlinchey, Walters, Scheinpflug, **a.g.e.**, s. 22.

devlet için iyi olandan ziyade ortak fayda olarak adlandırılabilen politikalar izlemeye inanır. Liberalizm ayrıca yirminci yüzyılın idealizm fikirlerine ve ülkeler işbirliği içinde birlikte çalışırsa savaşlardan kaçınılabileceği inancına da doğrudan bağlıdır. Geniş dünya görüşü ve karşılıklı bağımlılığı kabul etmesi nedeniyle, uluslararası ilişkilerde, küreselleşmiş, Soğuk Savaş sonrası bir dünyada uluslararası ilişkileri tanımlama ve açıklamada liberal modelin gerçekçi teoriden daha uygun olduğunu düşünen pek çok kişi vardır.²⁰

Liberal akademisyenler, savaşın olası görünmediği alanlarda ulus ötesi güçlerin, ekonomik karşılıklı bağımlılığın, bölgesel entegrasyonun ve işbirliğinin büyümesine ve realist analize uygun olmayan eğilimlere ve konulara işaret etmişlerdir. Liberal teorinin realizmden en önemli farkı, liberal görüşün sistemik aktörlerin uluslararası yapı üzerinde önceliğe sahip olduğunu varsaymasıdır.²¹ Bu varsayımın bir sonucu olarak liberal görüş, yapısal anarşinin üstesinden gelinebileceğini ileri sürer.

Liberal düşünce genellikle insan doğasına olumlu bir bakış açısıyla yaklaşır. Liberal teorinin temsilcileri, insan aklına büyük inanç duyarlar ve rasyonel ilkelerin uluslararası ilişkilere uygulanabileceğine inanırlar. Liberaller, aktörlerin bir noktaya kadar kendi çıkarlarını düşündüklerini ve rekabetçi olduklarını kabul ederler. Ancak aynı zamanda aktörlerin birçok çıkarı paylaştığına ve hem yurt içinde hem de yurt dışında herkes için daha fazla fayda sağlayacak eylemlerde bulunabileceğine inanırlar. Başka bir deyişle, çatışma ve savaş kaçınılmaz değildir; insanlar akılla yönlendirildiklerinde, sadece devletler içinde değil, uluslararası sınırların ötesinde de karşılıklı yarar sağlayan işbirlikleri kurabilirler.²²

²⁰ Joyce P. Kaufman, **Introduction to international relations: theory and practice**, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2013, s. 62.

²¹ Kaufman, **a.g.e.**, s. 61.

²² Georg Sørensen, Jørgen Møller, Robert Jackson, **Introduction To International Relations: Theories And Approaches**, t.y., s. 104.

Geleneksel olarak, klasik uluslararası ilişkiler teorileri, devletlerin davranışlarına sürekli askeri çatışma tehlikesinin hâkim olduğu potansiyel bir “savaş durumu” tasvir etmektedirler. Soğuk Savaş sırasında, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk on yılda, realizm, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki uluslararası ilişkiler uzmanları ve uygulayıcıları tarafından geniş çapta kabul görmüştür. Ancak ilerleyen süreçte, mevcut uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde dünya siyasetini anlamaya çalışan pek çok gözlemci için, askeri-güvenlik kaygılarını merkeze almayan yeni konuların gelişimini anlamak oldukça zor hale gelmiştir.²³ Bu sebeple, 1970'lerin başlarında, realizm pek çok uluslararası ilişkiler teorisini tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında, Vietnam Savaşının kamuoyunda yarattığı bıkkınlık hissiyatı ve 1967-1979 yılları arasında Sovyetler Birliği ve ABD arasında yaşanan yumuşama dönemi büyük oranda etkili olmuştur. Aynı dönemde, uluslararası ticaret, uluslararası üretim miktarı ile kıyaslandığında, büyük oranda artış göstermiş, ulusötesi şirketler yalnızca üretim ve ticaret faaliyetleri ile yetinmeyip, bazı durumlarda uluslararası siyaset arenasında önemli roller üstlenmişlerdir.²⁴

1970'li yıllarda, klasik realizme yöneltilen eleştirileri, realist teorisyenler tarafından yapılan eleştiriler de izlemiştir. Kenneth Waltz, realist teoriyi eleştirerek neorealizm diğer bir deyişle yapısal realizm fikrini ortaya atmıştır. Neorealist düşünce, uluslararası sistemdeki olayları açıklamak için tanımlanabilecek genel "yasalar" olduğunu ileri sürerek realist teoriyi bir adım öteye taşımaya çalışmıştır. Waltz ve diğer neorealistler, birincil analiz birimi olarak ulus-devlet yerine uluslararası sisteme vurgu yapmışlardır.²⁵ Neorealizmin merkezi teorik iddiası, uluslararası sistemin kalıcı yapısal

²³ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, **Power and Interdependence**, 4. ed, Glenview, IL, Pearson, 2012, s. 4.

²⁴ Joseph S. Nye, “Neorealism and Neoliberalism”, **World Politics**, C. 40, No: 2, 1988, s. 236.

²⁵ Joyce P. Kaufman, **Introduction to international relations: theory and practice**, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2013, s. 57.

anarşi tarafından tanımlandığıdır. Anarşik bir sistemde, sistem içindeki kaynakların ve yeteneklerin dağılımı öyledir ki, sistem içindeki aktörler arasında düzenli bir ilişki imkansızdır. Bu nedenle aktörler hem realist hem de liberal yaklaşımın kabul ettiği şekilde rasyonel aktörlerin birincil endişesi olduğunu varsaydıkları hayatta kalmayı sağlamak için rekabet ederler.²⁶ Devletler, sistemik aktörlerin en önemlileri olarak kabul edilir çünkü devlet, tanımı gereği, belirli bir bölgede şiddet kullanma tekeline sahip tek aktördür. Bununla birlikte, diğer aktörler, özellikle Çok Uluslu Şirketler ve Sivil Toplum Kuruluşları uluslararası sistem içinde mevcuttur. Yine de neorealistler, bu aktörlerin devletlere tabi olduklarını, çünkü hangi bölgede faaliyet gösterirlerse gösterebilirler, bunu devlet otoritesi altında yaptıklarını iddia ederler. Nihayetinde neorealizm, başta devletler olmak üzere aktörler arasındaki güvenlik için sistemik rekabet nedeniyle işbirliğine dayalı ilişkiler konusunda karamsardır. Bu nedenle neorealistler, yapısal anarşinin aktörlerin davranışları üzerinde sürekli bir kontrol sağladığını düşünürler.²⁷

1970'lerin başlarından itibaren gelişmeye başlayan önemli bir liberal argüman, uluslararası sistemin yapısının realizmin tasvir ettiği devlet merkezli biçimde katılaşmak bir yana, özellikle devlet sınırlarının artan geçirgenliği ile birlikte çok daha esnek hale geldiğini ve bunun da ulusal ve uluslararası alanlar arasında katı bir ayrımı sürdürülemez hale getirdiğini öne sürmüştür. Bu fikirler ulus-aşırılık, çok taraflılık ve devletlerin karşılıklı bağımlılığı olgularının yanı sıra uluslararası sistemde rol oynayan hem devlet hem de devlet-dışı aktörlerin çeşitliliğine odaklanmıştır. Çok sayıda aktöre ve karmaşık etkileşimlere odaklanan bu yeni yaklaşım “Neoliberalizm” olarak adlandırılmıştır.²⁸

²⁶ Hans Joachim Morgenthau, **Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace**, ed. Kenneth W. Thompson, Brief ed, New York, NY, McGraw-Hill, 1993, s. 453.

²⁷ Alex Le Roy, “Interdependence as a Constraint Upon State Behaviour”, (01.02.2023), (Çevrimiçi) <https://www.e-ir.info/2012/07/05/interdependence-as-a-constraint-upon-state-behaviour/>, 01.02.2023.

²⁸ Stephanie Lawson, **Theories of international relations: contending approaches to world politics**, Cambridge; Malden, MA, Polity, 2015, s. 156.

Realizmin küresel politikaya ilişkin karamsar anlayışının aksine, neoliberalizm devletlerin artık daha fazla ortak çıkarları olduğunu ve bu ortak noktaları tanıma konusunda daha büyük bir yeteneğe sahip olduğunu savunmaktadır.²⁹ Neoliberaller, anarşinin uluslararası sistemin ilkesi olduğu şeklindeki neorealist tezi reddederler. Anarşiyi yalnızca, iradesini devletlere dikte edebilecek ulusüstü bir otoritenin yokluğu olarak tanımlarlar.³⁰

Neoliberalizm, her şeyden önce, güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaret ile karakterize edilen kurumsal bir çerçeve içinde bireysel girişimcilik özgürlüklerinin ve becerilerinin özgürleştirilmesiyle insan refahının en iyi şekilde geliştirilebileceğini öne süren bir politik ekonomik uygulamalar teorisidir.³¹

Neoliberalizm, 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarında, birçok ülkede ekonomik liberalizasyon politikalarının uygulanmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu politikaların amacı, devletlerin ekonomik faaliyetlerine müdahale etme oranını azaltmak ve piyasa mekanizmalarının daha etkin bir şekilde işlemesine yardımcı olmaktır.³² Tarih boyunca devletler, askerî güç ve bölgesel genişleme yoluyla güç arayışı içine girmişlerdir. Bununla birlikte, yüksek oranda sanayileşmiş ülkeler için, ekonomik kalkınma ve dış ticaret, güç kazanmanın ve refah elde etmenin daha yeterli ve daha az maliyetli araçları haline gelmiştir. Bu ülkeler için güç kullanmanın maliyeti artmış ve faydaları azalmıştır. Örnek olarak, 2. Dünya Savaşı sonrası dönemin ekonomik açıdan en başarılı ülkeleri Japonya, Almanya ve Güney Kore gibi “ticaret yapan” ülkeler olmuşlardır. Geleneksel askeri-politik seçenek olan yüksek askeri harcamadan ve ekonomik olarak kendi kendine yeterlilik durumunu tesis etme hedefinden kaçınan bu ülkeler; bunun yerine,

²⁹ Timothy Dunne, Milja Kurki, Steve Smith (ed.), **International relations theories: discipline and diversity**, Third edition, Oxford, Oxford University Press, 2013, s. 129.

³⁰ Filippas Proedrou, “The EU–Russia Energy Approach under the Prism of Interdependence”, **European Security**, C. 16, No: 3-4, 2007, s. 330.

³¹ David A. Harvey, **A Brief History of Neoliberalism**, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 2.

³² Dunne, Kurki, Smith, **International Relations Theories**, s. 129.

yoğunlaştırılmış bir uluslararası iş bölümü ve artan oranda karşılıklı bağımlılık durumunu ortaya çıkaran uluslararası ticaretlerini geliştirme seçeneğini tercih etmişlerdir.³³

Uluslararası İlişkiler teorisi olarak Neoliberalizm temelde, devletlerin anlaşmalarına sadık kalacaklarına dair birbirlerine güvenmeleri halinde işbirliğinden önemli ölçüde fayda sağlayabileceklerine vurgu yapar. Bir devletin hile yaparak kazanç elde edebileceği ve cezadan kaçabileceği durumlarda, hile yapması muhtemeldir. Ancak, üçüncü bir taraf (tarafsız bir uluslararası örgüt gibi) bir anlaşmayı imzalayan tarafların davranışlarını izleyebiliyor ve her iki tarafa da bilgi sağlayabiliyorsa, hile yapma güdüsü azalır ve her iki taraf da işbirliği yapmayı taahhüt edebilir. Bu durumlarda, anlaşmayı imzalayan tüm taraflar mutlak kazançlardan faydalanabilir. Mutlak kazançlar, ilgili tüm taraflar için refahta genel bir artış anlamına gelir, herkes bir dereceye kadar fayda sağlar, ancak bu faydanın eşit olması gerekmez.³⁴

Neoliberalizmin temel kaygısı, devletler ve uluslararası sistemdeki diğer aktörler arasında işbirliğinin nasıl sağlanacağıdır. Uluslararası işbirliği, devletler davranışlarını diğerlerinin gerçek ya da beklenen tercihlerine göre ayarladıklarında ortaya çıkar; böylece bir hükümetin fiilen izlediği politikalar, ortakları tarafından kendi hedeflerinin gerçekleştirilmesini kolaylaştırıcı olarak görülür.³⁵ Ancak anarşik bir uluslararası sistemde bunu başarmak tarihsel olarak nispeten zor olmuştur.

Liberal paradigma, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin derinleşmesinin daha yüksek düzeyde karşılıklı bağımlılığa neden olduğunu ve bunun da bir 'barış reçetesi' olarak ortaya çıkabileceğini savunur. Başka bir deyişle, ekonomik karşılıklı bağımlılık,

³³ Georg Sørensen, Jørgen Møller, Robert H. Jackson, **Introduction to International Relations: Theories and Approaches**, Eighth edition, Oxford, United Kingdom, Oxford University Press, 2022, s. 110.

³⁴ Stephen McGlinchey, Rosie Walters, Christian Scheinplug (ed.), **International Relations Theory**, Bristol, E-International Relations Publishing, 2017, s. 25.

³⁵ Robert O. Keohane, **After hegemony: cooperation and discord in the world political economy**, Princeton, N.J, Princeton University Press, 1984, s. 51.

ikili siyasi ilişkilerin gelişmesine ve pekişmesine yol açarak çatışma ve gerilim olasılığını büyük ölçüde azaltır.³⁶ Bu durum en iyi Keohane ve Nye tarafından ortaya atılan neoliberal “karşılıklı bağımlılık” modeli ile temsil edilmektedir. Bu model aracılığıyla Keohane ve Nye, realizmin devlet merkezli yaklaşımının çok basit olduğunu ve uluslararası sistem içindeki güç dağılımını açıklamada yetersiz kaldığını savunmaktadır. Bir bütün olarak neoliberal teoriye getirilen bir diğer eleştiri de realizmin devleti farklı grup ve çıkarların birleşiminden oluşan tek bir varlık olarak görme yanılığısına düştüğüdür. Sonuç olarak realizm, gerçek daha karmaşık olduğu halde devleti üniter bir aktöre indirgeyerek 'kara kutuya' almaktadır. Daha spesifik olarak, Keohane ve Nye tarafından öne sürülen teori üç temel varsayımdan türetilmiştir: toplumlar devletlerarası ilişkilere ek olarak çeşitli yollarla birbirine bağlıdır, sistem içinde sorunların hiyerarşisi yoktur, askeri güç uluslararası sorunları çözmenin bir aracı olarak önemini yitirmiştir. Keohane ve Nye karşılıklı bağımlılık modelinin uluslararası ilişkilerde her zaman uygulanabilir olduğunu iddia etmemektedir. Bununla birlikte, bazı önemli karmaşık karşılıklı bağımlılığın realizmden daha üstün bir teorik açıklama çerçevesi sunduğunu savunmaktadırlar.³⁷

Uluslararası ilişkilerde bağımlılık kavramı, en basit tabiriyle devletlerin davranışlarının dış etkiler tarafından belirlenmesi veya etkilenmesi durumu anlamına gelir. Karşılıklı bağımlılık ise, ülkeler arasında veya farklı ülkelerdeki aktörler arasında karşılıklı etkilerle karakterize edilen durumları ifade eder.³⁸ Halklar ve hükümetler, başka yerlerde olanlardan, diğer ülkelerdeki muadillerinin eylemlerinden etkilenir. Bu nedenle,

³⁶ Simionov, “The EU and Russia Shifting Away from The Economic Logic of Interdependence – An Explanation Through the Complex Interdependence Theory”, s. 121.

³⁷ Alex Le Roy, “05 Haziran 2012”.

³⁸ Keohane, Nye, **Power and Interdependence**, s. 7.

lkeler arasında daha yüksek düzeyde ulusötesi ilişkiler, daha yüksek düzeyde karşılıklı bağımlılık durumu ortaya çıkar.³⁹

1.2. KARşILIKLI BAĞIMLILIK KAVRAMI

1.2.1. Karşılıklı Bağımlılık

Raymon Duvall, günlük dilde "bağımlılığın" iki temel anlamı hakkında faydalı bir tartışma sunmaktadır. Bir yandan, "bağımlılık" nedensel anlamda, bir etkinin başka bir şeye bağılı olduğu veya başka bir şey tarafından koşullandırıldığı durumlara atıfta bulunmak için kullanılır. Öte yandan "bağımlılık", bir şeyin başka bir şey tarafından desteklendiği veya bir ihtiyaın karşılanması için başka bir şeye dayanmak zorunda olduğu bir tabiiyet ilişkisine atıfta bulunmak için de kullanılır.⁴⁰

Bağımlılık kavramının teorik erevesi ilk defa, "Bağımlılık Teorisi" adı altında Amerikalı ekonomist Paul Baran tarafından formüle edilmiştir. Baran, gelişmekte olan bir ülkenin çoğunlukla ihracat için tek bir mal üretiminde uzmanlaştığı durumlarda, finansal ve ekonomik kaynaklarının yerel elit ve uluslararası ekonomi tarafından kontrol edildiği bir sömürü ilişkisinin geliştiğini ne sürmüştür.⁴¹

Bağımlılık teorisyenleri, uluslararası emperyalistlerin yoksul ülkelerdeki bağımlılığın sürdürülmesinde etkili olduğunu savunmaktadır. Bu teorisyenlerden biri olan Andre Gunder Frank, yoksul ülkelerin daha da az gelişmiş olmasının kapitalistlerin ekonomik uygulamalarından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Frank, Latin

³⁹ Sörensen, Mller, Jackson, **Introduction to International Relations**, s. 110.

⁴⁰ David A. Baldwin, "Interdependence and Power: A Conceptual Analysis", **International Organization**, C. 34, No: 4, 1980, s. 475.

⁴¹ "The Origins and Aims of Dependency Theory", (23.03.2023), (evrimii) <https://www.ukessays.com/essays/economics/the-origins-and-aims-of-dependency-theory-economics-essay.php>, 23.03.2023.

Amerika'daki az gelişmişliğin, Yeni Dünya'yı önce ticari ilişkiler ve daha sonra doğrudan sermaye yatırımı yoluyla şekillendiren dünya düzeyinde kapitalizmin gelişiminin bir sonucu olduğunu savunmuştur.⁴² Bu bağlamda, “bağımlılık teorisi”, uluslararası eşitsizliğin nedenlerini açıklayan Marksist teorilere dayanmaktadır. Bağımlılık teorisyenleri, ekonomik elitlerin dünya çapında zengin ve fakir ülkeler arasındaki eşitsizlikleri haklı çıkarmak için idealizm ve realizm ideolojilerini kullandıklarını ileri sürmektedirler.⁴³

Bağımlılık terimi ile bir devletin tamamen diğer bir devletin tahakkümü altında olması ifade edilirken, karşılıklı bağımlılık kavramıyla her iki taraf için de belirli bir maliyetin olması durumu söz konusu olmaktadır. Bu sebeple iki uluslararası aktör arasındaki ilişkilerde karşılıklı bağımlılıktan söz edilebilmesi, iki taraf için de bir maliyetin söz konusu olmasına ve bu maliyetin tarafların hareket serbestisine sınırlama getirmesine bağlıdır.⁴⁴ Taraflardan birinin diğeri ile olan ilişkisi üzerinde mutlak kontrole ve belirleyici bir pozisyona sahip olduğu bir asimetrik güç ilişkisinin yönlendirdiği bağımlılık durumunun aksine; karşılıklı bağımlılık koşullarında, her iki taraf da farklı seviyelerde olmakla birlikte ilişkinin devamına yönelik istek ve çaba göstermek durumundadır.⁴⁵

Karşılıklı bağımlılık, devletlerin ve devlet dışı aktörlerin eylemlerinin sistemin diğer üyelerine maliyet yükleyeceğini öne sürer. Bu bakımdan karşılıklı bağımlılık, uluslararası sistemi, çıkarlarını kabul ettirmek için güçten ziyade pazarlığı kullanan, birbirine kenetlenmiş, birbirine bağlı varlıklardan oluşan bir birim olarak görür.

⁴² James L. Dietz, “Dependency Theory: A Review Article”, ed. Fernando Henrique Cardoso, Enzo Faletto, Andre Gunder Frank, **Journal of Economic Issues**, C. 14, No: 3, 1980, s. 751.

⁴³ Ronald H. Chilcote, “Issues of Theory in Dependency and Marxism”, **Latin American Perspectives**, C. 8, No: 3/4, 1981, s. 6.

⁴⁴ Gürkaynak, Muharrem ve, Yalçiner, Serhan, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslararası İlişkiler**, C. 6, No: 23, 2009, s. 75.

⁴⁵ Gürkaynak, Muharrem ve, Yalçiner, Serhan, **a.y.**

Karşılıklı bağımlılık; barış, bütünleşme ve işbirliği ile ilişkilendirilmektedir. Siyaset teorisyenleri, uluslararası savaşlardan kaçınmak için artan karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin gerekli olduğunu savunmuşlardır. Özellikle büyük savaşların hemen ardından gelen dönemlerde, artan uluslararası örgütlerin, artan ticaretin ve artan sayıda anlaşma ve istişarenin de gösterdiği gibi, politikacılar da benzer bir görüş benimsemişlerdir.

Karşılıklı bağımlılıkla ilgili literatürün çoğu, artan ekonomik karşılıklı bağımlılığın devletler arasındaki çatışmayı azalttığını savunmaktadır. Politika yapıcılar bu argümanları genellikle karşılıklı bağımlılığın daha işbirlikçi ve dostane ilişkilere yol açacağını ve potansiyel düşmanların güvenlik endişelerini hafifleteceğini öne sürmek için kullanırlar. Karşılıklı bağımlılığın barışı tesis ettiğini öne süren görüşünün altında yatan üç temel fikir vardır;

İlk olarak, birbirine bağımlı devletlerin muhtemelen birbirlerinin çıkarlarını dikkate almaları, böylece çıkar çatışmalarından kaynaklanabilecek zararlı sonuçları ve düşmanca sonuçları azaltmaları muhtemeldir.

İkinci olarak, uluslararası sistemin ekonomik ve siyasi yapısı daha yapılandırılmış ve iç içe geçmiş hale geldikçe, bir çatışma ortaya çıktığında çıkarlar giderek daha fazla etkilenmektedir. İki devlet arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılık güçlü olduğunda, aralarındaki herhangi bir çatışmanın ciddi sonuçları olacaktır. Bunun bilincinde olan bir hükümet, kendi boğazını kesmek istemediği için bir çatışma başlatmaktan kaçınacaktır.

Üçüncü olarak, artan karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin entegrasyonu geliştireceği düşünülmektedir, çünkü her devlet kendi politikalarının diğer devletler için sonuçlarının ve diğerlerinin politikalarının kendi çıkarları için sonuçlarının farkındadır. Kendi

ıkarlarını korumak için diğerkleriyle daha yoğun bir entegrasyon geliştirmek akıllıca görülmektedir.⁴⁶

Keohane ve Nye uluslararası kurumların rolünü de kabul etmektedir. Uluslararası kurumların, diğerk şeylerin yanı sıra, gündemin belirlenmesine yardımcı olabileceğini, pazarlık ve koalisyon oluşumu için bir forum sağlayabileceğini, hkmetlerin çabalarını belirli konulara odaklamasına yardımcı olabileceğini ve gelişmekte olan ülkelere diğerk hkmetlerin yetkilileriyle doğrudan iletişim kurma ve bağılantı stratejileri izleme fırsatı verebileceğini iddia etmektedirler.⁴⁷

1.2.2. Duyarlılık ve Kırılğanlık

Robert Keohane ve Joseph Nye tarafından geliştirilen "Duyarlılık (Sensitivity)" ve "Kırılğanlık (Vulnerability)" kavramları, uluslararası sistemde g ve etki alanının tanımlanmasına yardımcı olmak için geliştirilen kavramlardır. Teorik erevesine bakıldığında "karşılıklı bağımlılık" iki farklı boyutta ele alınmaktadır. İlk olarak, bir uluslararası aktörün karşı karşıya gelebileceğı durumlar, diğerk aktör ve aktörlerin alacağı kararlara bağılıysa, rneğın Fransa'daki enflasyon Almanya'daki fiyatlar üzerinde hızlı bir şekilde yukarı yönlü baskı oluşturuyorsa, bu durum karşılıklı bağımlılık olarak kabul edilir.

İkinci olarak, iki uluslararası aktörün ilişkilerini kesmesi durumunda karşı karşıya kalabilecekleri sonuçlar onlar için katlanılamayacak derecede maliyetli olacaksa, bu uluslararası aktörler birbirlerine bağımlı kabul edilir. Örneğın; Petrol İhraç Eden lkeler

⁴⁶ Michiel S. de Vries, "Interdependence, Cooperation and Conflict: An Empirical Analysis", **Journal of Peace Research**, C. 27, No: 4, 1990, s. 429.

⁴⁷ Keohane, Nye, **Power and Interdependence**, s. 35-36.

Örgütü ile (büyük ölçüde petrol ithalatına dayanan) ileri sanayi ülkeleri arasındaki ilişkilerin kesilmesi durumunda olduğu gibi.

Karşılıklı bağımlılığın bu iki boyutundan ilki genellikle duyarlı karşılıklı bağımlılık olarak adlandırılır; ikincisi ise kırılğan karşılıklı bağımlılık olarak adlandırılır. Duyarlı ve kırılğan karşılıklı bağımlılık arasındaki temel fark, aralarındaki ilişkilerin bozulması halinde ülkelerin katlanacakları maliyetlere dayanmaktadır.⁴⁸ Karşılıklı "etkiler" açısından tanımlanan "duyarlılık karşılıklı bağımlılığı" ile ilişkiyi bozmanın fırsat maliyetleri açısından tanımlanan "kırılğanlık karşılıklı bağımlılığı" arasındaki ayrım yaygın olarak kabul görmüştür.⁴⁹

"Duyarlılık", bir ülkenin uluslararası sistemdeki pozisyonunun, diğer ülkelerin davranışlarına bağlı olarak neden olduğu etkiye veya etkilere hassasiyetini tanımlar. Örneğin, bir ülkenin ekonomik büyümesine bağlı olarak diğer ülkelerin ticaret veya ekonomik politikaları üzerindeki etkisi hassasiyeti belirler.

"Kırılğanlık", ise bir ülkenin uluslararası sistemdeki pozisyonunun, diğer ülkelerin davranışlarına veya durumlarına bağlı olarak ne kadar hassas olduğunu ve ne kadar dayanıklı olduğunu tanımlar. Örneğin, bir ülkenin ekonomik büyümesinin dünya piyasalarındaki dalgalanmalara veya diğer ülkelerin ekonomik politikalarına nasıl cevap vereceğine bağlı olarak kırılğanlığı belirlenir.

Bu kavramlar, uluslararası ilişkilerde güç dinamiklerinin anlaşılmasına ve ülkelerin uluslararası sistemdeki pozisyonlarının tanımlanmasına yardımcı olur.⁵⁰ Keohane ve Nye'a göre, karşılıklı bağımlılığın maliyetiyle ilgili devletlerin kararlarının temel belirleyicisi, karşılıklı bağımlılığa ilişkin duyarlılık ve kırılğanlık durumlarıdır.

⁴⁸ Edward D. Mansfield, Brian M. Pollins, "Interdependence and conflict: An introduction", **The Journal of Conflict Resolution**, C. 45, No: 6, 2001, s. 11.

⁴⁹ Baldwin, "Interdependence and Power", s. 490.

⁵⁰ Keohane, Nye, **Power and Interdependence**, s. 10.

Duyarlılık durumu, konuların siyasallaşmasına ve yeni alternatifler aranmasına yol açarken, devletlerin karşılıklı bağımlılığın geleceğine ilişkin asıl karar kırılganlıklar göz önünde bulundurularak alınır.⁵¹

Duyarlılık ve kırılganlık kavramlarını iki ülke arasındaki enerji ilişkileri bağlamında inceleyecek olursak, enerji, doğası gereği karşılıklı bağımlılığın kırılganlık ve duyarlılık yönlerini bir araya getirmektedir. Kaynakların dünya genelinde orantısız dağılımı enerjiyi daha da stratejik hale getirmektedir. Enerji ticaretinde devletler sadece ithal etmeleri gereken kaynak miktarını değil, aynı zamanda potansiyel maliyetleri (yani tedarikçileri ve/veya kaynakları değiştirmenin maliyeti) göz önünde bulundurarak ihtiyaçlarını karşılamak için alternatif yolları veya tedarikçileri de önemserler. Örneğin, iki ülkenin iç taleplerini karşılamak için aynı oranda doğal gaz ithalatına ihtiyaç duyduklarını varsayalım. Eğer bu iki devletten biri tedarikçisini kolayca değiştirerek ya da daha az maliyetli bir şekilde yerli üretime geçerek doğal gaz ihtiyacını çeşitlendirebiliyorsa ve diğer devletin yurtiçi gaz talebini karşılamak için her zamanki tedarikçiden başka seçeneği yoksa, her ikisi de fiyat değişikliklerine karşı eşit derecede hassas görünse de ikincisi birincisinden daha kırılgan olacaktır.

1.2.3. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık

Uluslararası ilişkilerde, karmaşık karşılıklı bağımlılık, ülkelerin birbirlerine bağımlı olduğu ve birbirlerinin davranışlarının, politikalarının veya durumlarının diğer ülkeler üzerinde etkileri olduğunu ifade eden kavramdır. Bu bağımlılık, ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal, politik ve askeri ilişkilerin doğrusal olmayan ve çok yönlü bir etkileşim olarak tanımlanır. Örneğin, bir ülkenin politikaları veya durumları, diğer ülkelerin

⁵¹ Nurşin Ateşoğlu Güney, Vişne Korkmaz, “The Energy Interdependence Model between Russia and Europe: An Evaluation of Expectations for Change”, **Perceptions : Journal of International Affairs**, C. Volume 19, No: Issue 3, t.y., s. 40.

ekonomik durumlarını, sosyal yapılarını veya politikalarını etkileyebilir ve bu etkileşim bir döngü oluşturabilir.

“Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık” modeli 1970'lerin sonunda Robert O Keohane ve Joseph S. Nye tarafından geliştirilmiştir. Bu model, devlet davranışlarını açıklamak için askeri ve ekonomik güce odaklanan geleneksel realizmin temel varsayımlarına karşı büyük bir meydan okuma olmuştur. Karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramı ile, realist teorilerin tam tersine devlet karşısında ulus ötesi aktörlerin etkisini vurgulanmıştır.⁵²

Bu model çerçevesinde, askeri ve ekonomik gücün kullanılmasına bir alternatif olarak uluslararası rejimlerin ve kurumların etkisine, dış politika konularında ise refah ve ticaretin statü ve güvenlik konularına kıyasla önem kazanmasına odaklanılmıştır. Karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramı zamanla neoliberal bakış açısının merkezî bir bileşeni haline gelmiş ve devletlerin anarşi ve bağımlılık koşulları altında birbirleriyle işbirliğine dayalı ittifaklara girme istekliliğini anlamaya çalışan uluslararası politika analizlerinde yaygın olarak kullanılmıştır.

Nye ve Keohane, 2. Dünya Savaşı sonrası "karmaşık karşılıklı bağımlılığın" önceki ve daha basit karşılıklı bağımlılık türlerinden niteliksel olarak farklı olduğunu savunmuşlardır. Bu farklılığın nedeni, karşılıklı bağımlılık çağında uluslararası ilişkilerin doğasının değişmekte olduğu varsayımına dayanmaktadır. Karmaşık karşılıklı bağımlılığı kavramsallaştırılırken, karşılıklı bağımlılık teorisyenleri realistlerin üç temel varsayımını değiştirmiştir. Bunlar; devletlerin tutarlı birimler olduğu ve uluslararası ilişkilerde baskın aktörler olduğu varsayımı, gücün kullanılabilir ve etkili bir politika

⁵² Waheeda Rana, “Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts”, **International Journal of Business and Social Science**, C. 6, No: 2, 2015, s. 290.

aracı olduğu varsayımı ve uluslararası ilişkilerde askeri güvenlik sorunlarının başı çektiği hiyerarşik bir düzenleme olduğu varsayımlarıdır.⁵³

Dünya siyasetine ilişkin bu realist bakış açıları bize uluslararası kurumların ya var olmadığı ya da siyasi açıdan önemsiz olduğu, devletler için katı bir gündem hiyerarşisinin bulunduğu, gücün politika değışikliği ve ulusal çıkarların ilerletilmesi için birincil yararlı araç olduğu ve tamamen ekonomik ya da sosyal meselelerin bile sadece siyasi-güvenlik sonuçlarıyla açıklanacağı bir tablo sunmaktadır.

Yukarıda sıralanan argümanlar, realistlerin uluslararası sistemin 'ideal' doğasına bir reddiye olarak karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramı kapsamında, aşağıdaki özelliklerle karakterize edilir: İlk olarak, günümüzde devletler arasındaki ilişkiler yalnızca devlet liderleri arasındaki ilişkilerden oluşmamakta, birçok farklı aktör ve hükümet organı aracılığıyla birçok farklı düzeyde ilişkiler meydana gelmektedir. Bu karmaşık karşılıklı bağımlılık dünyasında, sadece hükümet elitleri arasındaki resmî ve gayri resmî etkileşim toplumları birbirine bağlayan bir kaynak olmakla kalmamakta, aynı zamanda hükümet dışı elitler ve ulus ötesi örgütler arasındaki gayri resmi bağlar da giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Çok uluslu şirketler ve bankalar hem ülke içi hem de ülkeler arası ilişkiler üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu aktörler, kendi çıkarlarını gözetmelerinin yanı sıra, aktarım kayışları gibi hareket ederek çeşitli ülkelerdeki hükümet politikalarını birbirlerine karşı daha duyarlı hale getirmektedirler.⁵⁴

İkinci olarak, uluslararası aktörler arasında gündeme gelen konular arasında hiyerarşi bulunmamaktadır. İç ve dış politika arasındaki ayrım çizgisi bulanıklaşır ve devletlerarası ilişkilerde net bir gündem yoktur. Açık ya da tutarlı bir hiyerarşi içinde

⁵³ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, **Power and Interdependence**, 4. ed, Glenview, IL, Pearson, 2012, s. 19.

⁵⁴ Keohane, Nye, **Power and Interdependence**, s. 26.

düzenlenmemiş çok sayıda konu vardır. Diğer hususların yanı sıra, askeri güvenlik sürekli olarak gündeme hâkim değildir.⁵⁵

Son olarak ise, askeri güç, geçmişle kıyaslandığında karmaşık karşılıklı bağımlılık koşulları altında daha az kullanışlı bir politika aracı haline gelmiştir.⁵⁶ Karmaşık karşılıklı bağımlılık hâkim olduğunda, askeri güç bir ittifakın üyeleri arasında ekonomik konulardaki anlaşmazlıkların çözümünde önemsiz olabilir, ancak aynı zamanda ittifakın rakip blokla olan siyasi ve askeri ilişkileri için çok önemli olabilir. Keohane ve Nye'a göre askeri gücün etkileri çoğunlukla çok maliyetli ve belirsiz olduğundan, ekonomik ve ekolojik refah gibi daha önemli hale gelen diğer hedeflere ulaşmak için güç artık uygun bir yol olarak görülmemektedir.⁵⁷

Keohane ve Nye tarafından, askeri gücün dünya siyasetindeki önemi tamamen yok sayılmamakta, askeri eylemlerin maliyetli olduğunu ve bu maliyetlerin çeşitli nedenlerle arttığı iddia edilmektedir. Örneğin, nükleer silahların dahil olduğu uluslararası bir çatışma ihtimali, ilişkilerin bozulması ve gerginlik nedeniyle, diğer pek çok alanda maliyetlerin artmasına neden olabilmektedir. İki ülke arasında anlaşmazlığı neden olan bir konuda sert güç kullanmak, tarafların ekonomik amaçları üzerinde olumsuz etkilere neden olabilir. Dolayısıyla, askeri araçların belirli bir amaca ulaşmak için ekonomik yöntemlerden daha etkili olacağının, fayda maliyet analizi bakımından bir garantisi yoktur. Bu yaklaşım çerçevesinde, askeri güç kullanımının neden olabileceği maliyetler, Keohane ve Nye tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Askeri gücün kullanılması riski, tarafların ekonomileri üzerinde doğrudan olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Diğer yandan, olası bir savaş durumunda meydana gelebilecek insani kayıplara tepki olarak, çatışmaya taraf ülkelerde iç muhalefetin güçlenmesi ve halk direnişlerini oluşması

⁵⁵ Keohane, Nye, **a.g.e.**, s. 25.

⁵⁶ Sørensen, Möller, Jackson, **Introduction to International Relations**, s. 112.

⁵⁷ Keohane, Nye, **Power and Interdependence**, s. 28.

durumları muhtemel olduğunu, ayrıca Keohane ve Nye, ulusötesi aktörlerin devlet temelli bir arzu yerine kendi amaçlarını arayacaklarını belirtmektedirler.⁵⁸

Sonuç olarak, karşılıklı bağımlılık kavramının Keohane ve Nye tarafından “karmaşık” olarak nitelendirilmesi, devletler arası bağımlılık durumuna, devlet dışı aktörlerin ve toplumlar arası etkileşimlerin dahil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Devlet dışı aktörler ve toplumlar birbirleriyle olan etkileşimlerinden sebeple, kendi devletlerine askeri güç kullanımı engelleyecek yönde etki etmekte, bu da devletlerin problemlerin çözümünde, askeri güç kullanımdan imtina etmesi sonucunu doğurmaktadır. Karşılıklı bağımlılık durumunun, devlet dışı aktörler ve toplumlar nezdinde de gerçekleşmesi karşılıklı bağımlılık durumunun niteliğine doğrudan veya dolaylı olarak etki etmektedir.

Keohane ve Nye, Güç ve Karşılıklı Bağımlılık (Power and Independence) isimli çalışmalarında, iki tarafın birbirine eşit derecede bağımlı olduğu ve bu nedenle ilişkideki bir kopuştan eşit derecede zarar göreceği simetrik karşılıklı bağımlılık ile bir devletin diğerine önemli ölçüde daha bağımlı olduğu asimetrik karşılıklı bağımlılık arasında ayrım yapmaktadırlar. Karşılıklı bağımlılık eşit güç anlamına gelmez. Bir ulus-devlet (A) diğerinden (B) daha savunmasız olabilir çünkü A, B'ye B'nin A'nın politikalarına bağımlı olduğundan daha fazla bağımlıdır. Bu durum, bu tür bağımlılık ilişkilerini azaltma eğilimine yol açar ve bu tutum çatışmalara neden olabilir.⁵⁹ Asimetrik karşılıklı bağımlılık, ilişkide daha az bağımlı olan ortağa, daha bağımlı olan ortağa karşı politik bir üstünlük sağlar. Teorik olarak simetrik karşılıklı bağımlılık, bir tarafın ilişkiyi bozma

⁵⁸ Işıksal, Hüseyin, “To What Extend Complex Interdependence Theorists Challenge to Structural Realist School of International Relations?”, **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, C. 3, No: 2, 2015, s. 140.

⁵⁹ de Vries, “Interdependence, Cooperation and Conflict”, s. 430.

tehdidini diğelerini manipüle etmek için kullanması tehlikesini ortadan kaldırır, çünkü ekonomik ilişkideki herhangi bir kesintiden her iki taraf da eşit derecede zarar görür.⁶⁰

Karşılıklı bağımlılık kavramı incelenirken, işbirliğini çatışmanın yokluğu ve çatışmayı işbirliğinin yokluğu olarak görme hatasına düşmemek gerekir. İşbirliği sadece aktörlerin politikalarının gerçekte veya potansiyel olarak çatışma içinde olduğunu algıladıkları durumlarda gerçekleşir, uyumun olduğu durumlarda değil. İşbirliği çatışmanın yokluğu olarak değil, çatışmaya veya potansiyel çatışmaya bir tepki olarak görülmelidir.⁶¹

⁶⁰ Keohane, Nye, **Power and Interdependence**, s. 10.

⁶¹ Keohane, **After hegemony**, s. 53.

İKİNCİ BÖLÜM: DOĞAL GAZIN AVRUPA BİRLİĞİ-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİNDEKİ YERİ

2.1. RUSYA FEDERASYONU'NDA İHRAÇ ÜRÜNÜ OLARAK DOĞAL GAZIN ORTAYA ÇIKIŞI

2.1.1. Rusya Federasyonu'nda Doğal Gazın Tarihi

Günümüz Rusya doğal gaz endüstrisi, 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerde geliştirilen Sovyet gaz endüstrisinin doğrudan bir mirasıdır. Tüm Sovyet enerji direktiflerinin temel noktası, Sovyet topraklarında yayılan devasa yatakların ve rezervlerin çılgınca sömürülmesi olmuş, Sovyetlerin geniş bölgeleri ve fiziki yapısı, büyük bir ulusal enerji ağının yaratılmasına yol açmıştır. Kullanım noktaları ve tüketim merkezleri arasındaki uzun mesafeler, güvenli ve istikrarlı bir enerji arzını garanti eden tüm Sovyet Cumhuriyetlerine ulaşabilen geniş kapsamlı bir boru hattı altyapısının inşasını gerektirmiştir. Bu projenin ölçeği, Sovyetler Birliği'nin küllerinden doğan modern Rus enerji imparatorluğunun temellerini atmıştır.⁶²

Sovyetler Birliği'nde doğal gaz pratik olarak boş bir sayfadan başlamıştır. Özel sektörün yokluğundan ötürü, endüstrinin büyümesi tamamen devlet eylemi, özellikle güçlü bir siyasi desteğe sahip tek bir uzmanlaşmış bürokrasi tarafından yönlendirilmiştir. İlk günlerden itibaren, Sovyet gaz endüstrisi ulusal ölçekte dikey olarak entegre bir ağ olarak tasarlanmış, tamamen merkezi planlama ile gelişmiştir.⁶³

İlk ulusal uzun mesafe doğal gaz boru hattı 1946 yılında devreye alınmış olup, Saratov ve Moskova arasındaki 845 km'lik uzunluk, modern Rus doğal gaz endüstrisinin

⁶² Karina Galytska, **European-Russian Energy Relations: From Dependence to Interdependence**, C. 7, 1. bs, Florence, Firenze University Press, 2021, s. 57.

⁶³ Gustafson, **The Bridge**, s. 21.

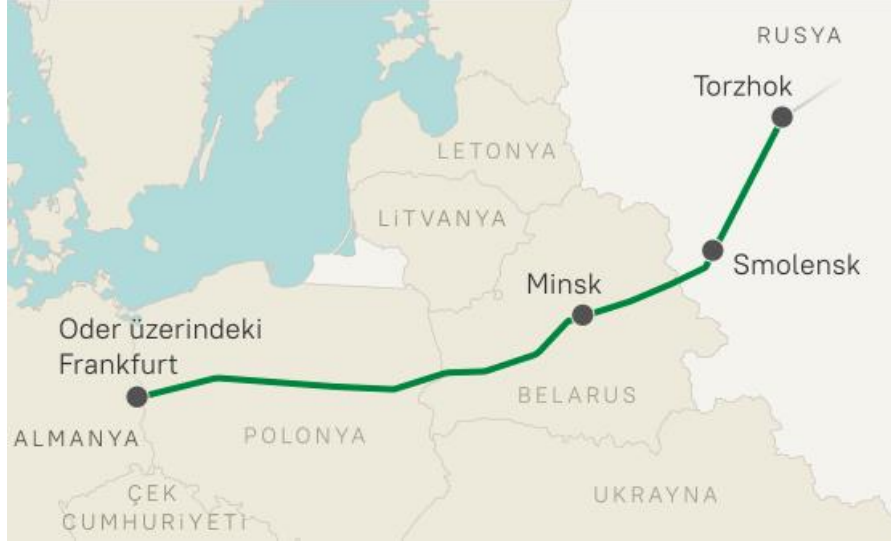
doğuşu olarak kabul edilmektedir. Endüstri, takip eden yirmi yıl boyunca, 1960'ların ortalarına kadar yaklaşık 100 milyar metreküplük üretimle kendini kanıtlamış ve 10.4 milyon konut ya şehir gazından doğal gaza dönüştürülmüş ya da bu konutlara doğal gaz tedarik edilmiştir.⁶⁴

İlerleyen süreçte Rus doğal gaz rezervleri gelişim göstermiş, 1960'ların sonlarına doğru Batı Sibirya'da ve Orenburg'da (güney Rusya'da) Medvezhe, Urengoy, Yamburg ve Zapolyarnoye gibi bir dizi 'süper dev' saha keşfedilmiştir. Bunları 1970'lerde Yamal Yarımadası sahaları takip etmiş ve Batı Sibirya'yı gelecek on yıllar boyunca Rus gaz üretiminin merkezine sağlam bir şekilde yerleştirmiştir.⁶⁵ Şekil 5'te bu bölge, gazı batıya, BDT ülkeleri ve Avrupa'daki pazarlara taşıyan Yamal-Avrupa boru hatlıyla birlikte göstermektedir. Yapımı 1994 yılında başlayan boru hattı, Rusya'dan başlayarak Belarus ve Polonya üzerinden Almanya 'ya kadar uzanırken, Batı Sibirya'nın kuzeyindeki gaz sahalarını Avrupa'daki tüketicilerle birleştirmektedir.

⁶⁴ Jonathan P. Stern, **The Future of Russian Gas and Gazprom**, Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 1.

⁶⁵ Stern, **a.g.e.**, s. 2.

Şekil 1-Yamal-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı⁶⁶

1974 yılına kadar Sovyetler Birliği, İran ve Afganistan'dan yaptığı sevkiyatlar nedeniyle net doğal gaz ithalatçısı konumundaydı. Yerli üretimin azalması nedeniyle Sovyetler Birliği 1966 yılında İran ile İran doğal gazının ithalatını öngören bir anlaşma imzalamıştır. İran gazının akışının, 1975'te imzalanan ve İran, Sovyetler Birliği ve üç Batı Avrupa ülkesini (Avusturya, Batı Almanya ve Fransa) içeren üçlü bir anlaşma uyarınca 1980'lerde daha da artması planlanmıştır. Anlaşmaya göre, 1981'den itibaren İran gazı Sovyetler Birliği'ne girecek ve Sovyetler Birliği Batı Avrupalı ortaklara İran gazını yeniden ihraç edecektir. Bununla birlikte, 1970'lerin sonlarında, Sovyet liderleri İran gazını yeniden ihraç etmek yerine kendi gazlarını Avrupa'ya ihraç etmenin daha büyük bir fayda sağladığını görmüşlerdir.⁶⁷

1960'ların başında, doğal gazın Sovyet ekonomisinde önemli bir rol oynayacağına inanılmıyordu. 1960'ların ortalarından bu yana, gaz üretiminde belirsiz bir büyüme gerçekleşmiş, ancak sonraki yıllarda, Sovyet yönetimi kuzey Kafkasya, Ukrayna, Volga

⁶⁶ Sputnik Türkiye, “Yamal-Avrupa doğalgaz boru hattı”, **Sputnik Türkiye**, 20211222T1812.300M.S., (Çevrimiçi) <https://sputniknews.com.tr/20211222/yamal-avrupa-dogalgaz-boru-hatti-1052021380.html>, 18.04.2023.

⁶⁷ Stern, **The Future of Russian Gas and Gazprom**, s. 32.

Ural bölgesi, Orta Asya ve Batı Sibirya'daki uzun mesafeli boru hatlarına ve gaz sahalarına yatırım yapmıştır. İnşa edilen boru hatları sayesinde, Sovyetler Birliği Doğu Avrupa'daki COMECON⁶⁸ ülkelerine, daha sonra da NATO ve Avrupa Topluluğu üyeleri de dahil olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine boru hattıyla büyük miktarlarda gaz ve petrol ihraç etmeye başlamıştır. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında Doğu-Batı ilişkilerindeki yumuşama ortamında İtalya, Avusturya, Batı Almanya, Finlandiya ve Fransa, Sovyet fosil yakıt ihracatının kilit müşterileri haline gelmiştir.⁶⁹

1940'ların sonlarından beri Polonya'ya çok küçük miktarlarda Sovyet gazı ihraç edilmiş olsa da Batı Avrupa'ya büyük ölçekli Sovyet gazı ithalatı fikri bazılarına hem uygulanamaz hem de akıldışı görünüyordu. Sovyet doğal gaz üretiminin odağı Volga/Urallar, Kuzey Kafkasya ve Ukrayna'dan Sibirya'ya kayıyordu ki bu da birkaç bin kilometrelik ek nakliye gerektirecekti. Taşıma sorunu 1970'li ve 80'li yıllarda Medvezhe, Urengoy ve Yamburg'da keşfedilen dev sahalarla dayanan Sibirya gaz gelişimi ile çözülmüştür. Sibirya'dan Ukrayna'ya çok sayıda büyük çaplı boru hattı inşa edildiğinden, bir ya da iki boru hattının Avrupa'ya ulaşması için sadece nispeten kısa bir uzatma gerekiyordu.

Sovyetler Birliği 1970'lerde İran gazının bir kısmını Avrupa'ya yeniden ihraç etmiş olsa da Sovyet gazı batılı tüketiciler tarafından da tüketilmiştir. Çekoslovakya üzerinden geçen ve Bratstvo (Kardeşlik) sistemi olarak bilinen ilk ihracat iletim sistemi 1967 yılında açılmıştır. Batı Ukrayna sahalarından Çekoslovakya'ya gaz taşıyan bu

⁶⁸ COMECON, Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi'nin (CMEA) takma adıyla, (1991'den itibaren) Uluslararası Ekonomik İşbirliği Teşkilatı olarak da anılır, Ocak 1949'da Sovyet bloğuna bağlı doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik kalkınmasını kolaylaştırmak ve koordine etmek için kurulmuş bir kuruluştur. Sovyetler Birliği, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya COMECON'un orijinal üyeleridir.

⁶⁹ Marco Siddi, "The Role of Power in EU–Russia Energy Relations: The Interplay between Markets and Geopolitics", *Europe-Asia Studies*, C. 70, No: 10, 2018, s. 1554.

sistem, daha sonra iletim sistemin küçük bir uzantısının Avusturya'ya bağlanmasıyla Sovyetler Birliği'nden ilk gaz ihracatını 1968'de bir Batı Avrupa ülkesine ulaştırmıştır.⁷⁰

1970 ve 1980 yılları arasında Sovyet gazının Batı Avrupa'ya sevkiyatı 3.4 milyar metreküpten 26 milyar metreküpe çıkmıştır. 1990 yılına gelindiğinde gaz ihracatı 109 milyar metreküpe yükselmiş ve Batı Avrupa 63 milyar metreküp ithalatla Sovyet gazının en büyük müşterisi haline gelmiştir.⁷¹

2.1.2. Rusya Federasyonu Ekonomisinde Doğal Gazın Yeri

Enerji, günümüz Rusya ekonomisinin en önemli sektörüdür ve doğal gaz da kilit bir kaynaktır. Rusya dünyanın en büyük ikinci doğal gaz tüketicisi ve üreticisi, en büyük rezerv sahibi ve ihracatçısıdır. Dünya çapında kanıtlanmış doğal gaz rezervleri yaklaşık 188 trilyon metreküptür. Rusya'nın doğal gaz rezervi 35 ila 40 trilyon metreküp arasında olup, dünya toplam doğal gaz rezervinin yaklaşık %20'si Rus topraklarında bulunmaktadır.⁷² Rusya, Amerika Birleşik Devletleri'nin ardından dünyanın en büyük ikinci doğal gaz üreticisidir ve dünyanın en büyük gaz rezervlerine sahiptir. Aynı zamanda Rusya, dünyanın en büyük gaz ihracatçısı konumundadır. Rus doğal gaz endüstrisi, 2021 yılında 762 milyar metreküp doğal gaz üretmiş ve boru hattıyla yaklaşık 210 milyar metreküp doğal gaz ihraç etmiştir.⁷³

Hidrokarbonlar, Rus ekonomik modelinin temeli konumundadır. Son zamanlarda petrol ve gaz ihracat gelirlerinin, hidrokarbonlar için düşen fiyatların etkisi altında 2008-2012 zirvelerinden düşmesine rağmen, yine de petrol ve gaz hâlâ GSYİH'nin yaklaşık

⁷⁰ David G. Victor, Amy Jaffe, Mark H. Hayes (ed.), **Natural gas and geopolitics: from 1970 to 2040**, Cambridge; New York, Cambridge University Press, 2006, s. 131.

⁷¹ Professor Jonathan Stern, "Natural Gas In Europe – The Importance Of Russia", t.y.

⁷² "Statistical Review of World Energy | Energy Economics | Home".

⁷³ "Energy Fact Sheet".

dörtte birini, federal bütçe gelirlerinin %40-50'sini (petrol fiyatına bağlı olarak), ihracattan elde edilen kazançların %65-70'ini ve ulusal ekonomiye yapılan genel yatırımların neredeyse dörtte birini sağlamaktadır.⁷⁴ Doğal gaz ticareti ise başlı başına, Rusya ekonomisi için önemli bir döviz ve gelir kaynağı konumundadır. Petrol ve doğal gaz, 2021 yılında Rusya devlet gelirlerinin yaklaşık %36'sını oluşturmuştur. Doğal gazın, Rusya'nın toplam ihracatındaki payı yaklaşık %13 seviyesindedir.⁷⁵ Son yıllarda Rusya, başta sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) olmak üzere doğal gaz ihracatı pazarlarını genişletmeye çalışmaktadır. Gelecekteki doğal gaz ihracatı için Asya'ya, özellikle Çin'e odaklanmaktadır. 2020 yılında Rusya'nın doğal gaz ihracatının %17'si gemilerle LNG formunda, %83'ü boru hatları ile taşınmıştır. 2020'de Rusya'nın doğal gaz ihracatının %78'i Türkiye dahil Avrupa'ya, %11'i Asya'ya ve %11'i diğer bölgelere yapılmıştır.⁷⁶

Rusya'nın doğal gaz ihracatı tarihsel olarak Avrupa'ya yönelmiştir; bu pazar, geniş boru hattı taşımacılığı altyapısı nedeniyle Rusya'nın hem jeopolitik hem de jeoekonomik olarak bağımlı olduğu bir pazardır. Rusya, hem Belarus ve Ukrayna olmak üzere transit güzergahlar üzerinden hem de doğrudan Avrupa'ya gaz gönderen boru hatları (Kuzey Akım, Mavi Akım ve TürkAkım boru hatları) aracılığıyla geniş kapsamlı bir gaz ihracat boru hattı ağına sahiptir. Altı büyük boru hattı, Rusya'nın doğal gaz altyapısını Avrupa pazarlarına bağlamakta, iki boru hattı ise Rus doğal gazını Asya pazarlarına taşımaktadır.

⁷⁴ Tatiana Mitrova, "Energy and the Economy in Russia", **The Palgrave Handbook of International Energy Economics**, ed. Manfred Hafner, Giacomo Luciani, Cham, Springer International Publishing, 2022, s. 652, doi:10.1007/978-3-030-86884-0_32.

⁷⁵ "Russia's Oil and Gas Budget Revenues Grew by 28% in 2022 | Enerdata", 17.01.2023, (Çevrimiçi) <https://www.enerdata.net/publications/daily-energy-news/russian-oil-gas-revenues-increase.html>, 16.04.2023.

⁷⁶ "Russian Federation Fuels Exports by country 2020 | WITS Data", (16.04.2023), (Çevrimiçi) https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/Year/LTST/TradeFlow/Export/Partner/by-country/Product/27-27_Fuels, 16.04.2023.

Tablo 1-Rusya'nın Doğal Gaz İhracat Boru Hatları⁷⁷

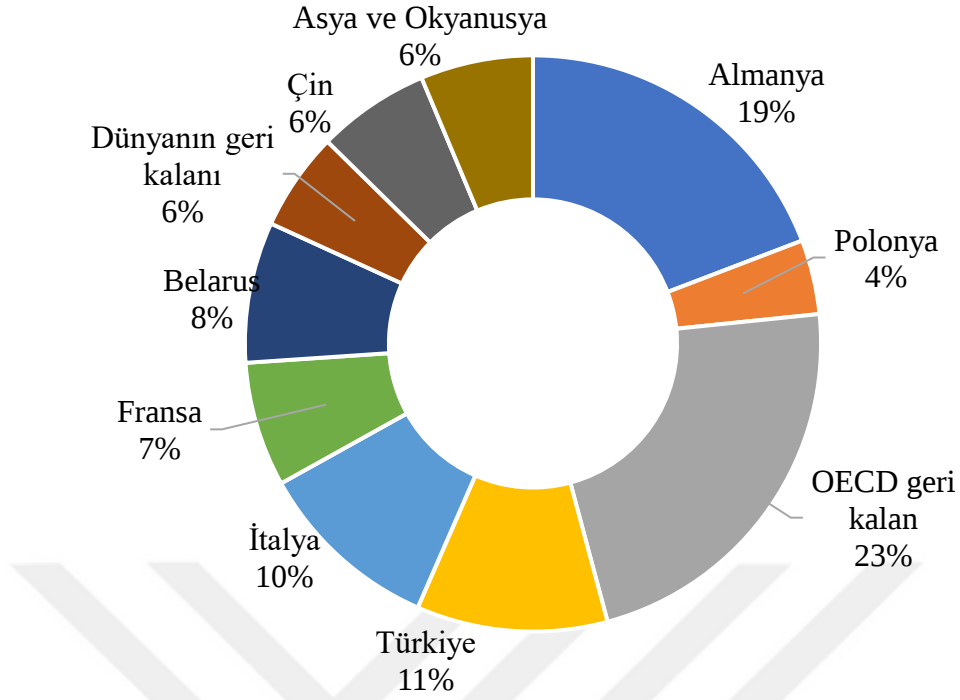
Batı Hatları	Teslimat
Yamal -Avrupa	Beyaz Rusya üzerinden Polonya, Almanya ve Kuzey Avrupa
Mavi Akım	Karadeniz üzerinden Türkiye
Kuzey Akım	Almanya ve Kuzey Avrupa üzerinden Baltık Denizi
Kuzey Akım-2	Almanya ve Kuzey Avrupa üzerinden Baltık Denizi
Soyuz ve Kardeşlik	Ukrayna üzerinden Batı Rusya ve Avrupa
TürkAkım	Türkiye ve Güneydoğu Avrupa üzerinden Karadeniz
Doğu Hatları	Teslimat
Sakhalin-Khabarovsk-Vladivostok	Asya'ya Potansiyel İhracat
Power of Siberia	Kuzeydoğu Çin

Rusya'da çıkan doğal gazı Almanya üzerinden Avrupa'ya taşımak amacıyla başlatılan Kuzey Akım 2 boru hattı projesi 2021 yılından tamamlanmış olup, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ardından proje, Alman hükümeti tarafından askıya alınmıştır. Uzun yıllar boyunca doğal gaz ihracatı esas olarak SSCB'den miras kalan Avrupa ülkeleriyle yapılan sözleşmeler sistemi tarafından belirlenmiştir. Avrupa pazarı, SSCB'nin dağılmasından sonra bile ihracat hacminin çoğunun Ukrayna üzerinden taşındığı tek ve en umut verici pazar olarak görülmüştür.⁷⁸ 2021 yılında Rusya, AB'nin doğal gaz tüketiminin yaklaşık %40'ını karşılarken, Almanya ve İtalya en büyük iki alıcı olmuştur.

⁷⁷ “International- U.S. Energy Information Administration (EIA)”, (19.04.2023), (Çevrimiçi) <https://www.eia.gov/international/analysis/country/RUS>, 19.04.2023.

⁷⁸ Vladimir Kutcherov vd., “Russian Natural Gas Exports: An Analysis of Challenges and Opportunities”, **Energy Strategy Reviews**, C. 30, 2020, s. 3-4.

Şekil 2-2021 Yılında Rusya'nın Doğal Gaz İhraç Ettiği Ülkelerin Payı⁷⁹

AB üyelerinin yaklaşık üçte biri (Avusturya, Bulgaristan, Estonya, Finlandiya, Macaristan, Letonya, Polonya, Slovakya ve Slovenya) doğal gazlarının yarısından fazlasını Rusya'dan ithal etmektedir; bu gazın bir kısmı diğer ülkelere yeniden ihraç edilmektedir. AB'nin iç doğal gaz üretimi on yıldan uzun bir süredir azalmaktadır; 2020 yılındaki üretim 2011 yılına göre %59 daha az oranda gerçekleşmiştir.⁸⁰

Tarihsel olarak, Sovyet ve ardından Rus enerji sektörü son derece merkezi bir şekilde geliştirilmiştir. Sovyetler Birliği'nde ekonomi, tek bir sevkiyat, ihracat ve depolama altyapısı ve merkezi dağıtım ile enerji endüstrilerinin hiyerarşik yapısı aracılığıyla karmaşık devlet kalkınma planları (5 yıllık planlar) altında yönetilmiştir.⁸¹ Bu merkezi yapı altında, Rus gaz sektörü, gaz şirketi Gazprom etrafında şekillenmiştir.

⁷⁹ “International- U.S. Energy Information Administration (EIA)”.

⁸⁰ “Energy Fact Sheet”.

⁸¹ Mitrova, “Energy and the Economy in Russia”, s. 653.

1989'da kurulan Gazprom, iletim sistemine üçüncü taraf erişiminin kısıtlandığı ve tarife sisteminin sistem operatörü lehine tasarlandığı Rus gaz endüstrisinin merkezinde yer almaktadır. Gazprom, yaklaşık 152.800 km ile dünyanın en uzun olan ulusal yüksek basınçlı bölgeler arası gaz boru hatları ağının sahibi ve işletmecisidir.⁸² Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Gazprom merkezi ve devlete bağlı özelliklerini korumuştur.⁸³ Üretimden dağıtıma kadar dikey olarak entegre olan Gazprom, Rus gaz üretiminde yarı tekel konumundadır. Rus hükümeti 2000'li yılların başına kadar Gazprom'un %38'lik kontrol hissesine sahipken, bu tarihten sonra %51 ile çoğunluk hissedarı haline gelmiştir. Aynı zamanda bağımsız Rus petrol ve gaz şirketlerinin önemi de artış göstermiştir. Gazprom yine de taşımacılık (boru hatları) üzerindeki tekeli sürdürürken, 2000'li yıllar boyunca Avrupa'ya gaz ihracatı üzerindeki tekeli tüm gaz ihracatını ve dolayısıyla potansiyel Asya pazarlarını kapsayacak şekilde genişlemiştir. Gazprom Grubu, 2020 yılında yurt dışındaki ülkelere 219,0 milyar metreküp doğal gaz satmış, net satış geliri (tüketim vergisi ve gümrük vergileri sonrasında) 1.811,6 milyar RUB olarak gerçekleşmiştir.⁸⁴

⁸² “Gazprom Annual Report 2020”, t.y., s. 106.

⁸³ Galytska, **European-Russian Energy Relations**, C. 7, s. 58.

⁸⁴ “Gazprom Annual Report 2020”, s. 121.

2.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI AB-RUSYA İLİŞKİLERİ

2.2.1. Siyasi İlişkiler

Rusya ve AB arasındaki ilişkilerde, 1990'lardan bu yana, işbirliğinin yanı sıra rekabet ve çekişme Avrupa düzenini şekillendirmiştir. 1990'larda AB üyeleri, Moskova konusunda ortak bir yaklaşım üzerinde mutabık kalmışlardır. Zayıf ve borçlu bir Rusya'yı demokratikleştirme ve Batılılaştırma stratejisi etrafında birleşmişlerdir. Bu strateji, yıllar geçtikçe paramparça olmuştur. Yükselen petrol ve gaz fiyatları Rusya'yı daha güçlü, daha az işbirlikçi ve her şeyden önce Batıya katılmaya daha az istekli hale getirmiştir. Bu süreçte iki taraf arasında meydana gelen rekabet ve çekişme, yirmi birinci yüzyılda AB'nin genişlemesi ve eski Sovyet coğrafyasındaki angajmanını derinleştirmesiyle önem kazanmıştır. Rusya ve AB'nin çelişen çıkarları birbirleriyle olan iş birliklerine sirayet etmiştir. SSCB-AB ilişkilerinin tarihi, birbirlerine yönelik politikalarını da şekillendirmiş, hayal kırıklığına, yanlış algılamaya, güvensizliğe ve nihayetinde gerginliklere yol açmıştır.⁸⁵ Rusya'nın Ukrayna'ya askeri müdahalesine kadar AB ve Rusya arasında; ticaret, ekonomi, enerji, iklim değişikliği, araştırma, eğitim, kültür, terörle mücadele dahil güvenlik, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve Orta Doğu'daki çatışmaların çözümünü kapsayan stratejik bir ortaklık inşa edilmiştir. Ancak iki taraf arasında yaşanan gerilimler ilişkileri başlangıç noktasından çok uzağa sürüklemiştir.

AB ile Rusya arasındaki resmî ilişkilerin inşasında başlangıç noktası, 18 Aralık 1989'da Brüksel'de imzalanan Sovyetler Birliği ile Avrupa Toplulukları arasındaki Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması olarak kabul edilir. Son 30 yılda, AB ve Rusya

⁸⁵ Tat'jana A. Romanova, Maxine David (ed.), **The Routledge Handbook of EU-Russia Relations: Structures, Actors, Issues**, London New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2022, s. 15.

arasındaki işbirliği, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü, Topluluk bloğunun genişlemesini, AB üye devletlerinin çıkarlarını yeniden tanımlayarak ve dış ilişkiler önceliklerini değiştirerek şekillenmiştir. AB'nin genişleme dalgalarını takiben, 2004, 2007 ve 2013 yıllarında Rusya, AB'ye giderek daha da yaklaşmış ve AB'nin en büyük komşusu haline gelmiştir. AB ve Rusya, iç gelişmeleri ve dış politikaları sayesinde birbirleri, AB üye devletleri ve ortak komşu ülkeler üzerinde doğrudan ve dolaylı bir etkiye sahip olmuşlardır.⁸⁶

Soğuk Savaş sonrası dönemde, AB ve Rusya arasındaki siyasi ilişkilerde önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. İki taraf arasındaki ilişkiler, özellikle Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Avrupa'ya entegrasyonu ve AB'nin genişlemesiyle birlikte derinleşmiştir. 1990'ların başında Rusya, Avrupa Konseyi'ne katılarak Avrupa kurumlarına entegre olmaya başlamış, ayrıca Rusya, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın bir parçası olarak Avrupa'nın güvenliği ve istikrarına katkı sağlamak için çalışmaya başlamıştır. Ancak, Rusya'nın 1990'ların ortalarında yaşadığı ekonomik kriz ve siyasi belirsizlik, AB ve Rusya arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde, Rusya'nın siyasi liderliği, Batı'ya karşı eleştirel bir tutum benimsemeye başlamış ve AB ile ilişkiler gerilmiştir.

23 Nisan 1993 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin "Rusya Federasyonu Dış Politika Konseptlerinin Genel Hükümleri" başlıklı belgeyi onaylamıştır. Belge özellikler, BDT ile askeri ve siyasi işbirliğine odaklanmakta, BDT'nin sınırlarını güçlendirmenin yanı sıra etkili bir ortak güvenlik sistemi oluşturmak amacıyla mevcut askeri üslerin korunmasını ve Rusya'nın tek nükleer devlet olarak statüsünün belirlenmesi

⁸⁶ Livia Cebotari, "EU-Russian Economic Relations: From Cooperation To Confrontation", **EURINT**, C. 8, 2021, s. 41.

içeriyordu.⁸⁷ 1993 dış politika konseptinin temel prensipleri arasında, Rus pazar ekonomisinin kurulması için uluslararası yardımı harekete geçirmek, Rus ihracatçılara yardımcı olmak ve Orta Avrupa'dakiler de dahil olmak üzere diğer yakın yabancı devletlerle faydalı ilişkiler sürdürmek gibi hedefler de yer alıyordu. Rusya Federasyonu'nun 1993 yılında onaylanan ilk Dış Politika Konsepti, Rusya'yı açıkça demokratik ve liberal fikirlerin somutlaşmış hali ve ABD ve diğer Avrupa devletleri de dahil olmak üzere maddi siyasi varlıkların bir birliği olarak temsil edilen Batı ile özdeşleştiriyordu.⁸⁸ Batı yanlısı bu yaklaşımın başlıca nedenleri şunlardır: iktidardaki Rus demokratlar, Rusya'nın ekonomik ve siyasi reformlarını finanse etmek için Batı'dan büyük ölçekli ekonomik yardım almayı umuyorlardı; ABD ve Avrupa, Rusya'yı bir "ulus devlete" dönüştürmek amacıyla Rusya'da siyasi demokrasiyi ve piyasa ekonomisi reformunu destekliyordu. Ancak NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin hızlandırılması da dahil olmak üzere Batı tarafından atılan adımlar Rusya'nın çıkarlarına ciddi zarar vermiş ve Batı yanlısı dönemin sona ermesine yol açmıştır.⁸⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, AB ve Rusya arasında 1994 yılında Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Lucien Jean Delors ve 12 AB üye ülkesinin devlet ve hükümet başkanları tarafından imzalanan ve 1997 yılında yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA) temelinde uzun vadeli bir ortaklık kurulmuştur. Anlaşma ile her iki taraf arası ilişkilerde kurumsal taban ve geniş bir istişare sistemi tanımlanmıştır. Anlaşma ile, Ukrayna'daki 2014 krizinin patlak

⁸⁷ Amiran Khevturiani, "Foreign Policy Concepts of Russia", European Political and Law Discourse, C. 5, No: 1, 1998, s. 41.

⁸⁸ Mariya Omelicheva, "RUSSIAN FOREIGN POLICY: A QUEST FOR GREAT POWER STATUS IN A MULTIPOLAR WORLD Russian Foreign Policy, in Foreign Policy in Comparative Perspective, Ryan Beasley, Juliet Kaarbo, Jeffrey Lantis, and Michael Snarr (Eds.). CQ Press, 2012, Pp. 94-117", 2012, s. 12.

⁸⁹ Fenghua Liu, "Russia's Foreign Policy Over the Past Three Decades: Change and Continuity", Chinese Journal of Slavic Studies, C. 2, No: 1, 2022, s. 88.

vermesine kadar, üst düzey siyasi AB-Rusya zirvesi yılda iki kez düzenlenmiş; 2010'da Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra, Rus tarafı zirvede Rusya Devlet Başkanı ve ilgili bakanlar tarafından temsil edilirken, AB tarafı da AB Konseyi Başkanı, Birliğin Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve Avrupa Komisyonu (AK) Başkanı tarafından temsil edilmiştir. Bakanlar düzeyinde, çeşitli birimlerin bakanlarının güncel ihtiyaç ve konulara göre (örneğin dışışleri, adalet ve içişleri bakanlıklarından) bir araya geldiği Daimî Ortaklık Konseyi kurulmuştur. AB-Rusya siyasi diyalogu ayrıca troyka⁹⁰ dışışleri bakanları toplantılarında, Rusya'nın AB Daimî Temsilcisinin Siyasi ve Güvenlik Komitesi liderliğinde yaptığı aylık toplantılarda ve güncel uluslararası meselelere ilişkin uzmanlar düzeyinde de yürütülmüştür.⁹¹ AB-Rusya işbirliği, ticaret ve ekonomi, enerji, iklim değişikliği, araştırma ve eğitim, kültür ve çeşitli uluslararası güvenlik konularını kapsamıştır.⁹²

Eylül 1997'de Finlandiya'nın Rovaniemi kentinde düzenlenen konferansta AB'nin "Kuzey Boyutu Projesi" başlatılmıştır. Kuzey Boyutu Projesi, Finlandiya'nın Kuzey Avrupa ülkeleri arasındaki bölgesel ve yerel karşılıklı bağımlılığı vurgulamak ve tüm AB'nin dikkatini Rusya'nın yarattığı zorluklara ve fırsatlara çekmek amacıyla yaptığı bir öneriden doğmuştur. Proje Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde uygulanmış ve yumuşak güvenlik sorunlarının önceliğini ve bunların çözümünde çok taraflı işbirliğinin rolünü vurgulamaya çalışmıştır. Rusya bu projeye olumlu yaklaşmıştır. Bu olumlu yaklaşımın arkasında yatan sebep, projenin Rusya'nın eşit olarak temsil edildiği tek

⁹⁰ Avro bölgesi mali krizi sırasında, borçlu Avrupa devletlerine mali yardım veya yardım vaatlerinin verileceği koşulları belirleyen üç güçlü kuruluş grubunu- Avrupa Komisyonu, Uluslararası Para Fonu ve Avrupa Merkez Bankası- tanımlamak için kullanılmıştır.

⁹¹ Lukáš Tichý, **EU-Russia Energy Relations: A Discursive Approach**, Cam, Springer, 2019, s. 15.

⁹² "The European Union and the Russian Federation | EEAS Website", (17.03.2023), (Çevrimiçi) https://www.eeas.europa.eu/russia/european-union-and-russian-federation_en?s=177, 17.03.2023.

işbirliği forumu olmasıdır.⁹³ Aralık 1998'de Viyana'daki Avrupa Konseyi zirvesinde “Kuzey Boyutu” resmen AB'nin dış ve sınır politikasının yönlerinden biri olarak kabul edilmiş ve bunun Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesindeki önemi vurgulanmıştır. Zirvede, Rusya'nın Birliğin stratejik ortağı olarak önemi bir kez daha teyit edilmiş, Birliğin mevcut ekonomik kriz sırasında Rusya ve halkıyla dayanışmasının önemi vurgulanmıştır. Avrupa Konseyi, sürdürülebilir piyasa temelli reformlar yoluyla Rusya'da medya özgürlüğü, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı da dahil olmak üzere demokrasiye olan bağlılığını sürdürdüğünün altını çizmiştir.⁹⁴

1999'un sonunda, Rusya ile AB arasındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi, Çeçenya'daki askeri eylemler nedeniyle askıya alınmıştır. Bununla birlikte, Haziran 2000'de, Portekiz AB zirvesinde, Rusya ile güçlü ve sağlıklı bir ortaklık yaratma ihtiyacının varlığı tekrar kabul edilmiştir. Bu toplantıda ayrıca, özellikle Finlandiya ve Rusya arasındaki etkileşim deneyimine dayanarak, AB üye devletleri ile Rusya'nın Kuzey-Batı bölgeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesini teşvik etmeyi öneren 2000-2003 yılları için özel bir eylem planı onaylanmıştır.⁹⁵

1999 yılında, yeni bir "Amsterdam" mekanizması olan AB Ortak Stratejisi ilk olarak Rusya'ya yönelik olarak hazırlanmıştır. Birleşik bir Avrupa yaratmak amacıyla 2017 tarihli "Rusya Orta Vadeli Stratejisi "nde AB ve Rusya arasında daha derin bir ilişki öngörülmüştür. Her iki belgede de “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasındaki (AGSP) (European Security and Defence Policy) ilerlemeler ışığında yeni olasılıklara vurgu yapılmıştır. AGSP'ye destek kazanmak için AB, Başkan Putin'in 2000 yılında

⁹³ Andrew Monaghan, “The Background of EU-Russia Relations”, EU-Russia Relations:, Norwegian Institute for Defence Studies, 2007, s. 12, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/resrep20326.4>, 28.03.2023.

⁹⁴ “Vienna European Council 11-12.12.1998: Presidency Conclusions”, (28.03.2023), (Çevrimiçi) https://www.europarl.europa.eu/summits/wie1_en.htm, 28.03.2023.

⁹⁵ Andrey Branitskiy, “The Russian Federation and the European Union Relations”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, C. 12, No: 1, 2021, s. 4.

Rusya'nın "Avrupa tercihi" yaptığı yönündeki açıklamasını desteklemeye çalışırken, Moskova da Avrupa'nın "NATO'laşmasını" durdurmaya çalışmıştır. NATO'nun 1999 yılında Yugoslavya'ya karşı başlattığı ve NATO ile Rusya arasındaki ilişkilerin dondurulmasıyla sonuçlanan askeri hareketin ardından her iki taraf da Avrupa Güvenlik Diyalogunun eksikliklerini telafi etmeye çalışmıştır.⁹⁶

2000'li yıllarda, Rusya'da Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte, AB ve Rusya arasındaki ilişkilerde tekrar bir yakınlaşma yaşanmış, Putin, Rusya'nın Avrupa ile olan ilişkilerini güçlendirmeye ve Batı ile olan ilişkileri normalleştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde, Rusya ve AB arasında enerji işbirliği gibi önemli anlaşmalar imzalanmıştır. Putin, Başbakan olarak atanmasından bu yana, AB ile ilişkilerin geliştirilmesine önemli ölçüde zaman ve enerji ayırmış ve Rusya'nın AB'ye yönelik resmi stratejisinin yazılması ve sunulmasında görev almıştır. 2000 yılından bu yana Rus hükümeti, yeni Başkanın da yönlendirmesiyle, Moskova ve Brüksel arasında ilan edilen stratejik ortaklığa içerik kazandırmaya çalışmıştır.⁹⁷

Putin'in AB ile olan ilişkileri geliştirmeye çalışmasının ardında yatan temel motivasyon, Rusya'nın ticaretinde aslan payını alan ve Avrupa kıtasında ve dünya meselelerinde yeni bir güvenlik aktörü olarak ortaya çıkan AB ile yakın ve daha iyi bağlar geliştirme ihtiyacını kabul etmesine dayanmaktadır. Bu dönemde, AB ile ilişkilerin geliştirilmesi, Yeltsin döneminin son yıllarındaki kafa karışıklığı ve izolasyonun ardından Putin tarafından uygulamaya konulan, Rusya'nın uluslararası angajman dış politikasının temel taşlarından biri haline gelmiştir. Rusya'nın genel yaklaşımı Avrupa'ya bağlamaktan

⁹⁶ Tatiana Romanova, Maxine David, **The Routledge Handbook of EU-Russia Relations: Structures, Actors, Issues**, 1. bs, London, Routledge, 2021, s. 153.

⁹⁷ Dov Lynch, "Russia's Strategic Partnership with Europe", **The Washington Quarterly**, C. 27, No: 2, 2004, s. 99.

yana olmamış, Rusya'nın en önemli ekonomik ortağı olması sebebiyle, AB ile yalnızca sağlam bir ortaklık ilişkisi geliştirmeye çalışmıştır.⁹⁸

Rusya'da Putin döneminin başlamasıyla beraber, AB'nin Ortak Stratejisinden ortaya çıkan kilit "diyaloglardan" biri, Ekim 2000'de Paris'teki 6. AB-Rusya Zirvesi'nde başlatılan AB-Rusya "enerji diyalogu" olmuştur. Kasım 2000'in sonlarında Komisyon tarafından yayınlanan enerji üzerine Yeşil Kitap ile Rusya ile stratejik ortaklığın AB'nin gelecekteki enerji güvenliğinin kilit bir boyutu olduğu vurgulanmıştır. Doküman ile Rusya ile 2001 yılında başlatılan Belarus ve Polonya üzerinden yeni gaz boru hattı gibi ortak altyapı projelerini içerecek uzun vadeli bir sözleşme ilişkisi öngörülmüştür.

AB ve Rusya arasındaki ilişkilerde enerji işbirliği sorunu, enerji alanındaki işbirliğinin piyasa ekonomisi ilkelerine ve Avrupa'daki enerji piyasalarının artan entegrasyonuna dayanması gerektiğini vurgulayan, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının 65. Maddesi ile ele alınmaktadır. 65. Madde kapsamında; ekonomik ve çevreye duyarlı bir şekilde enerji arzının kalitesinin ve güvenliğinin iyileştirilmesi, enerji politikasının formülasyonu, enerji sektörünün piyasa ekonomisine uygun olarak yönetilmesi ve düzenlenmesinde iyileştirme, enerji ticaretinin ve yatırımlarının artmasını teşvik etmek için gerekli bir dizi kurumsal, yasal, mali ve diğer koşulların uygulamaya konulması, enerji tasarrufu ve enerji verimliliğinin teşvik edilmesi, gaz tedariki ve elektrik şebekelerinin birbirine bağlanması da dahil olmak üzere enerji altyapısının modernizasyonu, bu faaliyetlerden kaynaklanan çevresel zararı önlemek veya en aza indirmek için enerji üretimi, tedariki ve tüketiminin çevresel etkilerini değerlendirilmesi, enerji türleri yelpazesinde tedarik ve nihai kullanımda enerji teknolojilerinin

⁹⁸ Lynch, a.y.

iyileştirilmesi, enerji sektöründe yönetim ve teknik eğitim düzenlenmesi hususları ele alınmaktadır.⁹⁹

2010 yılından itibaren, Kremlin'in AB'ye yaklaşımı temelden değişikliğe uğramıştır. Bu dönemde, AB-Rusya ilişkilerinin temposunu Moskova belirler duruma gelmiştir. Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında olduğunun aksine artık, Avrupa'yı bir akıl hocası, hatta bir model olarak görmemiş, Romano Prodi'nin ifadesiyle taraflar arası ilişkilerin gönüllülük esasına dayalı ve ekonomik temelli olduğu sürece başarılı olabileceği bir model Rusya tarafından kabul görmüştür.¹⁰⁰ Bu durumun ortaya çıkmasındaki en büyük sebep Rusya'nın zaman içerisinde artan özgüveni olmuştur. Özellikle, 2008 yılının son aylarında ortaya çıkan ve birçok ülkeyi olumsuz yönde etkileyen Küresel Ekonomik Kriz ve devamında Avrupa'da 2009'da başlayan ve 2010'ların ortalarına kadar süren borç krizi olarak da bilinen “Avro Bölgesi Krizi”, Rusya'nın AB karşısında kendini daha güçlü olarak görmesinde oldukça etkili olmuştur.

Avro Bölgesi Krizi, Yunanistan'da 2009 yılında, ülkenin bütçe rakamlarını tahrif ettiğinin ortaya çıkmasıyla başlamış, daha sonra Portekiz, İrlanda ve İspanya da dahil olmak üzere diğer Euro Bölgesi ülkelerine yayılmıştır. Kriz, Euro Bölgesi'ndeki en büyük iki ekonomi olan İspanya ve İtalya'nın borçlarını temerrüde düşürebileceğinden korkulan 2012 yılında zirveye ulaşmıştır. Bununla birlikte, kriz, kurtarma paketleri, kemer sıkma önlemleri ve Euro Bölgesi'ndeki reformlar da dahil olmak üzere bir dizi önlem sayesinde nihayetinde önlenmiş, ancak Euro Bölgesi krizi, Avrupa ekonomisi üzerinde durgunluğa,

⁹⁹ “Agreement on Partnership and Cooperation Establishing a Partnership between the European Communities and Their Member States, of One Part, and the Russian Federation, of the Other Part - Protocol 1 on the Establishment of a Coal and Steel Contact Group - Protocol 2 on Mutual Administrative Assistance for the Correct Application of Customs Legislation - Final Act - Exchanges of Letters - Minutes of Signing”, C. 327, C. 327 OJ L §, (1994), (Çevrimiçi) http://data.europa.eu/eli/agree_international/1997/800/oj/eng, 22.03.2023.

¹⁰⁰ “Romano Prodi 3.0 The Third (and Best) Phase of Prodi's Political Life”, *IsAG*, 30.03.2016, (Çevrimiçi) https://isagitalia.org/romano-prodi-the-third-and-best-phase/wp_8846263/, 18.05.2023.

işsizliğin artmasına, ekonomik büyümenin gerilemesine ve Euro Bölgesi'nde güven kaybına yol açmıştır. Ekonomik büyümedeki bu düşüş, Avrupa ülkelerini Rusya saldırganlığına karşı daha savunmasız hale getirmiştir. Rusya, Ukrayna'dan Kırım'ı ilhak ederek ve doğu Ukrayna'daki ayrılıkçıları destekleyerek Avrupa ülkelerinin ekonomik zayıflığından yararlanabilmiştir.

Öte yandan, 2008-2012 Küresel Ekonomik Krizi ve “Avro Bölgesi Krizi” nedeniyle artan gaz ve petrol fiyatları, enerji zengini Rusya'yı daha güçlü, daha az işbirlikçi ve daha uzlaşmaz hale getirmiştir. Enerji gelirleri devlet bütçesini artırmış ve Rus devletinin yabancı finansmana bağımlılığını önemli ölçüde azaltmıştır. 1990'larda herkes Rusya'nın Batı kredilerine bağımlılığından bahsederken, bu dönemde herkes Batı'nın Rus gazına bağımlılığından bahsetmeye başlamıştır.¹⁰¹ Bu durumun bir sonucu olarak, 2005 yılında entegrasyon alanları olarak üzerinde anlaşmaya varılan dört ortak alan: ekonomik; özgürlük, güvenlik ve adalet; dış güvenlik ve araştırma, eğitim ve kültür gibi kavramlar tarihe karışmıştır. Yeni dönemde, Rusya ve AB arası ilişkilerde ortak değerlerin uygulanmasından bahsetmek yerine boru hatlarının eklenmesi ve vizeler üzerindeki çekişmelerle sembolize edilen, ortaklıktan uzak daha çok işlevsel hale gelen bir ilişki söz konusu olmuştur.¹⁰² Bu dönemde, Rusya'nın yeniden canlanan kaynak milliyetçiliği ve piyasa temelli liberal enerji yönetişimini reddetmesi, yeni kurulan uluslararası enerji piyasası kurumlarının etkinliğini ve AB enerji güvenliğini tehlikeye atmıştır.¹⁰³

1 Mart 2014 tarihinde Rusya'nın Kırım'ı işgali ve Ukrayna krizinin uluslararası bir krize dönüşmesiyle beraber, Rusya ile AB arasındaki ilişkiler kökten değişime

¹⁰¹ Mark Leonard, Nicu Popescu, **A Power Audit of EU-Russia Relations**, London, ECFR, 2009, s. 7.

¹⁰² Dmitri Trenin, Maria Lipman, Alexey Malashenko, **The End of an Era in EU-Russia Relations**, Carnegie Endowment for International Peace, 2013, s. 13.

¹⁰³ Caroline Kuzemko, “Ideas, Power and Change: Explaining EU–Russia Energy Relations”, **Journal of European Public Policy**, C. 21, No: 1, 2014, s. 59.

uğramıştır. 6 Mart'ta AB zirvesi, Kırım'ı işgal etmeye devam etmesi halinde uygulanacak Rusya'ya karşı üç aşamalı bir yaptırım programını kabul etmiştir. Yaptırımların ilk iki bölümü, Temmuz ayında Soçi'de yapılması planlanan yıllık Rusya-AB zirvesinin iptali, vize kolaylığı ve yeni bir işbirliği anlaşmasına ilişkin müzakerelerin sonlandırılması da dahil olmak üzere 17 Mart'ta yürürlüğe konmuştur. Yaptırımlar ayrıca Rusya Devlet Başkanına yakın bir grup yetkili ve kişiye AB'ye giriş yasağı getirilmesini ve bu kişilerin Avrupa bankalarındaki varlıklarına el konulmasını da içermektedir. Aynı zamanda AB, Ukrayna krizine bir çözüm bulunmasına aktif ve belirsizliğe yer bırakmayacak şekilde katkıda bulunmaya başladığında, kararlarını geri almaya ve Rusya ile yeniden ilişki kurmaya hazır olduğunu açıklamıştır.¹⁰⁴

2022 yılının Şubat ayında Rus birlikleri tarafından Ukrayna'ya başlatılan askeri hareket, AB ile Rusya arasındaki siyasi ilişkileri en düşük seviyeye getirmiştir. AB, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı savaşı finanse etme kabiliyetini felce uğratmayı, Rusya'nın seçkinlerine bedeller yüklemeyi ve Rusya'nın ekonomik tabanını küçültmeyi amaçlayan 10 adet yaptırım paketini ve kısıtlayıcı tedbirleri uygulamaya koymuştur.

2.2.2. Ekonomik İlişkiler

2021 yılı sonu itibarıyla Rusya, AB'nin beşinci büyük ticaret ortağı konumundadır. 2020 yılında Rusya, ithalatının %36,5'ini AB'den, ihracatının ise %37,9'unu AB'ye yapmıştır. AB, Rusya'daki en büyük yabancı yatırımcı durumundadır.

¹⁰⁴ “Extraordinary Meeting of EU Heads of State or Government on Ukraine, 6 March 2014”, 06.03.2014, (Çevrimiçi) <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2014/03/06/>, 10.04.2023.

AB'nin Rusya'daki doğrudan yabancı yatırım stoğu 311,4 milyar Avro olurken, Rusya'nın AB'deki stoğunun 136 milyar Avro olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰⁵

AB ve Rusya 1980'lerin sonlarından beri ekonomik ve ticari ilişkilerini güçlendirmek için aktif olarak çalışmaktadır. 1989 yılında, AT ile Sovyetler Birliği arasında Sovyetlere tarifeler ve vergiler için “En Çok Kayrılan Ulus” (Most Favoured Nation) statüsü sunan Ticaret ve İşbirliği Anlaşmasının imzalanmasıyla ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir dizi girişim başlatılmıştır. 1991 yılında Rusya'nın bir pazar ekonomisi ve demokratik bir toplum geliştirmesine yardımcı olmak için tasarlanmış, AB'den Rusya'ya know-how transferini hedefleyen Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (TACIS) isimli bir teknik yardım programı uygulamaya konmuştur. Devamında, 1994 yılında AB ile Rusya'nın Yeltsin hükümeti arasında, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın (PCA) imzalanmasıyla ikili ticaret ilişkilerini güçlendirmek için geniş kapsamlı bir çerçeve oluşturulmuştur.¹⁰⁶ PCA kapsamında, anlaşma yürürlüğe girdikten sonraki on yıllık bir süre için ticari ve ekonomik işbirliği, bilim ve teknoloji, çevre, ulaşım, uzay teknolojisi, adalet ve içişleri ve siyasi diyalogda ortak hedefler belirlenmiştir.¹⁰⁷ Ancak PCA'nın öncelikli amacı, AB ve Rusya arasındaki ticaret ve yatırımın geliştirilmesi olmuştur. PCA'nın yürürlüğe girmesi 1997 yılında gerçekleşmiş olup, bu tarihten sonra anlaşma, AB-Rusya arasındaki diyalogun farklı alanlardaki karmaşık gelişimi için istikrarlı bir yasal temel oluşturmuştur. PCA, serbest ticaret bölgesi oluşturma fırsatı da dahil olmak üzere yakın ekonomik ilişkilerin

¹⁰⁵ “EU Trade Relations with Russia”, 07.03.2023, (Çevrimiçi) https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/russia_en, 10.04.2023.

¹⁰⁶ Alan Jones, Grahame Fallon, “The Political Economy of Co-Operation, Trade and Aid between the European Union and Russia”, **Journal of Contemporary European Studies**, C. 11, No: 2, 2003, s. 255.

¹⁰⁷ Andrew Monaghan, “The Background of EU-Russia Relations”, EU-Russia Relations:, Norwegian Institute for Defence Studies, 2007, s. 11, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/resrep20326.4>, 14.04.2023.

kurulması için temel oluşturmuş, çok düzeyli bir işbirliği tesis etmiş ve siyasi bir AB-Rusya diyalogu için çerçeve oluşturmuştur.

Bu diyalogun enerji sektörü özelinde en dikkat çeken unsurlarından biri Enerji Şartı Anlaşması olmuştur. Sovyetler Birliği'nin çöküşü sadece Rusya ve eski uydu devletleri arasındaki enerji ilişkilerinin büyük ölçüde yeniden düzenlenmesini gerektirmekle kalmamış, aynı zamanda Batı Avrupa'nın kendi çıkarlarını ve normlarını doğuya doğru yansıtması için bir fırsat penceresi açmıştır. 1990'larda bunu gerçekleştirmenin başlıca aracı Enerji Şartı Anlaşması olmuştur.¹⁰⁸ Anlaşma, enerji sektöründe işbirliği ve yatırımı teşvik etmek amacıyla oluşturulmuş uluslararası bir anlaşmadır. Anlaşma 1994 yılında imzalanmış ve 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın temel amacı, enerji sektöründeki yatırımların korunması ve teşvik edilmesine odaklanarak enerji yatırımları için istikrarlı ve öngörülebilir bir yasal çerçeve oluşturmaktır. Rusya Enerji Şartı Anlaşmasını 1994 yılında imzalamış ve anlaşma 1998 yılında Rusya Parlamentosu tarafından onaylanmıştır. Rusya'nın Şart'a katılımının ardında yatan temel sebep, enerji sektöründe piyasa mevzuatını geliştirmek için kılavuz ilkeler edinmenin yanı sıra petrol ve gaz üretim seviyelerini eski haline getirmek için gereken yatırım ve teknolojiyi çekme fırsatlarını genişletmek olmuştur. Avrupa ülkeleri ise enerji arzının istikrarını garanti altına almaya ve doğu yönündeki piyasa dönüşümlerini desteklemeye çalışmıştır. Anlaşma, Batı için arzın güvenilirliği karşılığında Doğu için yatırımları güvence altına almanın bir yolu olarak algılanmıştır.¹⁰⁹ Ancak 2009 yılında Rusya anlaşmadan çekilme kararını açıklamıştır. Bu kararın başlıca

¹⁰⁸ Daniel Connolly, Jae-Seung Lee, "Pipeline Politics between Europe and Russia: A Historical Review from the Cold War to the Post-Cold War", **The Korean Journal of International Studies**, C. 14, No: 1, 2016, s. 117.

¹⁰⁹ Irina Pominova, "Risks and Benefits for the Russian Federation from Participating in the Energy Charter: Comprehensive Analysis", Energy Charter Secretariat Knowledge Centre, 2014, s. 5, (Çevrimiçi) https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Occasional/Russia_and_the_ECT_en.pdf, 24.09.2023.

nedeni, anlaşmanın Rusya'nın enerji politikalarını ve egemenliğini nasıl etkileyebileceğine dair endişeler olmuştur.¹¹⁰ AB, enerji güvenliğini arttırmak için çalışmaktadır ve bu çabanın bir parçası da enerji kaynaklarının ve tedarik yollarının çeşitlendirilmesidir. Enerji Şartı Anlaşması, AB tarafından enerji sektöründe şeffaflığı ve yasal teminatı teşvik edecek bir araç olarak görülmüştür.

1990-2000 yılları arası dönem, Rusya-AB ekonomik ilişkileri bakımından iki kelimeyle özetlenebilir: asimetri ve enerji. Asimetriden kastedilen, Rusya'nın, AB ile karşılaştırıldığında, dünya nüfusunun küçük ve azalan bir payına sahip olması, küresel yatırımlardan küçük bir pay alması ve AB ortalamasının oldukça altında kişi başına düşen gelire sahip nispeten küçük bir ekonomi olmasıdır.¹¹¹ AB, Rusya'nın en önemli ticaret ortağı ve en büyük yabancı yatırım kaynağı olmuştur. Öte yandan, Rusya, AB ticaretinin çok daha küçük bir kısmını oluşturmaktadır.

Bu asimetri, belirtilen yıllar arasında iki blok arasındaki ticarete ve ekonomik ilişkilere doğrudan etki etmiştir. Rusya'nın ihracatında enerji ürünleri ağırlıkta olmuş ve AB pazarında rekabet edebilecek daha yüksek katma değerli alanlarda çok az ürün yer almıştır; bu da Rusya'nın sanayi yapısında hammadde ve yarı işlenmiş mal ihracatına yönelik bir eğilime sebep olmuştur. Bu dönemde, Rusya'nın AB'den ithalatı, tam da Rusya'nın rekabetçi olmadığı alanlarda daha yüksek katma değerli mamul mallardan oluşmuştur. Başka bir ifadeyle, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonraki ilk on yıl Rus enerjisi mamul ve nihai mallarla takas edilmiştir.¹¹² 1990'lardaki AB-Rusya ilişkilerine bakıldığında, önemli ekonomik teşviklerle birlikte, piyasa liberal bilgi otoritesinin AB'nin

¹¹⁰ “Russia and the Energy Charter Treaty - Energy Charter”, (24.09.2023), (Çevrimiçi) <https://www.energycharter.org/what-we-do/knowledge-centre/occasional-papers/russia-and-the-energy-charter-treaty/>, 24.09.2023.

¹¹¹ Romanova, David, **The Routledge Handbook of EU-Russia Relations**, s. 229.

¹¹² Romanova, David, **a.g.e.**, s. 229-230.

etkili olmasına izin verdiğini iddia etmek mümkündür. AB, bu dönemde Rusya ve diğer Eski Sovyetler Birliği ülkeleriyle müzakerelerin şartlarını belirleyebilmiştir.¹¹³

1999 yılında Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte, AB ile Rusya arasında daha yakın ekonomik ve ticari bağları içeren bir Avrupa Ekonomik Alanı yaratılması konusundaki tartışmalarla birlikte, Rusya'da sınırlı bir ekonomik reform dönemi başlamıştır. Rusya ve AB arasındaki ticari ilişkiler, 2009 yılındaki tek bir istisna dışında 2000-2012 yılları arasında istikrarlı bir büyüme göstermiştir. Rus ekonomisinin 2000'den Ağustos 2008'e ve 2010'dan 2013'e kadar olan büyümesi, AB ile gelişen ticaretine temel oluşturmuştur. 2008'in ikinci yarısında başlayan ve 2009'da devam eden küresel kriz ve bunun dünya petrol fiyatları üzerindeki etkileri 2009 yılında yaşanan düşüşü tetiklemiştir.¹¹⁴ 1993 yılında başlayan, Rusya'nın önce Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na taraf olma, sonrasında Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik başvurusu şeklinde devam eden süreç, 2012 yılında tamamlanmış, Rusya Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur. Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) "hızlı yol" temelinde başlatılan üyelik süreci ve hem ABD hem de AB tarafından Rusya'ya "piyasa ekonomisi" statüsünün verilmesi olasılığına yol açmıştır.¹¹⁵

Ancak, tüm bu çabalara rağmen, Rusya ile AB arasındaki ticari bütünleşme pratikte neredeyse hiç ilerlememiştir. Rusya'nın 2012 yılında DTÖ'ye katılması AB-Rusya ekonomik ilişkilerinin yoğunlaşmasına yol açmamış, aksine Rusya'nın birtakım eylemleri, Avrupa ülkeleri nezdinde şikâyetlerin gündeme gelmesine sebep olmuştur. 2014 yılında Ukrayna krizinin patlak vermesi ve akabinde karşılıklı ekonomik

¹¹³ Kuzemko, "Ideas, Power and Change", s. 63.

¹¹⁴ Timashova Margarita Borisovna, "Trade And Economic Relations Between Russia And The EU: Current State And Development Prospects", **Trade And Economic Relations Between Russia And The EU: Current State And Development Prospects**, 2020, s. 9.

¹¹⁵ "WTO | Accessions: Russian Federation", (29.03.2023), (Çevrimiçi) https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_russie_e.htm, 29.03.2023.

yaptırımların uygulanmasıyla birlikte Rusya ile AB arasındaki entegrasyon çabaları tamamen durmuştur.¹¹⁶ 2014 yılından bu yana Rusya'nın Kırım'ı yasadışı ilhakı ve Ukrayna'nın doğusundaki istikrarsızlaştırıcı rolü AB-Rusya ilişkilerini ciddi şekilde etkilemiştir. Rusya'nın 2014 yılında Kırım ve Sivastopol'u ilhakından bu yana Avrupa Parlamentosu ciddi yaptırımların sesli bir savunucusu olmuştur. Parlamento, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik haksız saldırısını kesin bir dille kınamış ve o zamandan bu yana ikincil bir yaptırım mekanizması da dahil olmak üzere daha geniş ve daha iyi uygulanan yaptırımların yanı sıra Ukrayna'nın yeniden inşası için AB tarafından dondurulan Rus varlıklarına el konulmasını talep etmiştir.¹¹⁷

Rusya'ya yönelik ilk AB yaptırımları, Rusya'nın Kırım ve Sivastopol'u yasa dışı ilhak etmesinin ve Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı bir isyana desteğinin ardından Mart 2014'te kabul edilmiştir.¹¹⁸ AB'nin Rusya'ya yönelik 2014 yaptırımları ilk etapta Rus seçkinleri, Ukraynalı ayrılıkçılar ve bunlarla bağlantılı örgütleri hedef alan bireysel yaptırımlar (mal varlıklarının dondurulması ve vize yasakları) ile AB-Rusya zirvelerinin ve yeni AB-Rusya işbirliği anlaşması müzakerelerinin resmi olarak askıya alınmasını ve Rusya'nın G8'den uzaklaştırılmasını içeren diplomatik yaptırımları içermiştir. Başlangıçta açıklanan bu yaptırımlar nispeten hafif olmuş, ilerleyen süreçte Kırım ile ticarete getirilen ilk kısıtlamalar ve Rusya ile silah ticareti, enerji ve mali işbirliğini ilgilendiren sektörel yaptırımlarla Rusya'ya karşı daha geniş ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır.¹¹⁹

¹¹⁶ Romanova, David, **The Routledge Handbook of EU-Russia Relations**, s. 117.

¹¹⁷ "EU Sanctions on Russia: Overview, Impact, Challenges | Think Tank | European Parliament", (12.04.2023), [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2023\)739366](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)739366), 12.04.2023. (Çevrimiçi)

¹¹⁸ "Foreign Affairs Council, 17 March 2014", 17.03.2014, (Çevrimiçi) <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2014/03/17/>, 12.04.2023.

¹¹⁹ "EU Sanctions on Russia".

MH-17 sefer sayılı uçağın düşürülmesinin ardından¹²⁰ yaptırımlar pek çok alanda önemli ölçüde sıkılaştırmıştır. Askeri kullanıma yönelik çift kullanımlı malların ihracatı gibi silah ihracatı ve ithalatı, petrol arama ve üretimiyle ilgili bazı malların ihracatı da yasaklanmıştır, ayrıca, bir grup Rus banka ve şirketinin AB sermaye piyasalarına erişimini de sınırlandırılmıştır.¹²¹ AB, Rusya'nın ekonomik temelini önemli ölçüde zayıflatmayı, onu kritik teknolojilerden ve pazarlardan mahrum bırakmayı ve böylece savaş yürütme kabiliyetini önemli ölçüde azaltmayı amaçlayan benzeri görülmemiş tedbirler almıştır.

Tablo 2-AB'nin Rusya ile Milyon EURO Cinsinden Ticareti 2014-2022¹²²

Yıllar	Ticaret Dengesi	İhracat	Değişim	İthalat	Değişim
2014	-54.335,10	80.365,00	-12%	134.700,20	
2015	-43.392,20	57.239,60	-29%	100.631,80	-25%
2016	-33.704,50	56.258,80	-2%	89.963,30	-11%
2017	-40.970,40	67.148,00	19%	108.118,40	20%
2018	-58.349,90	66.306,50	-1%	124.656,50	15%
2019	-41.503,60	70.176,60	6%	111.680,20	-10%
2020	-11.844,70	62.615,00	-11%	74.459,70	-33%
2021	-58.463,60	71.190,60	14%	129.654,20	74%
2022	-117.533,80	45.305,80	-36%	162.839,60	26%

Yaptırımlar Haziran 2014'te yürürlüğe girdiğinde, ikili ticaret sert bir şekilde etkilenmiştir. (Bkz.**Tablo-1**) 2014 yılında AB'den Rusya'ya yapılan ihracatın değeri %12 oranında azalmıştır. 2015 yılında, ihracatın değişim değeri %-29 oranına gelerek düşmeye devam etmiştir. AB'nin Rusya'ya ihracatında iki yıl süren dramatik düşüşlerden sonra,

¹²⁰ “Malezya Havayollarının 17 sefer sayılı uçuşu Amsterdam'dan Kuala Lumpur'a giden tarifeli bir yolcu uçağıydı ve 17 Temmuz 2014 tarihinde Ukrayna'nın doğusu üzerinde uçarken Rusya kontrolündeki güçler tarafından düşürüldü. Uçaktaki 283 yolcu ve 15 mürettebatın tamamı hayatını kaybetmiştir.”

¹²¹ Iikka Korhonen, “Economic Sanctions on Russia and Their Effects”, **CESifo Forum**, C. 20, No: 04, 2019, s. 12.

¹²²“Statistics Eurostat”, (01.04.2023), (Çevrimiçi)

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EXT_LT_MAINEZ__custom_5629555/default/table?lang=en, 01.04.2023.

ticaret, ihracatın değerinin sadece %2 oranında düştüğü 2016 yılında istikrara kavuşmuş, 2017 yılına gelindiğinde, AB'den Rusya'ya ihraç edilen malların toplam değeri 67 Milyar dolar ile yeniden yukseliş trendine girmiştir. Benzer bir eğilim, Rusya'dan AB'ye yapılan ithalattaki düşüşte de görülebilir. 2014 yılında, AB tarafından ithal edilen Rus mallarının değeri %6 oranında düşerken, 2015 yılındaki düşüş %25 olmuştur. İthalatın değeri daha sonra sadece %11 oranında düştüğü 2016 yılında yeniden istikrara kavuşmuştur.

Rakamlar, 2014 yılında uygulanan ekonomik yaptırımların ikili ticaret üzerinde derhal etkili olduğunu, ancak ticaret hacminin zamanla toparlanma eğilimine girdiğini göstermektedir. Bu durum, uygulanan ekonomik yaptırımların başarısız olduğu fikrini akıllara getirebilir. Ancak yaptırımlar öncesi küresel ekonomi şartlar düşünöldüğünde, yaptırımlar 2008 sonunda petrol fiyatlarında yaşanan önemli bir düşüşten önce gelen 2009'daki küresel finansal durgunluktan sadece beş yıl sonra uygulanmıştır. Sonuç olarak yaptırımların başladığı dönem hali hazırda geçmiş dönemin etkisinde kalan bir toparlanma dönemi niteliğinde olmuştur. Ayrıca, 2000 yılının başından bu yana ticaretteki tarihsel artış göz önüne alındığında, yaptırımların yokluğunda ikili ticarete daha fazla artış olması muhtemeldir. İkili ticaret, yaptırımların yürürlüğe girmesinden sadece iki yıl sonra hızla yükselse de yaptırımlar uygulanmasaydı ticaret seviyesinin artmaya devam edeceği kolaylıklılı söylenebilecektir.¹²³ Dolayısıyla ikili ticaretin değerinin zamanla geri kazandığını ve yaptırımların başarısız olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır. Hızla düzelmesine rağmen, AB ve Rusya arası ticaret dengesi 2014 yılında görölen seviyeden hâlâ çok uzaktır.

¹²³ June Borge Doornich, Andreas Raspotnik, "Economic Sanctions Disruption on International Trade Patterns and Global Trade Dynamics: Analyzing the Effects of the European Union's Sanctions on Russia", **Journal of East-West Business**, C. 26, No: 4, 2020, s. 8-9.

Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgal etmesine tepki olarak AB ülkeleri, aralarında ABD, Birleşik Krallık, Kanada, Avustralya ve Japonya'nın da bulunduğu ortaklarıyla yakın işbirliği içinde, daha önce benzeri görülmemiş sertlikte yaptırımları hızla kabul etmiştir. O tarihten bu yana AB'nin peş peşe kabul ettiği on yaptırım paketi Rus ekonomisinin kilit sektörlerini ve siyasi elitlerini hedef alan benzersiz bir dizi önlemle sonuçlanmıştır.¹²⁴

Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin başlamasından birkaç hafta önce, Ocak 2022'de yayınlanan güncellenmiş ekonomik görünümde, Uluslararası Para Fonu (IMF) Rusya için GSYİH büyümesini 2022'de +%2,8 ve 2023'te +%2,1 olarak öngörmüştür. Dünya Bankası'nın Ocak 2022 raporu ise biraz daha kötümser bir tahminle Rusya için GSYH büyümesini 2022'de +%2,4 ve 2023'te +%1,8 olarak öngörmüştür. İşgalin ve yaptırımların ardından bu tablo aniden değişmiştir. Rusya Ekonomi ve Maliye Bakanlıkları, Batı'nın Mart 2022'de açıkladığı yaptırımların ardından Rusya'da büyümenin 2022 yılında %10 düşeceğini tahmin etmiştir.¹²⁵

2.2.3. Güvenlik İlişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, Avrupa ve Rusya arasındaki ilişkiler, iki kutuplu sistemin çözülmesinin ve beraberinde getirdiği uluslararası belirsizliğin bir sonucu olarak, özellikle güvenlik alanında endişe verici, giderek daha karmaşık bir hale gelmiştir.¹²⁶ Kırk yılı aşkın bir süredir Avrupa kıtasını bölen ideolojik ve askeri açmazdan sonra Avrupa, yeni bir güvenlik düzeni etrafında yeniden şekillenmiştir.

¹²⁴ “EU Sanctions on Russia”.

¹²⁵ a.y.

¹²⁶ Sara Tavani, “EU-Russia Security Relations: Old Problems in a New International System”, **De Europa**, C. Vol 2, 2019, s. 46.

Batılı liderler tarafından Avrupa'nın bütün, özgür ve kendisini komşularıyla barış içinde olarak tanımladığı bu yeni güvenlik düzeninin, kıtada barışı korumak için güç dengesi veya çıkar dengesi gibi tanıtık kavramlara dayanmaması gerektiği vurgulanmış, bunun yerine, Rusya dahil olmak üzere tüm Avrupa uluslarının, dış ve güvenlik politikalarına rehberlik edecek ortak değerlere ve bir dizi temel ilkeye bağlılık taahhüdünü sürdürmeleri doğrultusunda adımlar atılmıştır. Bu ilkeler, tüm ulusların bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyan, uluslararası anlaşmazlıkları çözmek için güç kullanmaktan kaçınan, tüm devletlerin dış politikalarını takip etme ve ittifaklara girme özgürlüğüne izin veren ve devletlerin iç siyasi düzenlemelerinde temel insan haklarına ve kişisel özgürlüklere saygı gösterilmesi gibi unsurları barındırmıştır.¹²⁷

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Avrupa Kıtasında barışın tesis edilmesine yönelik ilk büyük çaplı anlaşma, 19 Kasım 1990'da NATO ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması olmuştur. Anlaşma, konvansiyonel kuvvetler arasında bir denge sağlayarak istikrarı güçlendirmeyi ve büyük çaplı bir saldırı eylemi başlatma kabiliyetini ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Anlaşma 1992 yılında yürürlüğe girmiş ve o tarihten bu yana anlaşmayla sınırlandırılan türden yaklaşık 60.000 ekipmanın azaltılması ya da imha edilmesi sağlanmıştır. Anlaşma, Avrupa'da güvenli ve istikrarlı bir konvansiyonel silahlı kuvvetler dengesi kurma görevini yerine getirirken, sürpriz bir saldırı başlatma veya Avrupa'da büyük ölçekli saldırı eylemi başlatma kabiliyetini ortadan kaldırmada oldukça başarılı olmuştur.¹²⁸

¹²⁷ Eugene Rumer, "Russia and the Security of Europe", **Carnegie Endowment for International Peace**, s. 4, (03.04.2023), (Çevrimiçi) <https://carnegieendowment.org/2016/06/30/russia-and-security-of-europe-pub-63990>, 03.04.2023.

¹²⁸ Stanton S. Shackett, "Building without a Cornerstone: The Indispensable Role of CFE in the European Security Structure"; Fort Belvoir, VA, Defense Technical Information Center, 01.03.2013, s. 3, doi:10.21236/ADA589429.

1990'ların başlarında barışçıl bir şekilde dağılmaya razı olan Sovyetler Birliği ve ardından Rusya, Avrupa güvenlik sisteminin dönüşümünde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu dönemde, başlangıçta Sovyet hükümeti sonrasında yeni Rus devleti hükümeti, Avrupa güvenlik ve istikrarının temel ilkelerini destekleme taahhütlerini fiilen ilan etmişler ve bu yönde hareket etmişlerdir. Yeni Rusya'nın ilk yıllarında, bu yaklaşımın ardında yatan sebep, Batı bloğunun bir parçasıymış gibi görünerek Rusya'nın hızlı modernizasyonu için sanayileşmiş ülkelere alınacak büyük ölçekli ekonomik yardımlar olmuştur.¹²⁹

Ortak değerlerin Avrupa güvenlik ve istikrarının temeli olarak Rusya için yeterli olmayabileceğine dair ilk gelişmeler, NATO'nun Avrupa genişlemesine yönelik attığı adımlar olmuştur. Dönemin Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, 1993 yılının Ağustos ayında Varşova'da dönemin Polonya Devlet Başkanı Lech Wałęsa ile görüşmesi sırasında yaptığı yazılı açıklamada, Polonya'nın NATO'ya katılma arzusunu "anlayışla karşıladığını" ifade etmiştir. Ancak sadece birkaç hafta sonra, Ekim 1993'te, Rusya Devlet Başkanı dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'a bir mektup göndererek Polonya'nın ya da herhangi bir Orta veya Doğu Avrupa ülkesinin ittifaka üyeliğine şiddetle karşı olduğunu belirtmiştir.¹³⁰

Aralık 1995'te Avrupa Konseyi'nin Madrid zirvesinde aldığı karar, AB'nin Rusya'ya yönelik daha stratejik bir yaklaşım oluşturmaya yönelik ilk girişimi olarak kabul edilebilir. Onaylanan "AB'nin Gelecekteki AB/Rusya İlişkileri Stratejisi"nde "AB ile demokratik bir Rusya arasındaki iyi ilişkilerin Avrupa'da istikrar için elzem olduğu" belirtilmiştir. Kararda; demokratik ve ekonomik reform sürecini teşvik etmek, insan haklarına saygıyı arttırmak, Avrupa'da yeni bölünme hatlarından kaçınmak ve Rusya'nın

¹²⁹ Hannes Adomeit, "Russia as a 'Great Power' in World Affairs: Images and Reality", **International Affairs**, C. 71, No: 1, 1995, s. 36.

¹³⁰ Rumer, "Russia and the Security of Europe", s. 7.

özgür ve demokratik uluslar topluluğuna tam entegrasyonunu sağlamak amacıyla barış, istikrar ve güvenliği pekiştirmek için Rusya ile önemli bir ortaklık kurmaya kararlı olduğu vurgulanmıştır.¹³¹ Belgede silahsızlanma, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, silah ihracatının kontrolü ve çatışmaların önlenmesi ve yönetimi gibi konular da dâhil olmak üzere güvenlik alanında Birlik ile Rusya arasında diyalog ve ortaklıktan bahsedilmektedir. AB, güvenlikle ilgili yeni güçlüklerin çözümünde, nükleer güvenlik ve çevrenin korunması gibi konularda Rusya'ya yardımcı olmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte Rusya, güvenlik konularında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ile temas ve istişarelerde bulunmaya teşvik edilmiştir. Bağımsız Devletler Topluluğu, AB-Rusya etkileşiminin olası bir alanı olarak görülmüştür.¹³²

AB ve Rusya arasındaki güvenlik ilişkilerinde, tarafların doğrudan ikili etkileşimlerinden ziyade, NATO'nun Avrupa genişlemeleri ilişkilerin şekillenmesinde etkili olmuştur. NATO'nun Avrupa'ya yönelik Temmuz 1997'de Madrid'de yapılan ve ABD'nin öncü rol oynadığı NATO liderler zirvesinde NATO; Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan olmak üzere üç Orta Avrupa ülkesine üyelik daveti göndermeye karar vermiştir. Rusya'nın NATO'nun genişlemesine tepkisi, aşamalar halinde gerçekleşmiştir. Başlangıçta ne Gorbaçov ne de Yeltsin NATO ittifakı tarafından tehdit altında hissetmişler, her iki lider de NATO'nun bölgesel olarak genişlemediği izleniminde olmuş ve her ikisi de NATO'nun Avrupa'da bir miktar stratejik istikrar sağlayabileceği izlenimi altında NATO ile çalışmak istemişlerdir.¹³³ Bu olumlu yaklaşıma rağmen, her iki lider de NATO'nun genişlemesinin Batı ile sürekli bir düşmanlık kaynağı olacağını açıkça belirtmişlerdir.

¹³¹ “Madrid European Council (12/95): Conclusions”, (03.04.2023), (Çevrimiçi) https://www.europarl.europa.eu/summits/mad1_en.htm, 03.04.2023.

¹³² a.y.

¹³³ Dr Sumantra Maitra, “NATO Enlargement, Russia, and Balance of Threat”, SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY, 15.07.2021, s. 39, doi:10.2139/ssrn.3887828.

Ancak NATO'nun iki koşulu Rusya'nın korkularını yatıştırmaya yardımcı olmuştur. Rusya'nın, Kuzey Atlantik Konseyi içinde özel bir statü karşılığında “Barış İçin Ortaklık” programına katılımı sağlanmıştır. Barış için Ortaklık programı, Batı tarafının kuvvet pozisyonunda gözle görülür bir azalma olması anlamına gelmiştir. Rusya'nın ikinci şartı, Moskova'nın NATO'nun Orta Avrupa'daki genişlemesini, her ikisi de NATO tarafından kabul edilen "yeni üye devletlerin topraklarında nükleer silah veya müttefik muharip güç konuşlandırılmadığı" sürece kabul edeceği şeklinde olmuştur.¹³⁴

Haziran 1999, Köln Avrupa Konseyi Zirvesi'nden bu yana AB Üye Devletleri kendilerini Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) geliştirilmesine adanmış ve AB-Rusya işbirliği "stratejik ortaklık" olarak adlandırılan yeni bir boyut kazanmıştır. Ancak bu ortaklık genellikle sorunlu bir ortaklık olarak anılmaktadır. AGSP çerçevesinde AB-Rusya işbirliğinin geliştirilmesinde ilerleme kaydedilmediği birçok Rus ve Batılı uzman tarafından kabul edilmektedir.

Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında Rusya büyük bir ekonomik toparlanma yaşamıştır. Rusya'nın gayri safi yurtiçi hasılası 1998'deki mali çöküşten Vladimir Putin'in 2008'deki ikinci başkanlık döneminin sonuna kadar geçen on yıllık sürede 300 milyar doların biraz altından cari fiyatlarla yaklaşık 1,7 trilyon dolara yükselmiştir. 1998 krizi, bir yıl önceki Asya krizinin ardından petrol fiyatlarının düşmesinden kaynaklanmıştır. Ancak 2000 yılına gelindiğinde petrol fiyatları varil başına 10 dolar gibi düşük bir seviyeden toparlanmaya başlamış ve sonraki on yıl içinde yaklaşık 150 dolarlık bir zirveye tırmanmıştır. Petrol fiyatlarındaki bu artış Rusya'nın yeniden inşasını çok daha kolay hale getirmiş, Putin petrol gelirlerini yeni bir ülke inşa etmek için kullanmıştır.¹³⁵

¹³⁴ Maitra, a.g.e., s. 40.

¹³⁵ Ben Aris and Ivan Tkachev for bne IntelliNews, “Long Read: 20 Years of Russia’s Economy Under Putin, in Numbers”, **The Moscow Times**, 19.08.2019, (Çevrimiçi) <https://www.themoscowtimes.com/2019/08/19/long-read-russias-economy-under-putin-in-numbers-a66924>, 03.04.2023.

Ekonominin toparlanması ve iç siyasetin istikrara kavuşmasıyla birlikte Rus hükümeti uluslararası arenada 1990'lara kıyasla çok daha önemli bir konuma gelmiş, Rusya, G8 sanayileşmiş ekonomilerinin tam üyesi olmuş ve bölgesindeki güvenlik konularında güçlü ve bağımsız bir ses olarak kendini göstermeye başlamıştır.

2000'li yıllarda ortaya çıkan, Rusya'nın bakış açısına göre Batı, son yirmi yılını ilişkilerini yöneten kuralları yeniden yazarak geçirmiştir. Rusya'ya göre, NATO ve AB'nin genişlemesi, Avrupa'da kısmi bir anti-balistik füze kalkını planları, Avrupa'da yeni ABD askeri üslerinin kurulması ve Kosova müdahalesi söz konusu olduğunda Rusya'nın itirazları göz ardı edilmiştir. Rusya, zayıf olduğu ve Soğuk Savaş'ta yenildiği için kurallardaki bu değişiklikleri kabul etmek zorunda kalmıştır.¹³⁶

Soğuk Savaş sonrası kurulan düzene bir meydan okuma olarak, Rusya, askeri alanda, bir silah azaltma anlaşması olan Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'nı yeniden müzakere etmeye ve birliklerini geri çekme konusundaki açık taahhüdüne rağmen askeri birliklerini Gürcistan ve Moldova'da tutmaya çalışmıştır. Rusya, Kasım 1999'da İstanbul'da yapılan AGİT zirvesinde, Gürcistan ve Moldova'daki askeri birliklerini sırasıyla 2001 ve 2002 yılı sonuna kadar tamamen ve koşulsuz olarak geri çekmeyi kabul etmiş, buna karşılık olarak Batı, Anlaşmayı Soğuk Savaş sonrası gerçeklere ve Rusya'nın güvenlik endişelerine daha iyi uyacak şekilde uyarlamayı kabul etmiştir.¹³⁷ Sonuç olarak, güçlenen Rusya, geçmişte koşulsuz ve şartsız bir şekilde kabul etmek zorunda kaldığı Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'nı revize etme yönünde Batı'yı zorlayabilmiştir.

2000'lerin başında ortaya çıkan Rus rövanşizmi tehdidi, 2010'lu yıllarda Sovyet sonrası alanda siyasi bir gerçeklik haline gelmiştir. Bu dönemde Kremlin, Batı'ya karşı

¹³⁶ Mark Leonard, Nicu Popescu, **A Power Audit of EU-Russia Relations**, London, ECFR, 2009, s. 19.

¹³⁷ Leonard, Popescu, **a.y.**

daha agresif bir tutum sergilemeye başlamış ve Rusya'yı, ABD ve Avrupa'daki "çökmüş" kapitalist kültürün aksine, geleneksel değerlerin savunucusu olarak resmetmiştir. Bir başka deyişle, bu dönemde, Rusya kendisini çıkarları göz ardı edilemeyecek ve göz ardı edilmemesi gereken bölgesel ve küresel bir lider olarak görürken, AB en büyük komşusunu Birliğin doğuya doğru genişlemesi için kolay bir engel olarak görmeye devam etmiştir.¹³⁸

Vladimir Putin'in 2007 yılında Münih'te yaptığı konuşma AB-Rusya ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Putin bu konuşmasında Rusya'nın küresel siyasete, güvenliğe ve Avrupa Birliği ve ABD ile ilişkilerine bakış açısını özetlemiştir. Putin'in Münih konuşması, ABD ve müttefiklerine Rusya'nın NATO'nun yayılmasına gösterdiği sabrın sonuna gelindiği yönünde önemli bir diplomatik uyarı niteliğinde olmuştur. Vladimir Putin'in Münih Konuşmasının Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ikili ilişkilerin gelişiminde bir dönüm noktası olduğu kabul edilmektedir. Putin bu konuşmasında ABD'nin tek kutupluluğunu "tek efendi, tek egemen var" sözleriyle kınamıştır. Putin'in açıklamaları Avrupa Birliği içinde bölünmelere yol açmıştır. Bazı AB üye ülkeleri Rusya'nın endişelerine sempati duyarken, diğerleri Rusya'nın iddialı tutumuna şüpheyile yaklaşmıştır. AB içindeki bu görüş ayrılığı, Rusya'ya yönelik birleşik bir AB politikasının geliştirilmesini zorlaştırmıştır.¹³⁹ Bu konuşma, Rusya'yı ABD liderliğindeki Batı uluslararası düzenine entegre etme çabalarının gerçekçi ve sürdürülebilir olmadığına bir göstergesi olmuştur.¹⁴⁰ Ayrıca, Putin'in konuşmasında enerji konuları da ön plana çıkmıştır. Rusya'nın başta doğal gaz

¹³⁸ Lilia A. Arakelyan, "EU-Russia Security Relations: Another Kind of Europe", **The Russian Challenge to the European Security Environment**, ed. Roger E. Kanet, Cham, Springer International Publishing, 2017, s. 1, doi:10.1007/978-3-319-50775-0_4.

¹³⁹ Godfrey Hodgson, "Putin and Europe: A Media Sampler", **World Policy Journal**, C. 24, No: 1, 2007, s. 33-38.

¹⁴⁰ Gültekin Sümer, "The Impact of the Cold War Legacy on US-Russia Bilateral Relation", **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, C. 4, No: 1, 2020, s. 125.

olmak üzere Avrupa için önemli bir enerji tedarikçisi olması, AB-Rusya ilişkilerine ekonomik bir boyut kazandırmıştır. Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığı endişe konusu haline gelmiş ve AB'de enerji güvenliği tartışmaları yoğunlaşmıştır.

Kırım'ın Mart 2014'te Rusya tarafından ilhakı Avrupa güvenlik tarihindeki Soğuk Savaş sonrası dönemin sonunu işaret etmektedir. Rusya'nın eylemlerinin, Avrupa'da hem Soğuk Savaş sonrası güvenlik sisteminin hem de II. Dünya Savaşı sonrası güvenlik sisteminin yaklaşık çeyrek yüzyıl boyunca hayatta kalan kilit unsurlarını yok ettiği söylenebilir. Ukrayna öncesi ve sonrası, Avrupa güvenlik meselelerinde net bir ayrım çizgisini somutlaştırmıştır.¹⁴¹ Kırım'daki durum ilk olarak AB tarafından 6 Mart 2014 tarihinde AB Devlet Başkanlarının olağanüstü toplantısında ele alınmıştır. Ortak açıklamada, AB liderleri, Rusya'nın Ukrayna'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü sebepsiz yere ihlal etmesini kınamışlar ve Rusya'yı silahlı kuvvetlerini derhal geri çekmeye çağırılmışlardır.¹⁴² Haziran 2014'ün sonlarında AB, Kırım ile ekonomik ilişkilere kısıtlamalar getirmiştir. AB, Ukrayna'daki eylemlere karışan yetkililere seyahat yasağı ve mal varlıklarının dondurulmasını içeren yaptırımlar uygulamıştır. AB ayrıca Temmuz 2014'te Rusya'ya yönelik silah ve ilgili malzemelerin ithalat ve ihracatının yasaklanmasını ve askeri kullanıcılar için çift kullanımlı malların ihracatının yasaklanmasını içeren yaptırımları da kabul etmiştir. Ayrıca Rusya'ya yönelik, enerji ile ilgili ekipman ve teknoloji ihracatını da içeren kısıtlamalar getirilmiştir.¹⁴³ İlhaktan sonraki dönemde, AB'nin Rusya'ya karşı uyguladığı yaptırım politikası istenen sonuçlardan hiçbirini getirememiş ne ilhakı durdurmuş ne de Rusya'yı daha saldırgan adımlar atmaktan alıkoymuştur. Kırım'ın ilhakı, AB ile Rusya arasındaki güvenlik

¹⁴¹ Rumer, "Russia and the Security of Europe", s. 3.

¹⁴² "The Crimean Factor: How the European Union Reacted to Russia's Annexation of Crimea", **Warsaw Institute**, 07.05.2019, (Çevrimiçi) <https://warsawinstitute.org/crimean-factor-european-union-reacted-russias-annexation-crimea/>, 17.05.2023.

¹⁴³ Stefano Fella, "The EU Response to the Russian Invasion of Ukraine", 2023.

ilişkilerinde bir oyun değiştirici haline gelmemiş, daha ziyade, Rusya adına bir dizi ardışık ağır ihlalde kışkırtıcı olay niteliği taşımıştır.

İşgale karşı AB, Rusya'ya karşı kendi tepkisini ortaya koymuştur. AB ve üye devletleri bir birlik içinde ve G7 müttefikleriyle ortaklık içinde, Rusya'nın liderliğini ve onu mümkün kılan ve destekleyenleri cezalandırmak için ticari ve finansal araçlarını kullanmışlardır. Savaşın ilk haftalarında AB, giderek artan sayıda hedeflenen birey ve kurum üzerindeki baskıyı hızla arttıran bir dizi yaptırım paketini kabul etmiş ve uygulamaya koymuştur.

2019 yılında Volodymyr Zelenskiy'nin Ukrayna Cumhurbaşkanı seçilmesi, Eylül 2020'de Rusya'yı kategorik olarak saldırgan olarak nitelendiren ve NATO üyeliğini Ukrayna'nın başlıca askeri ve dış politika hedeflerinden biri olarak kabul eden yeni bir ulusal güvenlik planını onaylaması neticesinde, Rusya, Ekim ve Kasım 2021'de Ukrayna sınırı boyunca önemli bir asker ve askeri teçhizat takviyesi başlatmıştır.¹⁴⁴ Ukrayna sınırlarına aylarca yüz binlerce asker yığdıktan sonra 24 Şubat 2022 tarihinde, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından Ukrayna'ya yönelik geniş çaplı bir işgal başlatılmıştır.

AB ve üye devletleri Rusya'nın Ukrayna'ya karşı yürüttüğü işgali ve Ukrayna'nın Donetsk, Luhansk, Zaporijya ve Herson bölgelerini yasadışı ilhakını şiddetle kınamışlar ve Rusya'nın Ukrayna'ya karşı yürüttüğü saldırı işgale karşılık olarak bir dizi yaptırım kararı almışlardır. 2022 Şubattan itibaren hayata geçirilen ekonomik yaptırımlar,

¹⁴⁴ “Russia-Ukraine War | Casualties, Map, Causes, & Significance | Britannica”, 17.05.2023, (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/event/2022-Russian-invasion-of-Ukraine>, 18.05.2023.

Rusya'nın saldırılarını sürdürme kabiliyetini engelleyerek askeri kapasitesini zayıflatmayı amaçlamıştır.¹⁴⁵

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Rusya'nın 2022 işgali, Kremlin'in NATO'nun Soğuk Savaş sonrası eski Sovyet etki alanına genişlemesine karşı artan kızgınlığının doruk noktası olarak görülebilir. Putin de dahil olmak üzere Rus liderler, ABD ve NATO'nun 1990'ların başında ittifakı eski Sovyet bloğuna genişletmeme yönündeki sözlerini defalarca ihlal ettiğini iddia etmişlerdir. Rusya için, bu çalkantılı dönemde NATO'nun genişlemesi, izlemekten başka bir şey yapamayacakları aşağılayıcı bir dayatma olarak görülmüştür.¹⁴⁶ Bu bakımdan, AB-Rusya askeri güvenlik ilişkileri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki yıllarda, güçsüz durumda olan Rusya ve NATO'nun da desteğiyle daha güçlü konumda olan AB arasında asimetrik olarak ilerlemiştir. Ancak, özellikle 2000'li yıllar sonrası dönemde, ekonomik ve askeri bakımdan güçlenen ve eski Sovyet dönemi günlerine dönme arzusu içinde olan Rusya'nın uluslararası normlara aykırı tavırları sebebiyle AB'nin Moskova ile işleyen bir ilişki kurma çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ VE DOĞAL GAZ

2.3.1. Avrupa Birliği'nde Doğal Gaz Kullanımının Tarihi

Doğal gazın ticarete konu bir enerji kaynağı olarak kullanımı, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında gerekli tüm bileşenlerin bir araya geldiği ABD'de başlamıştır. Tipik

¹⁴⁵ Ayşe Gülce Uygun, “Avrupa Birliği'nin Rusya'ya Yönelik Yaptırımları: Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar”, **TroyAcademy**, 2023, s. 143.

¹⁴⁶ “Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia”, **Council on Foreign Relations**, (17.05.2023), (Çevrimiçi) <https://www.cfr.org/background/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>, 17.05.2023.

olarak petrolün yanı başında bulunan ve bol bir kaynak olan doğal gaz, gelişmiş metalürji ve mühendislik, pazar odaklı güçlü şirketler ve yasal bir boşluk sebebiyle ABD’de ticari bir emtiaya dönüşmüştür. ABD petrol endüstrisinin ilk günlerinde, doğal gaz atık bir ürün olarak görülmüş ve yakılmıştır. Ancak 1880’lerden itibaren Pennsylvania’lı bir petrol ailesi olan Pews, doğal gaz toplamaya ve gazı petrol sahası operasyonları için yakıt olarak satmaya başlamıştır. Pews ailesi, doğal gazı Pittsburgh’a dağıtmak için ilk boru hattını 1883 yılında inşa etmişlerdir. Buna karşın, Avrupa ve Sovyetler Birliği’nde doğal gazın kullanımı İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar tam olarak başlamamıştır. Demir Perde’nin her iki tarafında da her zaman iki gaz dünyası olmuştur. Doğal gaz büyük ölçüde evrensel olan fizik, kimya ve teknoloji kullanılarak üretilmektedir. Ancak, Avrupa ve Sovyetler Birliği’nde doğal gazın keşfedilmesi, geliştirilmesi, üretilmesi, değerlendirilmesi ve satılması yöntemleri iki farklı entelektüel ve siyasi dünyadan ve dolayısıyla iki farklı kurum ve birey tipinden ortaya çıkmıştır.¹⁴⁷ Doğu ve Batı arasındaki bu ilk farklılıklar on yıllar boyunca devam etmiş ve bugün de gözlemlediğimiz Rusya-Avrupa gaz ticaretindeki işbirliği ve çatışmanın beraber oluşmasına sebep olmuştur.

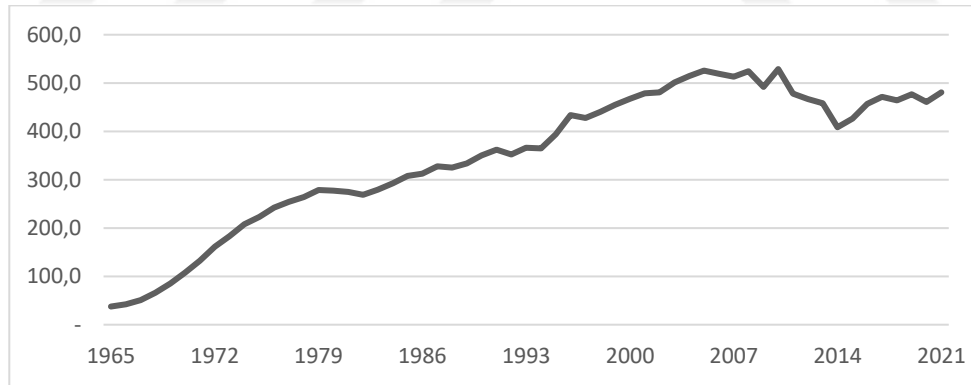
Batı Avrupa’da, bugünkü kullanımıyla doğal gazdan önce şehir gazı (büyük gaz tesislerinde kömür yakılarak üretilen) ve kok gazı (çelik endüstrisinin bir yan ürünü) adı altında, gaz formunda petrol ürünleri ticari bir emtia ve enerji kaynağı olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla doğal gaz 1950’lerde ilk kez ortaya çıktığında, belediyeler, işçi sendikaları, küçük aile işletmeleri, çelik ve kok üreticileri gibi çok sayıda kamu ve özel sektör oyuncusundan oluşan yüzyıllık bir altyapı zaten mevcut durumdaydı. Ancak bu altyapı yerel ya da en fazla bölgesel olmuş ve pazarlar ortaya çıktıkça mevcut temel üzerine inşa edilerek aşağıdan yukarıya doğru organik olarak büyümüştür.

¹⁴⁷ Thane Gustafson, **The Bridge: Natural Gas in a Redivided Europe**, Cambridge, Massachusetts London, England, Harvard University Press, 2020, s. 19.

Batı Avrupa ve sınırlarında ilk doğal gaz kaynakları İkinci Dünya Savaşı'ndan yaklaşık on yıl sonra keşfedilmiştir. Avrupa'da doğal gazın modern tarihi 1959 yılında Hollanda'daki Groningen sahasının keşfiyle başlamıştır. Bunu İngiltere'nin Kuzey Denizi bölgesinde ve Norveç'te önemli gaz kaynaklarının keşfedilmesi izlemiştir.¹⁴⁸ Doğal gazın ilk kullanımında, AB ya da o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu neredeyse hiçbir rol oynamamış, doğal gazın kullanımına ilişkin hususlar ulusal hatta bazen sadece bölgesel seviyede ele alınmıştır.¹⁴⁹

1970'ler ve 1980'lerde Rusya'nın Sibirya bölgesinde devasa gaz sahaları keşfedildikten sonra Sibirya'dan Ukrayna'ya ve nihayetinde Avrupa'ya uzanan çok sayıda geniş çaplı boru hattı inşa edilmiş, 1990'lara gelindiğinde Batı Avrupa, büyüyen doğal gaz üretim sektörünün talebiyle önemli bir doğal gaz tüketicisi haline gelmiştir. (Bkz: Şekil 1.)

Şekil 3-Avrupa Ülkeleri Toplam Doğalgaz Tüketim Miktarı (milyar metreküp)¹⁵⁰

¹⁴⁸ Jonathan Stern, Rogers Howard, “The Dynamics of a Liberalised European Gas Market: key determinants of hub prices, and roles and risks of major players”, Oxford Institute for Energy Studies, 12.2014, s. 2, doi:10.26889/9781784670184.

¹⁴⁹ Gustafson, *The Bridge*, s. 20.

¹⁵⁰ “Statistical Review of World Energy | Energy Economics | Home”, **Bp Global**, (04.04.2023), (Çevrimiçi) <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>, 04.04.2023.

1980'lerde, doğal gaz birçok Avrupa ülkesi için, özellikle de önemli petrol rezervleri olmayan ülkeler için, önemli bir enerji kaynağı haline gelmiştir. 1994 yılında, AB "Gaz Direktifini" başlatarak, Avrupa'da doğal gaz için tek bir pazar yaratmayı ve sınır ötesi gaz boru hatlarının geliştirilmesini teşvik etmeyi amaçlamıştır. İlk serbestleştirme direktifleri (Birinci Enerji Paketi) 1996 (elektrik) ve 1998 (gaz) yıllarında kabul edilmiş ve 1998 (elektrik) ve 2000 (gaz) yıllarında Üye Devletlerin yasal sistemlerine aktarılmıştır. Bu direktif, üye ülkelerin doğal gaz piyasalarının açılmasını ve liberalleştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu, öncelikle, doğal gazın tedarik edilmesi, dağıtım ve depolanması işlemlerinin ayrılması ve doğal gazın üreticiler, tedarikçiler ve dağıtıcılar arasında serbest rekabet koşullarının yaratılması yoluyla gerçekleştirilmiştir.

“Gaz Direktifi” ayrıca, sınır ötesi gaz boru hatlarına ilişkin standartların belirlenmesini ve bunların üye ülkeler arasında birleşik bir gaz piyasası oluşturmak için kullanılmasını da hedeflemiştir. Bu doğal gazın serbest dolaşımını sağlamayı ve üye ülkeler arasındaki bağımlılığı azaltmayı amaçlamıştır.¹⁵¹ Gaz Direktifi, Avrupa'da doğal gaz piyasasının serbestleştirilmesi ve entegrasyonu için önemli bir adım olmuştur ve üye ülkeler arasında rekabeti artırarak daha düşük fiyatlar ve daha iyi hizmet kalitesi sağlamıştır.

İkinci Enerji Paketi 2003 yılında kabul edilmiş olup, direktif kapsamında endüstriyel ve evsel tüketicilerin artık kendi gaz tedarikçilerini farklı şirketler arasından seçmesi mümkün kılınarak, Avrupa doğal gaz piyasasının serbestleşmesi hızlandırılmıştır. Nisan 2009'da Avrupa gaz piyasalarını daha da serbestleştirmeyi amaçlayan Üçüncü Enerji Paketi kabul edilmiştir. Haziran 2019'da Dördüncü Enerji

¹⁵¹ “Directive 94/22/EC of the European Parliament and of the Council of 30 May 1994 on the Conditions for Granting and Using Authorizations for the Prospection, Exploration and Production of Hydrocarbons”, C. 164, C. 164 OJ L §, (1994), (Çevrimiçi) <http://data.europa.eu/eli/dir/1994/22/oj/eng>, 15.04.2023.

paketi kapsamında ithal kaynaklı (Rusya) doğal gazı ikame edici nitelikte yenilenebilir enerjiyi teşvik etmek için yeni elektrik piyasası kuralları uygulanmaya konmuştur.¹⁵²

Beşinci enerji paketi olan 'Fit For 55', AB'nin enerji hedeflerini 2030 ve 2050 için yeni Avrupa iklim hedefleriyle uyumlu hale getirmek amacıyla 14 Temmuz 2021'de yayınlanmıştır. Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgalinden ve Avrupa'ya gaz arzını tamamen kesmesinden ve bunun sonucunda ortaya çıkan enerji krizinden sonra AB, Rusya'nın tüm fosil yakıt ithalatını hızla durdurmaya, enerji tasarrufu önlemleri almaya, enerji ithalatını çeşitlendirmeye, elektrik ve gaz piyasalarında yapısal önlemler almaya ve yenilenebilir enerji kaynaklarının girişini hızlandırmaya karar vermiştir.¹⁵³

2.3.2. Avrupa Birliği Enerji Görünümünde Doğal Gazın Yeri

AB, dünyanın ekonomik olarak en gelişmiş bölgelerinden ve dolayısıyla en büyük enerji tüketicilerinden biridir. Avrupa'nın, sanayisinin ve nüfusunun enerji talebi muazzamdır ve büyümeye devam etmektedir. AB'de kişi başına düşen enerji tüketimi yılda 2,9 ton petrol eşdeğeri (tep) iken, bu rakam gelişmekte olan ülkelerde ortalama 0,9 tep'tir.¹⁵⁴ Dünya nüfusunun %9,7¹⁵⁵'üne sahip olan AB, böylece dünya enerji tüketiminin %17'sini temsil etmektedir.¹⁵⁶ Ancak, talebini karşılamak için yeterli yerli enerji

¹⁵² “Energy Fact Sheet: Why Does Russian Oil and Gas Matter? – Analysis”, IEA, (11.04.2023), (Çevrimiçi) <https://www.iea.org/articles/energy-fact-sheet-why-does-russian-oil-and-gas-matter>, 11.04.2023.

¹⁵³ a.y.

¹⁵⁴ “Statistics-Eurostat”, (06.04.2023), (Çevrimiçi)

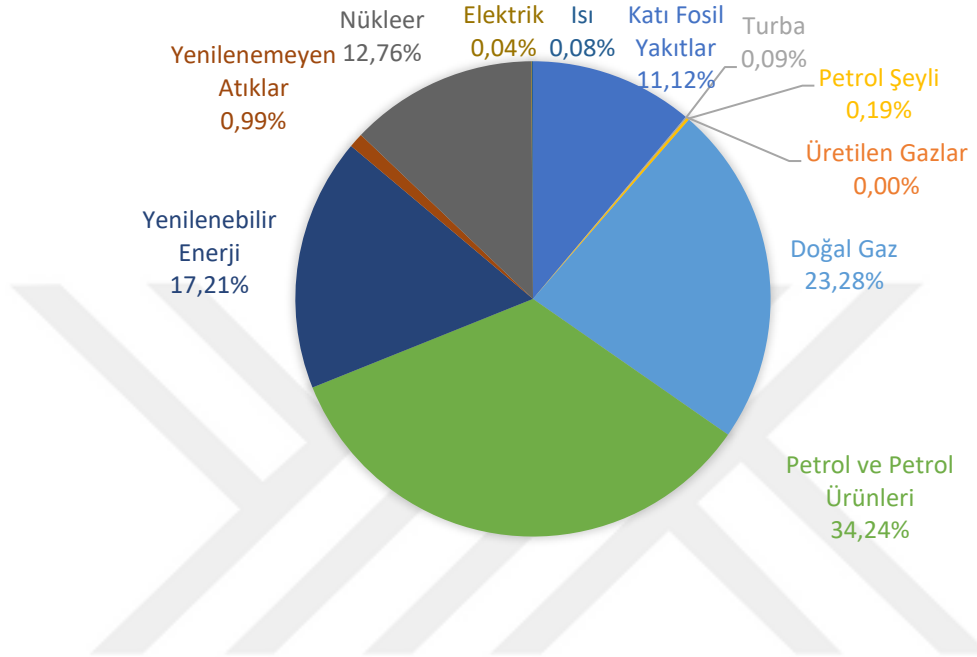
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_07_10/default/table?lang=en, 06.04.2023.

¹⁵⁵ “Population of Europe (2023) - Worldometer”, (06.04.2023), (Çevrimiçi) <https://www.worldometers.info/world-population/europe-population/>, 06.04.2023.

¹⁵⁶ European Commission, Directorate-General for Energy, **EU energy in figures : statistical pocketbook 2022**, Publications Office of the European Union, 2022.

kaynaklarından yoksundur. Dünya petrol rezervlerinin sadece %0,1'i ve gaz rezervlerinin %0,2'si AB'de bulunmaktadır.¹⁵⁷

Şekil 4-AB Nihai Enerji Tüketiminde Enerji Kaynaklarının Payı 2021

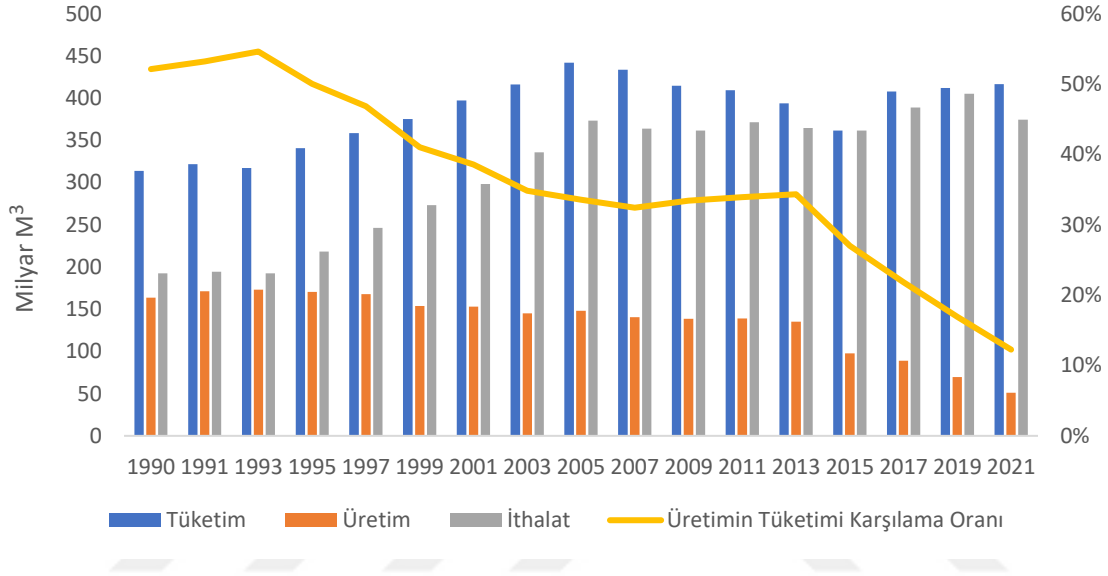
2021 yılında, AB'deki birincil enerji tüketimi, yani mevcut enerji kaynakları aralığı, temel olarak beş farklı kaynaktan oluşmuştur: ham petrol ve petrol ürünleri (%34), doğal gaz (%23), yenilenebilir enerji (%17), nükleer enerji (%13) ve katı fosil yakıtlar (%12). (Bkz. Şekil 2)

AB, petrol ve doğal gaz bakımından kendi iç üretimi olmasına rağmen bu üretim, Birliğin toplam tüketimi karşılamaktan oldukça uzaktır. 1960'lar ve 1970'lerde Kuzey Denizi'nin altındaki devasa petrol ve gaz kaynaklarının keşfi, 1970'lerin sonlarından 2000'lerin başında üretim hızla düşmeye başlayana kadar İngiltere, Norveç, Danimarka ve Hollanda'nın petrol ve gazda büyük ölçüde kendi kendine yeterli olmasını sağlamıştır. 1970'li yıllarda Avrupa'da doğal gaz tüketiminin büyük bir kısmının yerel üretim ile

¹⁵⁷ “Statistical Review of World Energy | Energy Economics | Home”.

karşılanması nedeniyle doğal gaz ithalatı enerji güvenliği açısından sorun olarak değerlendirilmemiştir. Ancak tüketimin 1980’li yıllardan itibaren artması yerel üretimin bu artışı karşılayamamasına neden olmuştur.

Şekil 5-AB Doğal Gaz Tüketimi, İthalatı ve Üretimi

Şekil 3’de görüldüğü üzere talebin 1990’lı yıllar boyunca artmasıyla birlikte 2000’li yılların başında tüketimin %52’si yerel üretim ile karşılanmaya başlanmıştır. 2011-2015 yıllarında ise yerel üretim tüketimin %30-35’ini karşılamaya başlamıştır. 2021 yılında ise üretimim tüketimi karşılama oranı %12 seviyesine kadar düşmüştür. Üye ülkelerin kendi tüketimleri karşılama oranları farklılık gösterse de enerji ithalatı bağımlılığı çok yüksek seviyede gerçekleşmekte olup, toplam enerji tüketiminin yarısından fazlasının ithal edilmesi gerekmektedir. Bu bağımlılık durumu sebebiyle, fiyat şokları veya arz güçlükleri durumundaki kırılganlık, petrol (%96) ve gaz (%83) AB’yi enerji güvenliği bakımından zayıf kılmaktadır.¹⁵⁸ Tüketimin büyük bir kısmının boru

¹⁵⁸ “EU’s Energy Import Dependency Decreased in 2020”, (11.04.2023), (Çevrimiçi) <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20220209-1>, 11.04.2023.

hatları ile tedarik edilmesi, herhangi bir problem olması durumunda transit rotalarının değiştirilememesi sebebiyle, doğal gaz riske en duyarlı enerji kaynağı durumundadır.

Boru hattı gaz akışları AB'ye; Rusya, Norveç, Birleşik Krallık, Kuzey Afrika ve Hazar bölgesi üzerinden ulaşmaktadır. (Bkz. Şekil 3) Rus boru hatları Avrupa'ya Almanya (Kuzey Akım I), Polonya (Yamal), Ukrayna ve Türkiye güzergahı üzerinden giriş yapmaktadır.

Kuzey Afrika ve Azerbaycan'dan gelen gazlar ise İspanya, İtalya, Türkiye ve Yunanistan üzerinden AB'ye giriş yapmaktadır. Toplamda, Rusya kaynaklı olmayan boru hatları şu anda toplam gaz ithalat kapasitesinin %30'unu oluştururken, Rusya kaynaklı boru hatları %42'sini ve LNG ithalat terminalleri ithalat kapasitesinin %28'ini oluşturmaktadır.

Şekil 6-AB Doğal Gaz İthalat Güzergahları¹⁵⁹

¹⁵⁹ “European Natural Gas Imports”, Bruegel | The Brussels-Based Economic Think Tank, 24.03.2023, (Çevrimiçi) <https://www.bruegel.org/dataset/european-natural-gas-imports>, 18.04.2023.

AB ortak gaz ve elektrik piyasaları oluşturmaya amaçlayan geniş kapsamlı ekonomik ve düzenleyici liberalizasyon süreçleri yürütmektedir. Son zamanlarda buna, diğer hedeflerin yanı sıra arz güvenliğinin sağlanması ve düşük karbonlu bir ekonomiye doğru ilerlemeyi içeren bir “enerji birliği” oluşturma çabaları da eklenmiştir. Şubat 2015'te Komisyon, Avrupa'nın enerji sisteminde köklü bir dönüşüm ilan ettiği Enerji Birliği politikasını açıklamıştır. Bu politika, iddialı bir AB iklim politikası ışığında, AB tüketicilerine güvenli, sürdürülebilir, rekabetçi ve uygun fiyatlı enerji sağlamayı amaçlamaktadır. Bu politikanın temel bileşenleri şunlardır: (1) enerji güvenliği, dayanışma ve güven; (2) tam entegre bir Avrupa enerji piyasası; (3) enerji verimliliği; (4) ekonominin karbondan arındırılması ve (5) araştırma, inovasyon ve rekabet gücü. Enerji Birliği politikası kapsamında, AB'nin "fosil yakıtların yönlendirdiği bir ekonomiden, enerjinin merkezileşmiş, arz yönlü bir yaklaşıma dayandığı, eski teknolojilere ve modası geçmiş iş modellerine dayanan bir ekonomiden uzaklaşması" gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁰ Bu tür girişimler, doğal gazın üretimi, iletimi, dağıtımı ve tüketiminden sorumlu devlet ve şirket yapılarının sistemik dönüşümüne karşı ortaya çıkmakta ve çok çeşitli coğrafi alanlara yayılmaktadır. Avrupa'nın enerji talebi, kaynak donanımı ve coğrafi yapısının kendine özgü maddi karakteri ile iç içe geçmiş olup, kıtanın doğal gaz ihtiyacının büyük bir bölümünün karadan doğal gaz boru hatları ile karşılanması gerekmektedir.

¹⁶⁰ Aad Correljé, “The European Natural Gas Market”, **Current Sustainable/Renewable Energy Reports**, C. 3, No: 1-2, 2016, s. 4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ-RUSYA FEDERASYONU ARASI DOĞAL GAZ TİCARETİ ÖZELİNDE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK

3.1. AVRUPA BİRLİĞİ-RUSYA FEDERASYONU ENERJİ İLİŞKİLERİ

3.1.1. Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu Enerji İlişkilerinde Doğal Gazın Yeri

Enerji ticareti, AB-Rusya ilişkilerinin uzun süredir devam eden bir dayanağıdır. Rusya, AB'nin başlıca petrol, gaz ve katı yakıt sağlayıcısıdır. AB'nin yurtdışından güvenilir enerji tedariki talebi ve Rusya'nın devasa fosil yakıt kaynaklarından yararlanma arzusu, enerji sektöründe güçlü bir karşılıklı bağımlılığa yol açmıştır. AB-Rusya enerji ilişkilerini anlayabilmek için enerji sektöründeki mevcut AB-Rusya karşılıklı bağımlılığının nasıl ortaya çıktığını anlamak önemlidir. Günümüzün enerji bağımlılığı ve enerji ticareti modelleri uzun bir tarihsel sürecin sonucudur. 1960'ların sonundan bu yana AB ve Rusya arasındaki gaz ticareti ilişkileri, karşılıklı çıkarlara dayanan karşılıklı bağımlılık ile karakterize edilmiş; AB, Rusya'nın ana ihracat pazarı iken Rusya da AB'nin ana dış tedarik kaynağı konumunda olmuştur. AB – Rusya arası doğal gaz özelinde enerji ilişkileri iki döneme ayrılabilir: 1970'lerden 1990'ların ortalarına kadar olan dönemde, sözleşmeye dayalı ilişkiler söz konusu olduğunda nispeten istikrarlıyken, 2000'lerin başından bu yana ilişkiler daha çalkantılı olmuş, özellikle Ukrayna ile doğal gaz transit anlaşmazlıkları sırasında gerilim ve çatışmalarla belirginleşmiştir.¹⁶¹

¹⁶¹ S. Boussena, C. Locatelli, “Energy Institutional and Organisational Changes in EU and Russia: Revisiting Gas Relations”, *Energy Policy*, C. 55, 2013, s. 181.

Soğuk Savaş'ın son on yılı ve sona ermesini takip eden yıllar, AT üyeleri ve diğer tarafsız devletlerin bu dönemde inşa edilen boru hatları aracılığıyla doğal gaz ithal etmeye başlaması ve böylece Demir Perde'nin siyasi bölünmelerini ticaret yoluyla aşması, öncesi Sovyetler Birliği sonrasında Rusya'dan Avrupa'ya fosil yakıt ithalatına liberal bir yaklaşımın hâkim olduğu yıllar olmuştur. 1993 yılında Polonya, Yamal doğal gaz boru hattının inşası konusunda Moskova ile anlaşırken, 1990'ların sonu ve 2000'lerin ortaları boyunca Gazprom ve birkaç Avrupalı şirket Kuzey Akımı boru hattının inşası için beraber hareket etmişlerdir.¹⁶² Bu dönemde, enerji ilişkileri çoğunlukla ticari bir bağ, Doğu ve Batı Avrupa arasında karşılıklı bir ekonomik bağımlılık olarak görülmüştür.

Avrupa'nın Rus gazına bağımlılığını azaltmak, AB'de son 15 yıldır en çok tartışılan meselelerden biri haline gelmiştir. Özellikle, Ocak 2009'da Ukrayna'dan geçen Rus gazının iki hafta boyunca kesintiye uğramasına ve Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhak etmesine yol açan krizin alarm zillerine rağmen, Avrupa Rusya'dan gelen doğal gaz ithalatını engelleme noktasında hızlı hareket edememiştir. 2006 ve 2009 gaz krizleri Avrupa'daki enerji yönetişiminin kırılganlığını ortaya çıkarmış ve AB içinde Rusya'nın bir tedarikçi olarak güvenilirliği ve kaynakları siyasi nedenlerle kullanma konusundaki iddiası hakkında siyasi tartışmalar için bir pencere açmıştır, bu tartışmalar Rusya'nın 'enerji silahı' ve AB enerji güvenliği üzerine çok çeşitli yayınlara yansımıştır.¹⁶³ AB, çoğunlukla liberal piyasa ve düzenleyici paradigmaya bağlı kalırken, Rusya, özellikle boru hattı siyaseti bağlamında ağırlıklı olarak jeopolitik bir yaklaşım benimsemiştir.¹⁶⁴

Ukrayna krizinin 2014 başlarında tırmanması ve AB'nin Rusya'ya yaptırım uygulamaya başlamasıyla birlikte enerji güvenliği Brüksel'deki politika yapıcılarının temel

¹⁶² Roxana Andrei, **Natural Gas at the Frontline between the EU, Russia, and Turkey a Conflict-Cooperation Perpetuum**, Cham, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2023, s. 16.

¹⁶³ Romanova, David, **The Routledge Handbook of EU-Russia Relations**, s. 243.

¹⁶⁴ Siddi, "The Role of Power in EU–Russia Energy Relations", s. 1554.

kaygılarından biri haline gelmiştir. Rus enerji kaynakları, AB tarafından ithal edilen gazın yaklaşık %40'ını, ham petrolün %33'ünü ve katı yakıtların %29'unu karşılamaktadır.¹⁶⁵ Petrol, AB-Rusya enerji ticaretinin en kârlı bileşeni olmasına rağmen, gaz siyasi açıdan en hassas emtia olarak görülmüştür. Bunun nedeni gaz taşımacılığının teknik olarak daha zor olması ve tedarikçilerin çeşitlendirilmesinin boru hatları veya sıvılaştırılmış doğal gaz terminalleri için büyük, uzun vadeli yatırımlar gerektirmesi olmuştur.¹⁶⁶

Bu kaygılar sebebiyle, AB ve üye devletler, hedefleri arasında enerji tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi ve arz şoku kaynaklı enerji krizlerine karşı dayanıklılığın güçlendirilmesi de bulunan 2014 Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi ve 2015 Enerji Birliği Çerçevesini hazırlama konusunda anlaşmaya varmışlardır. Enerji güvenliğini güçlendirmek amacıyla Enerji Birliği, başta Güney Gaz Koridoru olmak üzere yeni boru hatlarının ve Rus olmayan gazın ithal edilmesi için LNG terminallerinin inşa edilmesini öngörmüştür. Rusya ile ilgili olarak Enerji Birliği Çerçevesi soğuk ve temkinli bir yaklaşım benimseyerek koşullar uygun olduğunda, AB'nin Rusya ile enerji ilişkisini, her iki tarafın da karşılıklı yararına olacak şekilde, pazarın açılması, adil rekabet, çevrenin korunması ve güvenlik açısından eşit bir oyun alanına dayalı olarak yeniden şekillendirmeyi değerlendireceğini savunmuştur.¹⁶⁷ Öte yandan Rusya, 2010 yılında başlattığı “2030'a kadar Enerji Stratejisi” 'ne bağlı kalmıştır. Stratejide, Avrupa pazarının 2030 yılına kadar Rusya'nın enerji ihracatının ana hedefi olmaya devam edeceği belirtilmiştir. Aynı zamanda Doğu Asya'ya yapılan enerji ihracatında da bir artış

¹⁶⁵ “Main Origin of Primary Energy Imports, EU-28, 2006-2016 (%of Extra EU-28 Imports).Png”, (22.06.2023), (Çevrimiçi) [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2006-2016_\(%25_of_extra_EU-28_imports\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2006-2016_(%25_of_extra_EU-28_imports).png), 22.06.2023.

¹⁶⁶ Marco Siddi, “EU-Russia Energy Relations”, **Handbook of Energy Governance in Europe**, ed. Michèle Knodt, Jörg Kemmerzell, Cham, Springer International Publishing, 2020, s. 6, doi:10.1007/978-3-319-73526-9_54-1.

¹⁶⁷ “Antitrust: Commission Accepts Gazprom Commitments on Gas”, Text, **European Commission – European Commission**, (22.06.2023), (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_3921, 22.06.2023.

öngörülmüştür: 2030 yılına kadar Rus petrol ihracatının dörtte birinin ve gaz ihracatının beşte birinin Doğu Asya'ya yapılması öngörülmüştür. Muhtemelen Ukrayna krizinin ardından Batı ile yaşanan gerginlikler Rusya'nın ihracatını aşamalı olarak Asya'ya yönlendirme konusundaki aciliyetini arttırmıştır.¹⁶⁸

AB'nin, Rusya ve Ukrayna arasındaki başarılı üçlü müzakerelerin yanı sıra Rusya ve Ukrayna'nın kârlı gaz ticaretini siyasi krizden koruma konusundaki istekliliği sayesinde 2014-2019 döneminde 2009'dakine benzer bir Rusya-Ukrayna gaz transit krizinden kaçınılmıştır. Krizin derinleşmemesinin ana sebebi, Rusya'nın bu enerji ilişkisine en az AB kadar bağımlı olmasıdır. Rus devlet bütçesi için hayati önem taşıyan Rus petrol ve gaz ihracatının çoğu AB pazarında satılmakta ve kolaylıkla başka pazarlara yönlendirilememektedir. Aslında, alternatif pazarlara yeni boru hatları inşa etmek için gerekli zaman ve yatırım göz önüne alındığında, petrol ve doğal gaz boru hatlarının kendisi de bağımlılığının fiziksel bir tezahürüdür. Hatta 2015 yazında Batı Avrupalı şirketler ve Rus devlet şirketi Gazprom, Rus gazını AB'ye ihraç etmek için yeni ve büyük ölçekli bir proje geliştirmiştir. Kuzey Akım 2, Gazprom'un TürkAkım ile birlikte Avrupa'ya ihracat rotalarını çeşitlendirmeye yönelik uzun vadeli stratejisinin bir parçasıdır. Avrupa pazarı Gazprom için en önemli pazar olmaya devam edeceğinden, şirket Ukrayna'daki potansiyel transit kesintilerine maruz kalma riskini sınırlamaya çalışmıştır. Bu strateji aynı zamanda Kremlin'in Ukrayna'nın Rusya ve AB-Rusya enerji ilişkileri üzerindeki siyasi etkisini azaltma hedefi açısından da faydalı olmuştur.

Aralık 2019'da göreve başlayan Avrupa Komisyonu, Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında iklim açısından nötr bir Avrupa yaratmak için önceliklerini açıklamıştır. Sunulan plan son derece iddialı ve enerji sektörünün ötesinde AB'nin tüm ekonomisinin

¹⁶⁸ Siddi, "EU-Russia Energy Relations", s. 7.

köklü bir şekilde yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Bu plan enerji yoğun endüstrileri, ulaşımı ve tarımı etkileyecek ve üye devletlerin enerji kaynaklarını yeniden düzenlemelerini gerektirecektir. Avrupa Komisyonu tarafından 2018 sonunda sunulan AB Uzun Vadeli Stratejisi de tüm senaryolarda 2050 yılına kadar fosil yakıtların önemli ölçüde kullanımdan kaldırılmasını öngörmektedir.¹⁶⁹ Bu politikalar, AB ve Rusya arasındaki kurumsal çatışmayı derinleştirme potansiyeline haizdir. Çatışma olasıdır çünkü AB'nin karbonsuzlaştırma taahhütleri Rusya'nın Avrupa'ya hidrokarbon ihracatını ve dolayısıyla Rusya'nın karbon yoğun ekonomisini etkileyecektir. AB'nin diğerlerinin yanı sıra sınırda karbon mekanizması getirerek karbon kaçağını önlemeye yönelik planladığı tedbirler, Rusya'nın hidrokarbon ve karbon yoğun ürün ihracatını ciddi şekilde etkileyecektir. Ayrıca, AB'deki karbonsuzlaştırma çabalarının fosil yakıt ithalatına olan talebi önemli ölçüde azaltması ve sonuç olarak Rusya'nın bütçe gelirlerini etkilemesi beklenmektedir.

Rusya'nın 24 Şubat 2022'de başlayan Ukrayna'ya yönelik askerî harekâtı, AB-Rusya enerji ilişkileri bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ukrayna'daki savaş, AB'yi Rus enerjisine olan bağımlılığı noktasında büyük bir sorunla karşı karşıya bırakmıştır. AB üyesi ülkelerde, Şubat 2021 ile 2022 arasında doğal gaz fiyatı 20 ila 80 Avro/MWh arasında artarken, 180 Avro/MWh 'ye varan artışlar elektrik fiyatlarını da yükseltmiştir. Gazprom Polonya, Bulgaristan ve Finlandiya'ya sevkiyatı durdurmuş, Polonya ve Ukrayna'dan geçen transit güzergahlar aşamalı olarak kapatılmıştır. Yükselen enerji fiyatları çok sayıda haneyi doğrudan etkilemiştir. Rus petrolüne uygulanan ithalat ambargosu AB'yi bölmüş, Avrupa kamuoyunda fosil yakıt ödemelerinin Rus savaş ekonomisini finanse etmesinden dolayı tartışmalar yaşanmıştır.¹⁷⁰ Bu kapsamda, 10-11

¹⁶⁹ Romanova, David, *The Routledge Handbook of EU-Russia Relations*, s. 247.

¹⁷⁰ Jan Osička, Filip Černoč, "European Energy Politics after Ukraine: The Road Ahead", *Energy Research & Social Science*, C. 91, 2022, s. 1.

Mart 2022 tarihlerinde Versailles'da düzenlenen gayri resmi Avrupa Konseyi toplantısında AB liderleri Ukrayna, güvenlik ve savunma, enerji ile ekonomik ve mali konulara odaklanmıştır. AB üyesi devletler, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri saldırısını kınayan, Ukrayna halkının cesaretini öven, Rusya'dan saldırganlığına son vermesini talep eden ve AB'nin 'daha fazla yaptırım için hızla harekete geçmeye hazır olduğunu' vurgulayan 'Versailles Deklarasyonu'nu kabul etmişlerdir. Ayrıca AB'nin Rus fosil yakıtlarına bağımlılığının aşamalı olarak sona erdirilmesi konusunda mutabık kalınmış, ancak bir son tarih belirlenmemiştir.¹⁷¹ Halihazırda REPowerEU isimli bir tebliğ yayınlayan ve 2022 yılı sonuna kadar AB'nin Rus gazına olan bağımlılığını üçte iki oranında azaltmayı öneren Avrupa Komisyonu, toplantı sonrasında yaptığı açıklamada, Komisyon'un Mayıs 2022'ye kadar, Rusya'ya fosil yakıt bağımlılığının 2027'ye kadar aşamalı olarak ortadan kaldırılmasını sağlayacak bir plan sunacağını teyit etmiştir. Versailles toplantısı, Rus fosil yakıtlarına bağımlılığın azaltılması ve yerli yenilenebilir enerjiye yatırım yapılması amacıyla, enerji güvenliği perspektifinden enerji politikasının yeniden gözden geçirilmesini tetikleyen bir 'bulgu anı' olarak nitelendirilmiştir.¹⁷²

Rusya ile enerji ticareti AB'nin en büyük ve en stratejik ticari ilişkilerinden biridir. Rusya için AB'ye yapılan enerji ihracatı, dış ticaretinin en önemli bileşeni olmuştur. AB ve Rusya, fosil yakıtların ithalatına (AB için) veya ihracatına (Rusya için) olan bağımlılıklarını yönetmek zorundadır. Bu ticaret, iki taraf arası bozulan ilişkiler sebebiyle siyasi açıdan daha hassas hale gelmiştir. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'nın doğusundaki savaşın ardından Batı'nın yaptırımları ve Rusya'nın karşı yaptırımlarıyla birlikte AB karar alıcıları, ekonomik ve enerji alanındaki karşılıklı bağımlılığın sadece

¹⁷¹ "Outcome of the Informal European Council in Versailles on 10-11 March 2022", **Epthinktank**, 15.03.2022, (Çevrimiçi) <https://epthinktank.eu/2022/03/15/outcome-of-the-informal-european-council-in-versailles-on-10-11-march-2022/>, 25.06.2023.

¹⁷² "Informal Meeting of Heads of State or Government, Versailles, 10-11 March 2022", 10.03.2022, (Çevrimiçi) <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2022/03/10-11/>, 25.06.2023.

kazan-kazan durumları yaratmakla kalmayıp aynı zamanda kırılganlık anlamına da geldiğini öğrenmek zorunda kalmışlardır.¹⁷³ Daha önce Soğuk Savaş sonrası işbirliğinin bir başarısı olarak tasvir edilen AB-Rusya enerji ilişkilerinin birbirine bağımlı doğası, artık her iki taraf için de bir kırılganlık kaynağı olarak görülmektedir.

AB ve Rusya arasındaki ilişki önemli ölçüde karşılıklı bağımlılıkla karakterize edilmektedir. Son yıllarda artan gerginliklere rağmen her iki taraf da enerji, ticaret, finans, teknoloji, sınır ötesi işbirliği ve belki de en önemlisi güvenlik dahil olmak üzere bir dizi alanda birbirlerine bağımlı olmaya devam etmektedir. 1990'lar ve 2000'lerde AB'nin Rusya'ya yaklaşımı liberal bir karşılıklı bağımlılık anlayışından ilham almaktaydı. Ekonomik bağların ve farklı alanlardaki etkileşimin bölgesel istikrar ve güvenliğe ve hatta Rusya'da demokratikleşmeye katkıda bulunması bekleniyordu. Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemde kısa bir süre için, entegrasyondan daha azına yol açmaması beklenen pozitif karşılıklı bağımlılık fikri Moskova tarafından da benimsenmiştir. Ancak bugün ilişkilere bakıldığında, karşılıklı bağımlılığın beklenen olumlu etkilerinin gerçekleşmediğini kabul etmek gerekir. 2014'te Ukrayna'daki çatışmanın patlak vermesinden bu yana Rusya ve Batı arasındaki jeopolitik rekabetin artması Avrupalıları yaklaşımlarını yeniden değerlendirmeye itmiştir. Kırım'ın ilhakı ve Ukrayna'nın doğusundaki savaş AB-Rusya ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Avrupa güvenlik düzeninin bozulması ve Rus liderliğinin Batı ile ilişkileri yeniden müzakere etme amacı, AB-Rusya ilişkilerini stratejik ortaklıktan stratejik rekabete dönüştürmüştür. Bu değişen güvenlik ortamında, birçok AB üyesi ülke, özellikle Rus enerjisinin ithalatından kaynaklanan bağımlılığın yarattığı kırılganlıkları azaltma ihtiyacını kabul etmişlerdir.

¹⁷³ **Post-Crimea shift in EU-Russia relations: from fostering interdependence to managing vulnerabilities**, t.y., s. 25.

3.1.2. Avrupa ve Rusya Arasındaki Doğal Gaz Boru Hatları

Şekil 7-Rusya'nın Avrupa'ya Gaz Transit Boru Hatları¹⁷⁴

Rusya dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerine sahiptir, ancak (Sovyetler Birliği olarak) 1970'lerde Sibirya gaz sahalarının ve bunları Avrupa Rusya'sına ve ötesine bağlayan boru hatlarının geliştirilmesinden sonra önemli bir üretici ve ihracatçı haline gelmiştir. Batı Avrupa'ya büyük ölçekli ihracat 1984 yılında inşa edilen Urengoy-Uzhgorod boru hattı ile başlamıştır. Ukrayna doğalgaz boru hattı ağının bir parçası olan Urengoy-Uzhgorod boru hattı yıllık 100 milyar metreküpten (bcm) fazla kapasiteye sahiptir. Gaz, Ukrayna, Slovakya ve Macaristan üzerinden geçerek Rus gazının Avrupa'ya ulaşmasında önemli bir transit güzergâhı oluşturmaktadır. Rusya ve Ukrayna arasında 2019 yılında imzalanan beş yıllık yeni bir transit anlaşmasının ardından Rusya, 2020 yılında Ukrayna üzerinden 65 milyar metreküp, 2021-2024 yılları arasında ise yıllık 40 milyar metreküp gaz sevk etmeyi taahhüt etmiştir. Ancak Ukrayna, Kırım'ın ilhakı ve

¹⁷⁴ “Rusya gazı keserse Avrupa’nın enerji alternatifleri ne olabilir?”, **BBC News Türkçe**, (20.06.2023), (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60556792>, 20.06.2023.

Ukrayna'nın doğusundaki Rusya yanlısı isyan nedeniyle 2015'ten bu yana Gazprom'un gazını doğrudan almayı reddettiği botu hattı üzerinden Avrupa'ya gaz sevkiyatı yapılmamaktadır.¹⁷⁵

Belarus ve Polonya üzerinden geçen Yamal boru hattı 1996 yılında faaliyete geçmiştir. Yıllık 33 milyar metreküp kapasiteye sahip Yamal-Avrupa boru hattı, Rusya'nın hidrokarbon zengini Arktik bölgesi Yamal'dan başlayıp Belarus ve Polonya üzerinden geçerek Almanya'nın doğusunda son bulmaktadır. Son dönemde boru hattı ters modda çalışarak Aralık 2021'den bu yana Almanya'dan Polonya'ya gaz sevkiyatı sağlanmaktadır. Gazprom, 2022 yılının ikinci ve üçüncü çeyreği ile Şubat ve Mart ayları için Yamal-Avrupa boru hattı üzerinden gaz ihraç etmek üzere kapasite rezervasyonu yapmamıştır.¹⁷⁶

Kuzey Akım 1, Gazprom şirketi tarafından geliştirilmiş ve 2011 yılında faaliyete geçmiştir. Kuzey Akım 1, Rusya'dan Almanya'ya doğal gaz taşımak amacıyla inşa edilen bir boru hattıdır. Proje, Baltık Denizi'nin dibinden geçerek Rusya'nın Ust-Luga limanından başlar ve Almanya'nın Greifswald limanına kadar uzanır. Boru hattı, yılda yaklaşık 55 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesine sahiptir. Bu, Avrupa'ya Rus doğal gazının önemli bir kaynağı sağlamaktadır.¹⁷⁷

Diğer boru hatları arasında 2003'ten beri faaliyette olan ve Türkiye'yi besleyen bir başka denizaltı boru hattı olan Mavi Akım ve 2020'den beri faaliyette olan Türkiye ve Güneydoğu Avrupa'yı besleyen TürkAkım yer almaktadır. İki hattın oluşan Türk Akımı boru hattı Rusya'dan Türkiye'ye Karadeniz üzerinden gaz taşımaktadır. Hatlardan biri

¹⁷⁵ Borisocheva, Ksenia: Analysis of the Oil- and Gas-Pipeline-Links between EU and Russia, An account of intrinsic interests, Centre for Russia and Eurasia, Athens, Greece, November, 2007

¹⁷⁶ Türkiye, "Yamal-Avrupa doğalgaz boru hattı".

¹⁷⁷ Nord Stream AG, "The Pipeline", **Nord Stream AG**, (19.06.2023), (Çevrimiçi) <https://www.nord-stream.com/the-project/pipeline/>, 19.06.2023.

Türkiye'nin iç pazarına gaz tedarik ederken, diğeri Güney Avrupa'ya gaz ihraç etmektedir. Her bir hattın yıllık kapasitesi 15,75 milyar metreküptür. TürkAkım projesi, Rus doğalgazını Karadeniz üzerinden Bulgaristan'a ve oradan da Avrupa'ya taşıyacak olan Gazprom liderliğindeki Güney Akım projesinin 2014 yılında iptal edilmesinin ardından ortaya çıkmıştır. Güney Akım projesi, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ardından ve Gazprom ile AB arasında mevzuat konularını içeren bir anlaşmazlığın sonucunda başarısızlığa uğramıştır.¹⁷⁸ TürkAkım Rusya'ya Ukrayna'yı bypass ederek Karadeniz üzerinden Türkiye'ye, güneydoğu ve orta Avrupa'ya gaz tedarik etmek için yeni seçenekler sunmuştur. TürkAkım'ın hayata geçirilmesi, Ukrayna üzerinden transit geçişi azaltmanın yanı sıra Rus gazının rolünü ve Gazprom'un güneydoğu Avrupa'daki konumunu korumasını ve hatta güçlendirmesini amaçlamaktaydı.¹⁷⁹

Büyük resme bakıldığında, boru hattı gaz akışları Avrupa'ya Rusya, Norveç, Birleşik Krallık, Kuzey Afrika ve Hazar bölgesi üzerinden ulaşmaktadır. Rus boru hatları Avrupa'ya Almanya (Kuzey Akım I), Polonya (Yamal), Ukrayna ve Türkiye üzerinden girmektedir. Toplamda AB'nin gaz ithalat kapasitesinin %30'unu Rusya dışındaki boru hatları oluştururken, Rus boru hatları %42'sini ve LNG ithalat terminalleri de %28'ini oluşturmaktadır.¹⁸⁰

3.2. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASI VE DOĞAL GAZ

3.2.1. Avrupa Birliği'nin Doğal Gaza Bağımlılığı

¹⁷⁸ U.S. Congressional Research Service. (2021). TurkStream: Russia's Southern Pipeline to Europe. (IF11177; 6 May 2021). <https://sgp.fas.org/crs/row/IF11177.pdf>, 25.09.2023

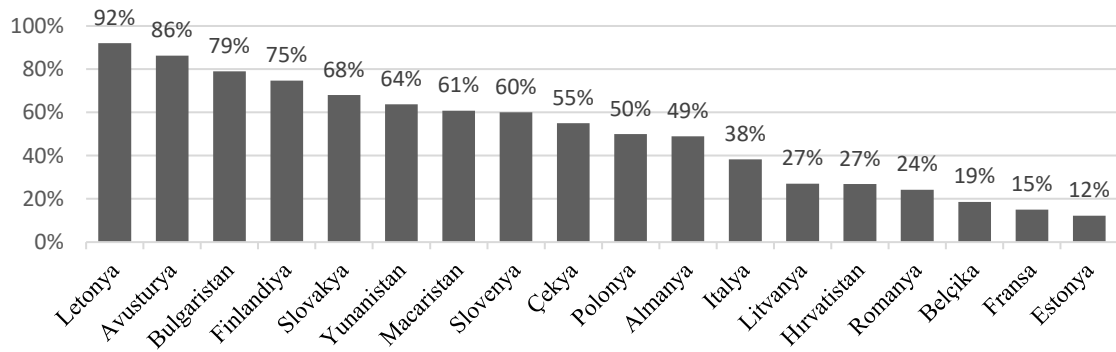
¹⁷⁹ "TurkStream on the Diversifying South-Eastern European Gas Market", **OSW Centre for Eastern Studies**, 08.04.2021, (Çevrimiçi) <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2021-04-08/turkstream-diversifying-south-eastern-european-gas-market>, 24.09.2023.

¹⁸⁰ Gabriel Di Bella Toscani Mark J. Flanagan, Karim Foda, Svitlana Maslova, Alex Pienkowski, Martin Stuermer, Frederik G., "Natural Gas in Europe: The Potential Impact of Disruptions to Supply", **IMF**, s. 9, (12.04.2023), (Çevrimiçi) <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2022/07/18/Natural-Gas-in-Europe-The-Potential-Impact-of-Disruptions-to-Supply-520934>, 12.04.2023.

Geçtiğimiz yüzyıl boyunca AB enerji arz yapısı büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Başlangıçta kömürün yerini petrol ve daha sonra da doğal gaz almıştır. Son yıllarda AB'de, 2021 yılında brüt nihai enerji tüketiminde %22'lik bir paya ulaşan yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik politika odaklı önemli yatırımlar yapılmıştır.

Tüm enerji türleri için, 2020 yılında AB'nin brüt iç tüketiminde net ithalatın payı %57,5 oranında gerçekleşmiştir.¹⁸¹ AB üyesi ülkelerde, doğal gaz çoğunlukla enerji üretimi ve ısınma için kullanılırken, aynı zamanda bazı endüstrilerdeki üretim süreçlerinde önemli bir girdi durumundadır. Avrupa, ağırlıklı olarak AB dışından gelen hidrokarbon kaynaklarına ve büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı durumdadır. Bu bağımlılık, ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir.

Şekil 8-2021 Yılında AB Ülkelerinin Doğal Gaz İthalatlarında Rusya'nın Payı¹⁸²

Doğal gazda, AB dışından ithalata bağımlılık 2021 yılında %83 oranında gerçekleşmiş, Rusya, AB'nin en büyük gaz tedarikçisi olmuştur, özellikle 2021'de toplam doğal gaz ithalatının %40'ından fazlası Rusya'dan tedarik edilmiştir.¹⁸³

¹⁸¹ "The EU Imported 58% of Its Energy in 2020", (25.05.2023), (Çevrimiçi) <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220328-2>, 25.05.2023.

¹⁸² "Estimated number and diversity of supply sources 2021", (25.05.2023), (Çevrimiçi) <https://aegis.acer.europa.eu/chest/dataitems/214/view>, 25.05.2023.

¹⁸³ "EU Natural Gas Import Dependency down to 83% in 2021", (25.05.2023), (Çevrimiçi) <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220419-1>, 25.05.2023.

Tablo 3-AB Doğal Gaz İthalatının Kaynak Ülkelere Göre Yüzdelik Payları¹⁸⁴

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Rusya	30,6	32,2	31,9	36,6	33,3	33,6	39,6	38,4	37,9	38,0	38,2
Norveç	19,3	19,4	21,1	19,0	21,0	20,7	16,3	16,6	16,1	14,7	18,5
Cezayir	13,1	12,2	12,1	11,1	10,5	9,5	12,3	10,5	10,8	7,2	7,5
Katar	5,4	5,1	3,9	3,4	3,0	3,3	3,0	3,8	4,2	5,0	4,2
ABD	-	-	-	-	-	-	0,1	0,4	0,6	2,9	4,0
Birleşik Krallık	3,3	3,6	2,9	2,5	2,7	3,4	2,5	2,3	2,2	2,5	3,4
Nijerya	3,8	3,8	2,9	1,5	1,3	1,8	2,0	2,5	2,6	3,3	3,0
Libya	2,6	0,6	1,7	1,5	1,9	1,9	1,3	1,1	1,1	1,3	1,1
Diğer	22,0	23,1	23,3	24,4	26,3	25,9	23,0	24,5	24,6	25,1	20,1

Rusya'nın 2010-2020 yılları arasında AB'nin doğal gaz (sıvılaştırılmış doğal gaz dahil) ithalatındaki payı artış göstermiştir (%30,6'dan %38,2'ye). 39,6'lık zirve 2016 yılında kaydedilmiştir. Tablo 3'te gösterilen dönem boyunca Norveç, AB'nin doğal gaz ithalatında ikinci en büyük tedarikçi olmaya devam etmiş, 2010'da %19,3 olan payı yavaşça düşerek 2020'de %18,5'e gerilemiş ve 2014'te %21 ile zirve yapmıştır. Üçüncü en büyük tedarikçi olan Cezayir'den gelen AB doğal gaz arzının payı 2010'da %13,1 iken 2020'de %7,5'e düşmüştür. Katar'ın payı 2010'da %5,4'ten 2020'de %4,2'ye düşerek hafif bir azalma göstermiştir.

AB'nin Rusya ile ilişkileri giderek artan bir şekilde bağımlılık açısından nitelendirilmektedir. Sonuç olarak enerji ilişkileri siyasileşmiştir: artık ticari ya da ekonomik terimlerle değil, jeopolitik terimlerle anlaşılmaya başlanmıştır. Rusya'ya olan

¹⁸⁴ “Energy Production and Imports”, (24.05.2023), (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_production_and_imports, 24.05.2023.

enerji bağımlılığı, AB ve üye devletler için potansiyel bir güvenlik tehdidi oluşturacak kadar önemli olarak algılanmaktadır.

3.2.2. Rus Gazına Bağımlılık Özelinde Avrupa Birliği Enerji Politikası

AB içerisinde Rusya ile enerji ilişkilerinde karşılıklı bağımlılığa yapılan atıflar nadirdir. Bu konuda iyi bir örnek 1999 tarihli Rusya'ya ilişkin AB Ortak Stratejisi'dir. Çok sayıda alanda karşılıklı bağımlılığa yapılan tek bir atıf ve arz güvenliğine yapılan bir atıf dışında, Strateji'nin tamamı Rusya'nın zayıflığı ve istikrarsızlığı varsayımına dayanmaktadır. Enerji ilişkileri rekabetçi terimlerle çerçevelenmemiştir, ancak vurgu daha ziyade "Rus enerji sektörlerini rekabetçi hale getirmeye yardımcı olmak" üzerinedir, bu da Rusya'nın AB'ye bağımlılığını değilse bile en azından dezavantajına asimetrik bir karşılıklı bağımlılığı ima etmektedir.¹⁸⁵

2000'li yılların ortalarına kadar karşılıklı bağımlılık genel olarak Rusya ve AB arasında Soğuk Savaş sonrası işbirliğinin olumlu bir örneği olarak görülmüştür. Ancak 2006 ve 2009 yıllarında Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan gaz transit krizlerinden sonra AB içinde Rusya ile enerji ilişkisine dair değerlendirmeler daha tartışmalı hale gelmiştir. 2014'te Ukrayna krizinin başlaması ve ardından AB-Rusya ilişkilerinin kötüleşmesiyle birlikte, bazı üye devletler (Polonya ve Litvanya gibi) Rusya ile enerji ticaretini bir güvenlik meselesi olarak tanımlamıştır.¹⁸⁶ Ukrayna krizi 2014'ün başlarında tırmandığında ve AB Rusya'ya yaptırımlar uyguladığında, enerji güvenliği Brüksel'deki politika yapımcıların temel kaygılarından birisi haline gelmiştir. Bu dönemde, Rus enerji

¹⁸⁵ Tom Casier, "The Rise of Energy to the Top of the EU-Russia Agenda: From Interdependence to Dependence?", *Geopolitics*, C. 16, No: 3, 2011, s. 538.

¹⁸⁶ Marco Siddi, "EU-Russia Energy Relations", *Handbook of Energy Governance in Europe*, ed. Michèle Knodt, Jörg Kemmerzell, Cham, Springer International Publishing, 2022, s. 238, doi:10.1007/978-3-030-43250-8_54.

kaynakları, AB tarafından ithal edilen gazın yaklaşık %40'ını, ham petrolün %33'ünü ve katı yakıtların %29'unu karşılamaktaydı.¹⁸⁷

AB, enerji güvenliğini arttırmak ve Rus gazına olan bağımlılığını azaltmak için çeşitli stratejiler uygulamaktadır. İlk strateji, AB içindeki ve dışındaki enerji piyasalarının serbestleştirilmesidir. AB gaz piyasalarının serbestleştirilmesi, 1998 ve 2003 tarihli gaz direktifleri ve Temmuz 2009'da yasalaşan AB gaz ve elektrik piyasalarını düzenleyen bir dizi yasa olan Üçüncü Enerji Paketi tarafından yönlendirilmektedir.¹⁸⁸ AB içinde, bu yasalar dikey olarak entegre olmuş ulusal enerji şirketlerinin parçalanmasını ve alt varlıklarının 'ayrıştırılmasını' yasalaştırmaktadır. Ayrıştırma ile firmaların enerji tedarik zincirinin çeşitli bölümlerini (üretim, rafine etme ve işleme, taşıma ve dağıtım gibi) tek mülkiyetleri altında dikey olarak bütünleştirmeleri yasaklanmaktadır. Bu mantığa göre, dikey entegrasyon tüketicilere zarar verir çünkü yeni üreticilerin ve firmaların girişinin önüne engeller koyar ve böylece rekabeti sınırlar. Ayrıştırma hem üretimden dağıtıma dikey olarak entegre olmuş Avrupalı gaz operatörlerini etkilemekte hem de üretici ülkelerdeki şirketlerin (Gazprom gibi) Avrupa'daki alt sektörlerle girmesini kısıtlamaktadır.

AB'nin uyguladığı ikinci strateji ise Rus gazı ve petrolüne alternatifler geliştirmek amacıyla enerji arz kaynaklarını çeşitlendirmektir. Bu stratejinin bir parçası olarak AB, Rusya'nın kontrolündeki mevcut boru hattı sistemlerini bypass ederek Kafkasya ve Orta Asya'nın petrol ve gazını doğrudan Avrupa'ya taşıyacak bir güney enerji koridorunun geliştirilmesini teşvik etmeye çalışmıştır. Bu enerji transit projelerinin en başarılısı,

¹⁸⁷ “Main Origin of Primary Energy Imports, EU-28, 2006-2016 (%of Extra EU-28 Imports)”, (11.06.2023), (Çevrimiçi) [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2006-2016_\(%25_of_extra_EU-28_imports\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2006-2016_(%25_of_extra_EU-28_imports).png), 11.06.2023.

¹⁸⁸ Andrej Krickovic, “When Interdependence Produces Conflict: EU–Russia Energy Relations as a Security Dilemma”, **Contemporary Security Policy**, C. 36, No: 1, 2015, s. 11.

Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan petrolünü Rusya topraklarından geçmeden Avrupa pazarlarına ulaştıran Bakü-Tiflis- Ceyhan (BTC) boru hattıdır. BTC'ye ek olarak, 2000'li yılların ikinci yarısı boyunca AB, Avrupa pazarlarını Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'daki doğal gaz kaynaklarına bağlayarak Avrupa gaz arzını çeşitlendirecek olan Nabucco adlı büyük bir doğal gaz boru hattı projesinin geliştirilmesi için de çabalamıştır. Ancak proje hiçbir zaman boru hattını dolduracak yeterli arz kaynağı bulamamıştır. Nabucco'ya alternatif olarak AB, güney gaz koridorunu açmak için çok daha az iddialı bir proje olan Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) projesine destek vermiştir. Bu projenin arkasındaki en büyük itici güç, Nabucco yerine TAP projesine Şah Deniz gaz sahasına erişim sağlama konusunda nihai kararı veren Azerbaycan'ın devlet petrol şirketi SOCAR olmuştur. TAP, Şah Deniz'den çıkan gazı Türkiye üzerinden Yunanistan sınırına getiren Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP) ile birleşmiş, buradan da gaz Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden Adriyatik Denizi'nin altından İtalya'ya (buradan da Avrupa'nın geri kalanına) taşıyacak TAP yol boyunca Balkan ülkeleri Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Hırvatistan, Makedonya ve Karadağ'a gaz tedarik edilmiştir.

AB ayrıca kendisini Rus gazına daha az bağımlı kılacak LNG ve kaya gazı gibi alternatif enerji teknolojilerinin geliştirilmesine de yatırım yapmaktadır. Yatay sondaj ve 'fracking' olarak bilinen yüksek basınçlı sıvı enjeksiyonu yoluyla katı kayadan çıkarılan kaya gazının çıkarılmasındaki ilerlemeler, küresel doğal gaz piyasalarını kökten dönüştürmektedir. Şeyl gazının büyümesi, ABD'nin gaz üretiminde dünya lideri olarak Rusya'yı geçmesini sağlamıştır. Bazı araştırmalara göre Avrupa'nın önümüzdeki 30 yıl içinde Rusya'dan yaptığı ihracatı yarı yarıya azaltmasını sağlayabilecek büyük kaya gazı rezervlerine sahip birçok Avrupa ülkesi bulunmaktadır.

Mart 2022'de Avrupa Komisyonu, bölgesel bloğun Rus gazına bağımlılığını ortadan kaldırmak için ve Rusya kaynaklı doğal gaz ithalatının fiziksel olarak

azaltılmasını hedefleyen ortak strateji açıklamıştır. İlgili planlar 9 Mart 2022'de yayınlanan REPowerEU (AB'yi Yeniden Güçlendir) adlı belge ile resmiyet kazanmıştır. Bu belgede, AB'nin Rus gazına olan talebinin 2022 sonuna kadar üçte iki oranında azaltılması ve 2030 yılına kadar Rus gaz arzından tamamen bağımsız hale gelinmesi hedeflenmektedir. Bu hedeflere, sıvılaştırılmış doğal gaz ithalatının artırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması ve enerji tasarrufu önlemlerinin yanı sıra hidrojen ve biyogaz kullanımının yaygınlaştırılmasıyla ulaşılabileceği varsayılmıştır.¹⁸⁹ Plan hedeflere ulaşılması bakımından oldukça başarılı olmuş, Ağustos 2021'de AB'nin Rusya'dan yaptığı doğal gaz ithalatı, toplam doğal gaz ithalatının %41'ini oluştururken, bu oran Eylül 2022'de %8 oranına kadar gerilemiştir.¹⁹⁰ Planın başarılı olmasında doğal gaz arzı kaynaklarının çeşitlendirilmesi oldukça etkili olmuştur. Bu süreçte, boru hattı ithalatı için diğer üçüncü ülkelerle anlaşmalar yapılmış, ortak Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) alımına yatırım yapılmış, yenilenebilir hidrojenin güvenli ve sürdürülebilir bir şekilde tedarik edilmesini sağlamak için Namibya, Mısır ve Kazakistan ile stratejik ortaklıklar kurulmuş, Avrupa'ya doğal gaz ihracatı için Mısır ve İsrail ile yeni anlaşmalar imzalanmıştır.

Keohane ve Nye'a göre karşılıklı bağımlılık 'ilişkilerin karşılıklı (simetrik olması gerekirse de) maliyetli etkilerinin olduğu durumlarda' ortaya çıkar. İki boyut arasında ayırım yapmaktadırlar: duyarlılık ve kırılabilirlik. Duyarlılık, bir politika çerçevesi içindeki duyarlılık derecelerini içerir- bir ülkedeki değişiklikler diğerinde ne kadar çabuk maliyetli değişikliklere yol açar ve maliyetli etkiler ne kadar büyüktür? Kırılabilirlik ise belirli bir süre sonra ortaya çıkacak maliyetleri ifade eder ve alternatiflerin mevcudiyetine göre

¹⁸⁹ “REPowerEU”, Text, **European Commission - European Commission**, (23.05.2023), (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3131, 23.05.2023.

¹⁹⁰ “REPowerEU: Affordable, Secure and Sustainable Energy for Europe”, 18.05.2022, (Çevrimiçi) https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en, 23.05.2023.

belirlenir: Kırılganlık, bir aktörün politikalar değiştirildikten sonra bile dış olayların getirdiği maliyetlere katlanma yükümlülüğü olarak tanımlanabilir.¹⁹¹ Başka bir deyişle, bir ülke ancak kaçış yolu yoksa, alternatifleri yoksa kırılgan olacaktır. AB – Rusya enerji ilişkileri örneğinde; AB, Rusya'dan başka bir ülkeden ya da Rusya üzerinden alternatif petrol ya da gaz tedariki bulamazsa savunmasızdır. AB'nin uyguladığı enerji çeşitlendirmesi politikası tam olarak kırılganlığı azaltmayı amaçlamaktadır.

Rusya Ukrayna'yı işgal etmeden önce, AB Rus enerji kaynaklarına büyük ölçüde bağlı durumdaydı. AB ülkeleri 2021 yılında 155 milyar metreküp (bcm) Rus gazı ithal etmiş ve bu miktar toplam gaz ithalatının yaklaşık %45'ini oluşturmuştur.¹⁹² 2022 yılında AB, Rusya'dan gelen enerji kaynaklarına olan bağımlılığını azaltma konusunda büyük adımlar atmıştır; ancak bu, AB'nin eylemlerinden ziyade Kremlin tarafından alınan kararların bir sonucu olmuştur. Bu kararlar arasında Moskova'nın Avrupalı müşteriler için gaz tedarikine ilişkin kurallarda yaptığı değişiklikler ("ruble karşılığı gaz kararnamesi") ve Kuzey Akım 1 boru hattı üzerinden gaz sevkiyatının askıya alınması yer almaktadır. Bu kararlar Rusya'nın AB'ye gaz ihracatında yaklaşık 80 milyar m³'lük bir düşüşe yol açmıştır. Buna karşılık AB, sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ithalatını- aslında Rus LNG'si de dahil olmak üzere- bir önceki yıla göre %60 oranında arttırmıştır. Böylelikle, Avrupa Komisyonu'nun Mart 2022'de açıkladığı daha fazla LNG ithal etme planı uygulamaya konmuştur. AB ayrıca boru hatlarıyla gaz ithalatını da arttırmıştır: Azerbaycan'dan 2021'de 8,1 milyar m³ olan gaz ithalatı 2022'de 11,4 milyar m³'e; Norveç'ten 2021'de 82 milyar m³ olan gaz ithalatı 2022'de neredeyse 90 milyar m³'e yükselmiştir. AB'nin

¹⁹¹ Robert O. Keohane, "Understanding Multilateral Institutions in Easy and Hard Times", **Annual Review of Political Science**, C. 23, No: 1, 2020, s. 3.

¹⁹² "Where Does the EU's Gas Come from?", 07.11.2022, (Çevrimiçi)
<https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-gas-supply/>, 25.01.2023.

göreceli başarısında önemli bir ek faktör, 2022'de %10-12 olarak tahmin edilen doğal gaz tüketimindeki düşüş olmuştur.

Yine de AB'nin Rus doğalgaz kaynaklarından bağımsızlık arayışında önemli zorluklarla karşılaşması kaçınılmazdır. Bunların en büyüğü, Rusya dışındaki bölgelerden istikrarlı bir gaz tedariki sağlamak olacaktır. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre AB'nin 2023 yılındaki gaz açığı 57 milyar metreküpe kadar çıkabilir tahmin edilmektedir. Böyle bir eksiklik toplam gaz tüketiminin yaklaşık %14,5'ine denk gelmektedir. (Ajans, AB'deki toplam gaz talebinin 2023 yılında 392 milyar metreküp olmasını beklediğini belirtmektedir). Bunun yanı sıra, Rusya'nın gaz ihracatını ne ölçüde azaltacağına bağlı olarak AB'deki gaz tüketiminin %13-20 oranında daralması gerekebilecektir.¹⁹³

Duyarlılık kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, Duyarlılık, bir politika çerçevesi içindeki duyarlılık derecelerini içerir- bir ülkedeki değişiklikler diğerinde ne kadar çabuk maliyetli değişikliklere yol açar ve maliyetli etkiler ne kadar büyüktür? Mart 2022'de AB, Rus ekonomisine yönelik bir dizi yaptırım uygulamaya başlamış, bu yaptırımlar Rus ekonomisine zarar vermekle birlikte, özellikle Avrupa üzerinde daha önce görülmemiş bir baskıya da neden olmuştur. Avrupa için en büyük endişe kaynağını doğal gaz oluşturmaktadır. Rusya 2021 yılında AB'ye doğal gazın yaklaşık %40'ını sağlarken, özellikle Almanya ve Doğu Avrupa ülkeleri Rusya'ya bağımlı durumdadırlar. Yaptırımlara yanıt olarak Rusya'dan gelen doğal gaz akışı azalmış ve bu da Avrupa'yı önümüzdeki yıllarda bir eksiklikle karşı karşıya kalabileceği konusunda endişelendirmiştir. Doğalgazda yaşanacak bir kesinti, imalat sanayinin büyük bir kısmında doğalgaza bağımlı olan AB ekonomisi üzerinde yıkıcı etkiler yaratacaktır.

¹⁹³ Szymon Kardaś, “Conscious Uncoupling: Europeans’ Russian Gas Challenge in 2023”, **ECFR**, 13.02.2023, (Çevrimiçi) <https://ecfr.eu/article/conscious-uncoupling-europeans-russian-gas-challenge-in-2023/>, 19.06.2023.

Doğalgaz aynı zamanda evlerin ısıtılmasında ve elektrik üretiminde de önemli bir paya sahiptir. Örneğin artan gübre maliyetleri firmaların üretimlerini kısımlarına neden olmuştur. Gelecek yıllarda bu durumun gıda tedariki noktasında sıkıntılara neden olabileceği değerlendirilmektedir. Yükselen enerji fiyatları, ekonomik çalkantının çok belirgin bir işaretidir. Birçok Avrupa ülkesinin karşı karşıya olduğu hayat pahalılığı krizini daha da derinleştirmiştir. AB'de enerji fiyatları %40 artarak 2022 yılında %9'un biraz altında bir enflasyona katkıda bulunmuştur. Artan enerji fiyatları en düşük gelire sahip olanları vururken, yüksek gıda fiyatları ile birleştiğinde en savunmasız haneler için zor seçimlere yol açmaktadır.

Keohane ve Nye "karşılıklı bağımlılık" terimini karşılıklı fayda durumlarıyla sınırlandırmamaktadır. Karşılıklı bağımlılık, enerji bağımlılığının bir pazarlık aracı olması ya da yaptırımların dış politikanın temel araçlarından biri haline gelmesiyle, karşı tarafa karşı bir "silah" olarak da kullanılabilir. Kırılganlık, "durumu değiştirmek için politikalar değiştirilmeden önce aktörlerin dışarıdan dayatılan maliyetli etkilere karşı sorumluluğu" anlamına gelir.¹⁹⁴ Son dönem AB-Rusya ilişkilerinden çıkarılan ders, AB yaptırımları ve Rusya'nın karşı yaptırımları açısından, asimetrik ilişkilerin ve Avrupa güvenlik düzenine ilişkin çatışan görüşlerin mevcut bağlamında karşılıklı bağımlılığın öncelikle kırılganlık anlamına geldiğidir.

Kırılganlık bakımından değerlendirildiğinde, doğal gaz temelinde Rusya- AB ilişkilerinin, AB bakımından bir kırılganlık unsuru içerdiği söylenebilmektedir. Gaz fiyat açısından oldukça inelastiktir çünkü Rusya'dan doğrudan Avrupa'ya giden fiziksel boru hatlarını ikame etmek zordur. ABD buna LNG satışlarını arttırarak yanıt vermiş, Katar ve Endonezya'dan daha fazla LNG tedariki için imkanlar zorlanmıştır. Ancak Avrupa'da

¹⁹⁴ **Post-Crimea shift in EU-Russia relations : from fostering interdependence to managing vulnerabilities**, s. 28.

yeterli LNG depolama tesisi bulunmadığından bu mükemmel bir ikame oluşturmamıştır. Gaz arzını kaybetme tehdidi şimdiden iş dünyasının güvenini ve yatırımlarını vurmuş durumdadır. IMF, Rusya'nın gaz tedarikini durdurması halinde AB'nin toplam GSYH'sinin önümüzdeki yıllarda düşebileceğini tahmin etmektedir.¹⁹⁵

3.3. RUSYA FEDERASYONU ENERJİ POLİTİKASI VE DOĞAL GAZ

3.3.1. Rusya Federasyonu Enerji Politikası

Rusya topraklarında bol miktarda bulunan enerji kaynakları, Rusya'nın kendi ihtiyaçlarını karşılamasını ve diğer pazarlara büyük miktarda enerji ihraç etmesini mümkün kılmaktadır. Enerji kaynakları ile donatılmak, siyasi istikrarın ve mevcut rejime desteğin sağlanmasına da yardımcı olmaktadır. Özellikle Vladimir Putin'in başkan olarak ilk iki döneminde rejim, enerji gelirlerinin bir kısmını 1990'ların çalkantılı ekonomik, sosyal ve siyasi geçiş yıllarının ardından yorgun ve yoksul düşen Rus toplumundaki çeşitli grupların ekonomik durumlarını iyileştirmek için kullanmayı tercih etmiştir.¹⁹⁶

Hali hazırda Rusya'nın toplam doğal gaz üretiminin %74'ünü gerçekleştiren devlet şirketi Gazprom, yasa gereği Rus doğal gaz ihracatında tekel konumundadır. Rusya'nın başlıca gaz pazarı Batı Avrupa'dır ve Rus doğal gaz ihracatının tahminen %76'sı Batı Avrupa'ya gitmektedir; Almanya, Türkiye, İtalya, Fransa ve Birleşik Krallık (İngiltere) hacim olarak en büyük müşterilerdir.¹⁹⁷ Avrupa'ya Rus doğalgazı boru hattı üzerinden

¹⁹⁵ “Impact of Russian Sanctions on Europe and the West”, **Economics Help**, 02.08.2022, (Çevrimiçi) <https://www.economicshelp.org/blog/170661/economics/impact-of-russian-sanctions-on-europe-and-the-west/>, 19.06.2023.

¹⁹⁶ Jakub M. Godzimirski, “Russian energy and grand strategy”, Norwegian Institute of International Affairs (NUPI), 2020, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/resrep28535>, 30.05.2023.

¹⁹⁷ “Europe Is a Key Destination for Russia’s Energy Exports”, (11.06.2023), (Çevrimiçi) <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=55021>, 11.06.2023.

sağlanmakta olup, Ukrayna ve Belarus kilit transit ülkeler olarak hizmet vermektedir. Rusya'dan Avrupa'ya giden en yeni boru hattı olan Kuzey Akım, Rusya'yı Kuzey Denizi'nden geçen bir denizaltı rotası üzerinden doğrudan Almanya'ya bağlamaktadır.

Enerji, Rusya'nın 'büyük stratejisinin' önemli bir unsurudur. Gaz hem ekonomik hem de jeopolitik amaçlar doğrultusunda Rusya'nın dış politikasının doğal etki unsurunu ve itici gücünü oluşturmaktadır. Rusya'nın enerji güvenliği kavramı, önde gelen Avrupalı tüketici ülkelerinkinden farklılık göstermektedir. Batılı ülkeler için enerji güvenliği, adil ve tercihen düşük fiyatlarla çok sayıda bağımsız kaynaktan güvenilir enerji arzı anlamına gelmektedir. Rusya için ise enerji güvenliği, yabancı müşterilerin adil ve tercihen yüksek fiyatlarla talep güvenliğinin sağlanması anlamına gelmektedir.

Rusya, gaz araçlarını en yakın komşuları ve transit ülkelerin yanı sıra AB üye ülkeleri ve pazarları üzerinde de güç kullanmak için kullanmaktadır.¹⁹⁸ Rusya'nın stratejik hedefi AB gaz pazarındaki baskın varlığını korumak ve arttırmak olmuştur. Orta Asya gazının büyük bir kısmının satın alınması, Avrupa'daki alt gaz sektörüne geniş çapta nüfuz edilmesi ve Rus gaz kaynaklarını doğrudan Avrupa pazarına bağlayacak milyarlarca Avroluk boru hatlarının inşası bu temel hedefe hizmet etmeyi amaçlamaktadır.¹⁹⁹ Rus gaz politikasının temel amacı, kârlı Avrupa pazarındaki varlığını güçlendirmektir. Gazprom her şeyden önce Avrupa'nın en önemli firmalarıyla stratejik ittifaklarını sürdürmeye ve genişletmeye çalışmaktadır. İkinci olarak Gazprom, gaz taşıyan ve satan Avrupalı şirketlerle ortak girişimler kurarak AB alt pazarına girmeye çalışmaktadır. Avrupa gaz piyasasının kademeli olarak liberalleşmesi, Gazprom'a gaz dağıtıcılarının yanı sıra boru hattı operatörlerinin varlık ve hisselerinin satın alınması için

¹⁹⁸ Zuzanna Nowak, Harry Tzimitras, Hubert Faustmann, "RUSSIA'S ENERGY POLICY:", Global Energy Debates and the Eastern Mediterranean, Atlantic Council, 2016, s. 28, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/resrep17091.7>, 11.06.2023.

¹⁹⁹ Filippou Proedrou, "Sensitivity and vulnerability shifts and the new energy pattern in the EU-Russia gas trade", *Studia Diplomatica*, C. 63, 2010, s. 86.

yatırım yapma fırsatı sunmuştur. Rusya aynı zamanda bir çeşitlendirme politikası izlemektedir. Gazprom, başta Çin olmak üzere Doğu pazarlarına yaptığı ihracatı önemli ölçüde arttırmayı planlamaktadır. Rus gazını Çin'e taşıyacak iki doğalgaz boru hattı halihazırda yapım aşamasındadır.

Rusya'nın enerji stratejisi her beş yılda bir periyodik olarak yenilenmektedir. Rus Hükümeti 2020 yılında "Rusya'nın 2035 yılına kadar Enerji Stratejisi"ni onaylamıştır. Belge, ülkenin enerji alanındaki stratejik önceliklerini tanımlamakta ve enerji sektörünün uzun vadeli gelişimi için gerekli olan hedefleri, uygulanacak tedbirleri ve sonuç göstergelerini ortaya koymaktadır. Rusya önümüzdeki yıllarda enerji ihracatını çeşitlendirmeyi, enerji altyapısını modernize etmeyi ve geliştirmeyi, teknolojik bağımsızlık elde etmeyi ve enerji sektörünün rekabet gücünü artırmayı hedeflemektedir. Önerilen hedeflere ulaşmak için enerji arzının verimliliğinin, erişilebilirliğinin ve kalitesinin iyileştirilmesi, LNG üretiminin artırılması ve hidrojen üretiminin ve tüketiminin geliştirilmesi, enerji sektöründe dijital teknolojilerin kullanılması planlanmıştır.²⁰⁰ Rusya için enerji hem ekonomik hem de siyasi bir güç kaynağıdır. Dolayısıyla, bu sektörün geliştirilmesi ve modernizasyonu, bir yandan ülke ekonomisinin büyümesine katkıda bulunurken, diğer yandan da Rusya'nın bu alandaki konumunun dünya çapında sağlamlaştırılmasını ve sürdürülmesini kolaylaştırmaktadır.

3.3.2. Rusya Federasyonu Ekonomisinin Doğal Gaz İhracatına Bağımlılığı

Enerji tüketen ülkelerdeki kamusal tartışmalarda, enerji ithalatı genellikle istenmeyen bir bağımlı durum olarak sunulmaktadır. Ortaya konan siyasi hedef genellikle

²⁰⁰ Livia Cebotari, "EU-Russia Energy Relations: Problems and Perspectives", **Proceedings of the International Conference on Business Excellence**, C. 16, No: 1, 2022, s. 7.

ithalata olan ihtiyacı ortadan kaldırmak ve enerji bağımsızlığına ulaşmaktır. Gelişmiş ülkeler arasındaki ticari ilişkiler, enerji ticareti de dahil olmak üzere, çeşitli derecelerde simetrik veya asimetrik karşılıklı bağımlılık meselesidir. Enerji ithalatçıları sürekli enerji arzına bağımlıdır, ancak enerji ihracatçısı ülkeler çoğu durumda enerji ihracatından elde ettikleri gelire büyük ölçüde bağımlıdır. Bu bakımdan, enerji bağımlılığı konusunda bir paradoks söz konusudur: 'Uluslararası güç politikaları ve ilgili ekonomi konularına normal bir yaklaşım, bir enerji tedarikçisinin bir enerji kullanıcısı üzerinde muazzam bir güce ve etkiye sahip olacaktır. Ancak bunun tersi de doğru olabilir, çünkü kullanıcı tedarikçi üzerinde güç ve etki sahibi olur. AB-Rusya enerji ilişkilerine uygulandığında, AB'nin Rus enerji arzına bağımlı olduğu gibi, Rusya da AB'den gelen talebe bağımlıdır.²⁰¹

AB ile ilişkilerle bağlantılı olarak Rusya'nın en önemli enerji politikası talep güvenliği ya da tüketici pazarlarının güvenliğidir. Rus hükümeti güvenilir bir tedarikçi imajına sahip olmanın önemini farketmektedir. Bu da Rusya'yı yeni ihracat rotaları geliştirmeye motive etmektedir. Ancak, Rusya'nın doğal gaz ihracatını çeşitlendirme potansiyeli oldukça düşüktür. Bu potansiyeli oluşturan üç senaryo bulunmaktadır: Çin ve Güney Kore'ye boru hattı sevkiyatı, ABD pazarı için LNG ve Asya pazarı için LNG. Çin Rusya ile yapacağı doğal gaz ticareti için çok düşük fiyat seviyeleri talep etmekte ve ayrıca halihazırda Türkmenistan ve birkaç LNG üreticisinden önemli miktarlarda gaz için sözleşme yapmış durumdadır. Öte yandan, son 15 yılda LNG piyasalarındaki eğilimler değişmiştir. Yedek LNG kapasiteleri bu piyasada rekabetin artmasına neden olmuştur. Ayrıca Rusya'nın LNG piyasasında stratejik bir avantajı bulunmamakla birlikte doğal

²⁰¹ Casier, "The Rise of Energy to the Top of the EU-Russia Agenda", s. 542.

koşullar nedeniyle daha yüksek maliyetlere sahiptir. Kaya gazı üretiminin önemli ölçüde artması nedeniyle ABD gaz piyasasına ihracat fırsatları oldukça azalmış durumdadır.

Rusya'nın toplam ihracatı 2021 yılında yaklaşık 420 milyar Avro (GSYH'nin %28'i) olarak gerçekleşerek toplam ithalatını açık ara aşmış ve 160 milyar Avro (GSYH'nin %11'i) ticaret fazlası vermiştir. Enerji ihracatı toplam ihracatın neredeyse %50'sini, dolayısıyla GSYH'nin %14'ünü oluşturmaktadır. 2021'de Rus doğalgaz ihracatının %83'ü Avrupa ve Türkiye'ye, %13'ü Bağımsız Devletler Topluluğu'na ve %4'ü Çin'e yapılmıştır. Rusya'nın Avrupa'nın doğal gaz ithalatındaki pazar payı 2021 yılında %40 seviyesinde gerçekleşmiştir.²⁰² 2021 yılında Rusya, AB ülkelerine doğal gazın %40'ını tedarik ederken, Almanya en büyük ithalatçı olmuş, onu İtalya ve Hollanda takip etmiştir. AB rakamlarına göre bu oran Ağustos 2022 itibariyle %17 seviyelerine kadar gerilemiştir. Genel ekonomik anlamda, Rus ekonomisi, AB'ye giden ihracatı için AB ekonomisine önemli ölçüde bağımlı durumdadır. AB ile Rusya arasındaki ticaretin tamamen duracağı bir durumda, Rus ekonomisi önemli ölçüde yara alacaktır.

Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgal etmesinden bu yana Avrupa Konseyi Rusya'ya yönelik 10 yaptırım paketini uygulamaya koymuştur. Yaptırımlar Rusya'nın savaşı finanse etme kabiliyetini zayıflatmayı amaçlamakta ve özellikle işgalden sorumlu siyasi, askeri ve ekonomik elitleri hedef almaktadır. Rusya'nın finans sektörü yaptırımlarla sarsılmıştır. Ülkenin döviz rezervlerinin büyük bir kısmı dondurulmuş, uluslararası finansmana erişim engellenmiş ve uluslararası ödeme işlemleri zorlaştırılmıştır. İşgalin ilk günlerinde Rusya Merkez Bankası, rublenin döviz kurunu desteklemek ve bir mali krizi önlemek için sermaye akışında ağır kısıtlamalara

²⁰² “The Russian economy and world trade in energy: Dependence of Russia larger than dependence on Russia”, Oesterreichische Nationalbank, 15.04.2022, (Çevrimiçi) <https://www.oenb.at/dam/jcr:c7d95c7b-c469-4834-ac94-98554c5e6f5f/2022-04-15-russian-economy-and-world-trade-in-energy.pdf>.

başvurmak zorunda kalmıştır. Yaptırımlar uluslararası alacaklılara ödeme yapılmasını engellediğinden, Haziran 2022'de Rusya hükümeti on yıllardır ilk kez dış borçta temerrüde düşmüştür.²⁰³ Rusya'nın 2022 için GSYH tahminleri geçen bahara göre iyileşirken, 2023 tahminleri kötüleşmiştir. Rusya ani bir düşüş yerine uzun süreli ve sancılı bir durgunlukla karşı karşıyadır. Son tahminler 2022-2023 yıllarında Rusya'nın GSYH'sinde %7-8'lik bir düşüş öngörmektedir, yani Rusya'nın 1998 ve 2008'deki büyük ekonomik krizlerinde görülenlere benzer bir gerilemenin gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.²⁰⁴

Robert Keohane ve Joseph Nye, simetrik ve asimetrik karşılıklı bağımlılık ilişkileri arasında ayrım yapmaktadır. Her iki taraf da birbirine eşit derecede bağımlı olduğunda durum simetriktir. Tersine, taraflardan biri diğerine daha bağımlı olduğunda, ilişki zamanla asimetrik hale gelir. Keohane ve Nye, bağımlılıktaki asimetrielerin aktörler için etki yaratma imkânı sağladığını savunmaktadır. Aktörlerin birbirleriyle ilişkilerinde etki kaynağı sağlaması en muhtemel olan şey bağımlılıktaki asimetridir. Daha az bağımlı aktörler genellikle karşılıklı bağımlılık ilişkisini bir konu üzerinde pazarlık yaparken ve belki de diğer konuları etkilemek için bir güç kaynağı olarak kullanabilirler.²⁰⁵ Taraflar arası enerji ticaretin sonuçları göz önüne alındığında, AB ve Rusya'nın saf karşılıklı bağımlılıktan ziyade daha asimetrik bir ilişki içinde olduklarını söylemek mümkündür. Asimetrik karşılıklı bağımlılık kavramı Rusya-AB enerji ilişkisinin faydalı ve doğru bir tanımını sunmaktadır. Rusya gazının yaklaşık %50'sini Avrupa'ya ihraç etmektedir ve şu anda gaz ihracatını çeşitlendirme fırsatı bulunmamaktadır. AB ülkeleri ise toplam gaz tüketimlerinin yaklaşık aynı yüzdesini

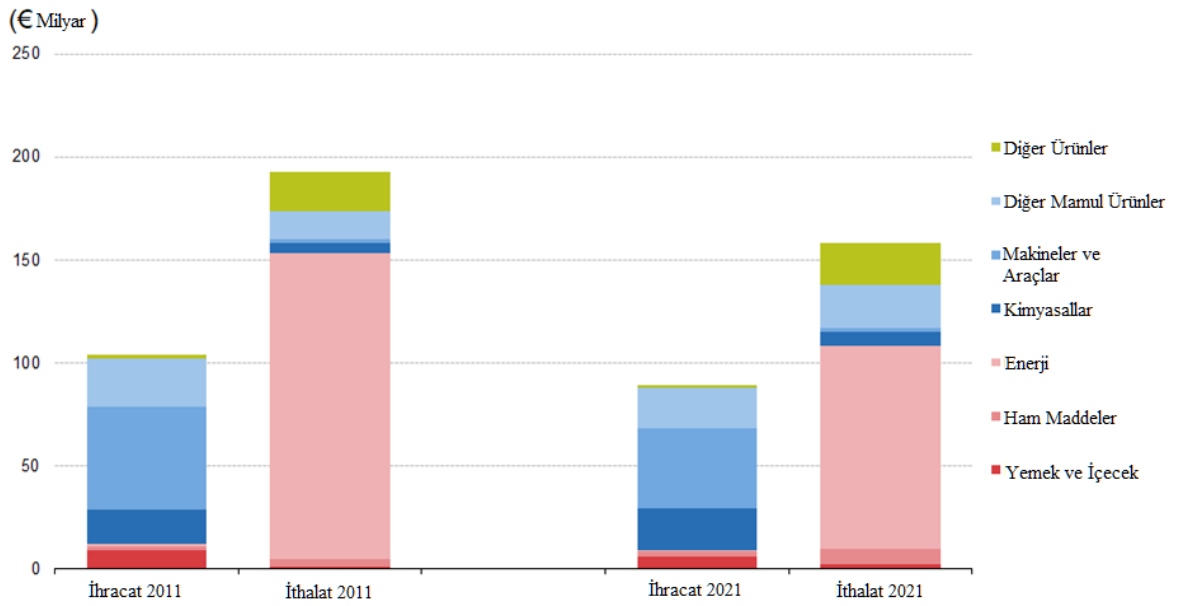
²⁰³ “What Effects Have Sanctions Had on the Russian Economy?”, **World Economic Forum**, 22.12.2022, (Çevrimiçi) <https://www.weforum.org/agenda/2022/12/sanctions-russian-economy-effects/>, 19.06.2023.

²⁰⁴ **a.y.**

²⁰⁵ Keohane, Nye, **Power and Interdependence**, s. 9.

Rusya'dan ithal etmekte, dolayısıyla her iki tarafı da birbirine bağımlı ve ilişkilerini karşılıklı bağımlılık ilişkisi haline getirmektedir. Ancak, Rusya Avrupa pazarına gaz ihracatından elde ettiği gelire bağımlı olsa da Avrupalı gaz tüketicileri Rus gaz arzına nispeten daha bağımlı görünmektedir. Bunun başlıca nedeni gazın, vatandaşların toplumdaki temel ihtiyaçlarını karşılamak için güvendikleri önemli bir mal olması ve gazla çalışan makinelerin çalışmak için başka bir enerji kaynağı kullanamaması nedeniyle kısa vadede gazın ikame edilmesinin neredeyse imkânsız olmasıdır. Şekil 9'da görüldüğü üzere, Rusya ve AB arasında, belirtilen yıllar içerisinde yaşanan pek çok krize ve uygulanan yaptırımlara rağmen özellikle enerji ticareti devam etmiş, Rus enerji kaynaklarının AB bakımından vazgeçilemez oluşu, enerji ticareti hacminin beklenenden az düşmesine sebep olmuştur.

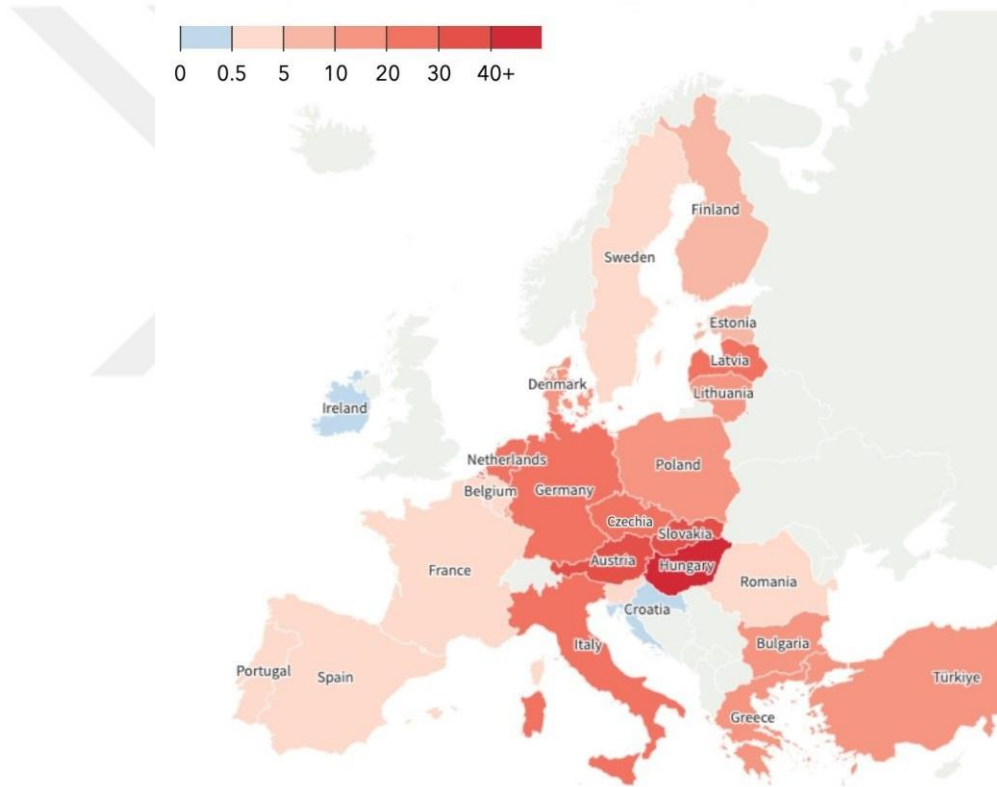
Şekil 9-Ürün Gruplarına Göre AB'nin Rusya ile Ticareti, 2011 ve 2021²⁰⁶

²⁰⁶ "EU Trade with Russia by Product Group, 2011 and 2021.Png", (30.07.2023), (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:EU_trade_with_Russia_by_product_group,_2011_and_2021.png, 30.07.2023.

Rusya'dan Avrupa'ya gaz arzında yaşanan kesintiler, Avrupa için son derece maliyetli olmuştur. Rusya Ocak 2009'da Ukrayna'ya gaz akışını geçici olarak durdurduğunda, bazı Avrupa ülkelerinin gaz arzının kesilmesine karşı ne kadar savunmasız oldukları ortaya çıkmıştır. Yapısal olarak bu ilişki son derece asimimetrik. Buna ek olarak, Rusya'dan gelen gazın kesilmesi bazı Avrupa ülkelerine diğerlerinden daha fazla zarar vermesi muhtemel olup, Şekil 10'da da görüldüğü üzere, Rusya'nın gaz ithalatındaki payı Avrupa ülkeleri arasında farklılık göstermektedir.

Şekil 10-Rus Doğal Gazının 2020 Yılında Avrupa Ülkelerinin Toplam Enerji Tüketimindeki Payı (%)²⁰⁷

Duyarlılık, bir politika çerçevesi içindeki yanıt verme derecelerini içerir, yani bir ülkedeki değişiklikler diğerinde ne kadar hızlı ve ne kadar büyük maliyetli değişiklikler getirir? Sadece sınırlar arasındaki akışların hacmi ile değil, aynı zamanda dönüşümlerdeki

²⁰⁷ “How a Russian Natural Gas Cutoff Could Weigh on Europe’s Economies”, IMF, 19.07.2022, (Çevrimiçi) <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/07/19/blog-how-a-russias-natural-gas-cutoff-could-weigh-on-european-economies>, 30.07.2023.

değişikliklerin toplumlar veya hükümetler üzerindeki maliyetli etkisi ile de ölçülür.²⁰⁸ Dolayısıyla duyarlılık, her bir tarafın, diğer devlet kendisine ilişkilerinden elde etmesi gereken faydaları sunmadığında, örneğin enerji arzının azaltılması veya satın alınan enerji için ödeme yapılmaması gibi, maruz kaldığı maliyetleri ifade eder. Buna karşılık, kırılganlık, bir aktörün, politikaların çerçevesi değiştirilebilseydi ve yeni ve çok farklı politikalar mümkün olsaydı, politikalar değiştirildikten sonra bile dış olayların dayattığı maliyetlere katlanma yükümlülüğü olarak tanımlanabilir.²⁰⁹

Enerji ilişkilerinde, çok sayıda AB üyesi ülke, petrol ve gaz fiyatlarındaki artışa karşı, başlıca üretici ve ihracatçılardan biri olarak enerji kaynaklarının yüksek fiyatları destekleyen Rusya'dan daha hassas konumda olmuşlardır. AB üyesi ülkelerin çoğu, asgari yerli enerji kaynakları ve alternatif tedarikçilerin eksikliği nedeniyle Rusya'nın gaz ve petrol arzını kesme kararına karşı da kırılgandır. Öte yandan Rusya, Avrupa'nın petrol ve gaz alımlarına ve Rus petrol ve gaz ithalatını azaltma ya da yerine başka bir tedarikçi ya da enerji kaynağı koyma kararına karşı daha az hassastır. Rusya'nın perspektifi doğrultusunda, Avrupa enerji pazarının kaybının Rus ekonomisindeki değişim üzerinde asgari düzeyde bir mali etkisi olacağı için Rusya daha az kırılgan durumdadır.

Ancak, Joseph Nye'a göre daha az kırılgan olan devletin daha az hassas olması da gerekmez.²¹⁰ Rusya açısından bakıldığında, devletin başlıca gelir kaynağı olarak ihraç edilen petrol ve doğal gazla olan bağımlılığı nedeniyle, Rusya'nın politika yapma alanı da dünya ham petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki değişikliklere son derece duyarlıdır. Eğer çok fazla üretici çok fazla petrol pompalarsa, küresel fiyat düşecek ve Rusya bundan zarar görecektir. Bu bakımdan Rusya, küresel fiyatın düşmesine ve AB'ye petrol ve doğal gaz

²⁰⁸ Keohane, Nye, **Power and Interdependence**, s. 10.

²⁰⁹ Keohane, Nye, **a.g.e.**, s. 11.

²¹⁰ Joseph S. Nye, **Understanding international conflicts: an introduction to theory and history**, 7th ed, New York, Pearson Longman, 2009, s. 214.

ihracatından elde edilen gelirin kaybına karşı son derece hassastır. Bunun bir sonucu olarak Rusya, AB'nin hem enerji kaynaklarını ve üreticilerini çeşitlendirme hem de yeni boru hatları inşa etme girişimlerine karşı da savunmasızdır.

SONUÇ

Rusya ve AB arası ilişkiler incelenirken, taraflar arasında doğal gaz özelinde gerçekleşen enerji ticaretini ve bu ticaretin tarihsel boyutunu dikkate almamak yapılan analizi büyük ölçüde zayıflatacaktır. AB ve Rusya arasındaki doğal gaz ticareti, her iki tarafın da enerji ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynayan bir bağımlılık ilişkisini temsil etmektedir. AB, enerji kaynaklarına olan talebinin büyük bir kısmını AB dışı kaynaklardan karşılamakta ve doğal gazın bu tedarik zincirindeki önemi giderek artmaktadır. Rusya, dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerine sahip olup, Avrupa'nın enerji talebini karşılamak için kritik bir tedarikçi konumundadır. Bu durum, AB ve Rusya arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Her iki taraf da enerji güvenliğini sağlamak ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla bu ticarete bağımlı hale gelmiştir.

Karşılıklı bağımlılık kavramı gerçekten de AB ile Rusya arasındaki ilişkiyi tanımlamada literatürde en çok kullanılan yapıyı temsil etmektedir. AB-Rusya enerji ilişkisi, uyumlu ihtiyaç ve çıkarlara dayanmaktadır. AB Rusya'dan fosil yakıt satın almak, Rusya da enerji kaynaklarını AB'ye satmak istemektedir. İki tarafın çıkarları görünürde mükemmel bir şekilde örtüşmekte ve "kazan-kazan" türü bir karşılıklı bağımlılık sağlamaktadır. Ekonomik açıdan, AB ve Rusya'nın karşılıklı bağımlılıkları, ihracat gelirleri ile ilişkiden elde edilen ortak faydalar ve kazançlar arasındaki denge ile karakterize edilen bir nitelik taşımakta olup, bu ilişkide, siyasi ilişkilerdeki güç etkileriyle bağlantılı olarak, taraflardan birinin karşı tarafın kararlarını etkileyen bir araca sahip olduğu söylenebilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Neoliberalizm kavramı üzerinde durulmuş, devletlerin gücünü sadece kendi kaynakları ve askeri kapasiteleriyle değil, aynı zamanda

ekonomik etkileşimler ve uluslararası ticaret yoluyla da elde ettiğini vurgulayan neoliberal yaklaşım incelenmiştir. Neoliberal teorinin temsilcileri, Keohane ve Nye devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın ekonomik ilişkilerle güçlendiği ve bu bağımlılığın uluslararası politikada yeni dinamiklere yol açtığı iddiası savunmaktadırlar. Bu bağımlılık, “karşılıklı bağımlılık” kavramı şeklinde tanımlanmakta, kavram çerçevesinde, artan ekonomik karşılıklı bağımlılığın devletler arasındaki çatışmayı azalttığını savunulmaktadır. Karşılıklı bağımlılık, devletlerin anlaşmazlıkların doğrudan askeri çatışmaya dönüşmesine izin verme olasılığını azaltabilir. Bununla birlikte, karşılıklı bağımlılık, diğer tarafın eylemlerine karşı her iki tarafın savunmasızlığını artırırken, aynı zamanda devletlerin güvenlik kaygılarını şiddetlendirerek, devletleri gerilimi artıran ve güvenlik rekabetini teşvik eden düşmanca politikalar benimsemeye sevk edebilir. Keohane ve Nye, realist uluslararası ilişkiler teorisine meydan okuyarak, askeri gücün bir politika aracı olarak azalmasının ve ekonomik ve diğer karşılıklı bağımlılık biçimlerinin artmasının uluslar arasında işbirliği olasılığını artıracığını savunmaktadır.

AB ve Rusya arasındaki doğal gaz ticareti, tarihsel olarak incelendiğinde, en azından 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesine kadar, zaman içerisinde oluşun karşılıklı bağımlılık durumunun iki taraf arasında işbirliğini arttırdığı söylenebilmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya, başta doğal gaz olmak üzere AB için önemli bir enerji kaynağı tedarikçisi olarak ortaya çıkmıştır. AB, Rusya'nın geniş enerji rezervlerine erişim arayışına girmiş, Gazprom ile Avrupalı enerji şirketleri arasında uzun vadeli tedarik sözleşmeleri imzalanmıştır. Böylece iki taraf arasındaki enerji işbirliğinin temelleri atılmıştır. Zaman içerisinde, AB'nin doğal gaz talebi sürekli arttığı için, Rusya doğal gazı Avrupa pazarına ihracatında büyük bir tedarikçi haline gelmiştir. 2000'li yıllarda AB ve Rusya, enerjiyle ilgili konularda düzenli

görüşmeler ve işbirliği için bir platform olan Enerji Diyaloğu'nu kurmuşlardır. Enerji Diyaloğu piyasa gelişmeleri, yatırım, altyapı ve düzenleyici çerçeveler gibi konuları ele almayı amaçlamıştır. Platform işbirliğini geliştirmek ve bilgi alışverişinde bulunmak amacıyla üst düzey toplantılar ve ortak çalışma grupları için bir çerçeve sağlamıştır. Ancak, 2010'lu yıllarda AB ve Rusya arasındaki jeopolitik gerilimler enerji işbirliğini zora sokmuştur. Rusya ve Ukrayna arasındaki siyasi çatışmalar, enerji kaynaklarının geçiş yollarını etkileyerek kesintilere ve enerji güvenliğine ilişkin endişelere yol açmıştır.

2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, sonrasında 2022 yılında Ukrayna'da başlatılan askerî harekât, AB enerji piyasasına önemli etkileri olan bir dizi gelişmeyi tetiklemiştir. Savaş, başta enerji ve gıda piyasaları olmak üzere AB ekonomisinde büyük bir şok yaratmış, arzı sıkıştırmış ve fiyatları daha önce görülmemiş seviyelere çıkarmıştır. Diğer ekonomik bölgelerle karşılaştırıldığında, Avro bölgesi Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ekonomik sonuçlarına karşı özellikle duyarlı olmuştur. Bunun başlıca nedeni, Avro bölgesinin enerji kullanımının yarısından fazlasını oluşturan Rusya'dan gelen enerji ithalatına yüksek seviyede bağımlı olmasıdır. Rusya bakımından ise, Ukrayna'daki savaş Rus ekonomisine, özellikle de doğal gaz ithalat gelirlerine büyük bir darbe vurmuş, savaşın başlıca sonuçlarından biri, Avrupalı tüketicilere gaz tedarikinin kesintiye uğraması olmuştur. Kuzey Akım ve Yamal-Avrupa boru hatları gibi Ukrayna topraklarından geçen boru hatları çatışmalardan etkilenerek gaz akışının azalmasına ve Rusya'nın ihracat gelirlerinin düşmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, Rus ekonomisi doğal gaz ihracatından elde edilen gelirin azalmasından zarar görmüş ve bu durum genel ekonomik istikrarı etkilemiştir. Duyarlılık boyutu kapsamında, AB-Rusya arası doğal gaz ticareti, bir tarafın eylemlerinde gerçekleşen değişimin diğer tarafta sebep olduğu etkiler ve maliyetler bakımından incelendiğinde, tarafların birbirlerine karşılıklı bağımlı olduğu sonucuna varılmaktadır.

Kırılganlık boyutu kapsamında ise, AB-Rusya arası doğalgaz ticareti özelinde enerji ilişkileri Keohane ve Nye'in çerçevesini çizdiği karşılıklı bağımlılık kavramıyla uyum göstermektedir. İki taraf arası doğal gaz ticaretinin başladığı tarihten bu yana, Rusya ve AB, enerji ticaretindeki kesintilere karşı son derece kırılgandır. Bu da onları birbirlerine karşı göreceli konumlarını iyileştirmeye itmiş ve böylece karşı tarafın enerji ithalatında veya enerjiden elde edilen gelirlerde bir azalma olabileceği korkusunu tetiklemiştir. AB bakımından kırılganlık durumu, Rusya'nın AB'nin üye ülkelerinin çoğu karşısında avantajlı bir konumda bulunması olarak nitelendirilebilir. Bu durum, Rusya'nın enerjiyi siyasi bir kaldıraç olarak kullanmasına olanak sağlamaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümde belirtildiği üzere, Avrupa'nın Rus gazına olan açık bağımlılığı, bu ülkeleri hem Rusya'nın olası tedariki durdurma kararına hem de siyasi şantaj ve manipülasyon eylemlerine karşı savunmasız hale getirmektedir. Rusya bakımında ise tarihsel olarak bakıldığında, doğal gaz ihracatı için büyük ölçüde Avrupa pazarına bağımlıdır. AB, Rus doğal gazının en büyük tüketicisidir ve Rusya'nın ihracat gelirinin önemli bir kısmı Avrupa'ya yapılan gaz satışlarından gelmektedir. Tek bir pazara olan bu bağımlılık, Rusya'nın Avrupa enerji ortamındaki herhangi bir aksaklık veya değişikliğe karşı kırılganlığa sebep olmaktadır.

Keohane ve Nye, realist uluslararası ilişkiler teorisine meydan okuyarak, askeri gücün bir politika aracı olarak azalmasının ve ekonomik ve diğer karşılıklı bağımlılık biçimlerinin artmasının uluslar arasında işbirliği olasılığını artıracaklarını savunmuştur. Yıllardır karşılıklı bağımlılık Avrupa'da ağırlıklı olarak olumlu bir gelişme olarak algılanmış ve küresel barışı güçlendirecek ve rasyonel aktörler olarak ülkeleri savaşmak yerine ekonomik işbirliğine teşvik edecek bir olgu olarak görülmüştür. Karşılıklı bağımlılığın evrensel barışçıl niteliğine ilişkin en ciddi gerileme 1990'lar ve 2000'lerde Balkanlar'da yaşanan silahlı çatışmalarla ortaya çıkmıştır. Bunları 2008'deki Rusya-

Gürcistan savaşı takip etmiştir. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı saldırganlığı, Kırım'ın ilhakı ve ardından Ukrayna'nın doğusunda geniş bir alana Rusya egemenliğini dayatmak için konvansiyonel savaşın kullanılması, reel politiğin keskin bir hatırlatıcısı olmuştur. Son birkaç on yılda yaşanan dramatik olayların arka planında, uluslararası ilişkilerin doğasına ilişkin anlayış ve AB sınırlarının ötesinde Avrupa'da barışı korumak için karşılıklı bağımlılığın gücüne duyulan aşırı inanç aşınmaya başlamıştır. AB ile Rusya arasındaki enerji bağımlılığı, ilişkilerinin bozulmasını engelleyememiştir. Kırım'ın ilhakı ve Ukrayna'nın doğusundaki savaş bu süreci dramatik bir şekilde hızlandırmıştır. Uluslararası ilişkilerin doğası ve devletin özellikle de Rusya'nın doğası hakkında daha gerçekçi ve daha şüpheli bir anlayış artık AB'de ön plana çıkmakta ve karşılıklı bağımlılığın barışı tesis edeceğine yönelik Avrupa düşüncesi değişime uğramaktadır.

Rusya ile AB arası enerji ticareti kaynaklı siyasi ilişkiler incelendiğinde 1990-2000 arası dönem Keohane ve Nye tarafından ifade edilen, karşılıklı bağımlılık durumunun artmasının uluslar arasında işbirliği olasılığını artıracak yönüyle yönelik görüşü destekler niteliktedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana, ekonomik bağların çatışmayı önlemeye yardımcı olabileceği fikri AB'nin Rusya'ya yönelik politikalarına büyük ölçüde yön vermiştir. AB ve Rusya arasından kurulan ekonomik işbirliği, Rusya'yı 1998'deki mali çöküşten kurtarmıştır. Enerji alanında oluşan karşılıklı bağımlılık, AB ve Rusya arasında enerji alanında işbirliği ve ortak projelerin geliştirilmesine yol açmıştır. Örneğin, Kuzey Akım 1-2 gibi doğal gaz boru hatları projeleri, Rus doğal gazının AB'ye taşınmasında işbirliği örnekleri olmuştur. Bu projeler, AB'ye doğal gaz tedarikini artırmak için Rusya ve AB ülkeleri arasında stratejik bir işbirliği mekanizması oluşturmuştur. Bu dönemde, AB ve Rusya arasındaki enerji işbirliği aynı zamanda enerji verimliliği, enerji teknolojileri ve yenilenebilir enerji alanlarında da gerçekleşmiştir AB, enerji verimliliğini artırmak ve karbon salınımını azaltmak için Rusya ile teknoloji

transferi ve ortak projeler üzerinde çalışmıştır. Aynı zamanda, AB ve Rusya arasında enerji araştırma ve yenilik konularında da işbirlikleri yapılmıştır.

Ancak, zaman içerisinde karşılıklı bağımlılık ilişkisinde oluşan asimetri nedeniyle, pek çok açıdan enerji ticareti kaynaklı ekonomik faydalar yeterince karşılıklı olmaktan uzaklaşmıştır. AB'nin Rus gazına, Rusya'nın ihracata ihtiyaç duyduğundan çok daha fazla ihtiyacı varken, Rusya kaybettiği geliri daha yüksek fiyatlarla telafi edebileceğini düşünmeye başlamıştır. 2014 yılında yaşanan Ukrayna krizi bu düşüncenin bir yansıması olarak meydana gelmiştir. 2014 yılında yaşanan kriz AB'nin temel değerlerini, Avrupa entegrasyon sürecini ve bölgenin güvenliğini tehdit etmiştir. Ancak Brüksel, tüm öngörülere rağmen, Rusya'ya karşı yaptırımların kullanılacağı ortak bir yol üzerinde anlaşmaya varamamıştır. Ancak iki olay üye devletlerin davranışlarını değiştirmiştir: Kırım'ın ilhakı ve MH17 uçağının düşürülmesi. Konsey 2014 yazında yaptırımların kabul edilmesine karar vermiştir. Ancak bu ortak karara rağmen, Rusya ile ilişkiler değişmedi ve eskisi gibi kaldı. Yaptırımların etkileri tartışmalıydı. Dahası, dış ve güvenlik politikaları değişmeden kalmıştır. AB'nin Rusya ile ilişkilerini değiştirme konusunda isteksiz olmasının temel nedeni enerji güvenliği meselesi olarak görülebilir. Karşılıklı bağımlılığın sona erdirilmesi, en azından bazı Güneydoğu Avrupa ve Baltık AB ülkelerinin Rus doğal gazına sürekli bağımlılığı ve Rusya'nın enerji gelirlerine olan ekonomik bağımlılığı nedeniyle bu süreçte mümkün olmamıştır. Ancak, 2014 yılında yaşanan kriz, Rusya ile 1990'lı yılların başından beri kurulan bağımlılık ilişkisinin Rusya'nın lehine asimetric bir yapıya evrildiği konusunda AB içinde ve üye ülkeler arasında farkındalık oluşmasını sağlamıştır. Avrupalı liderler, AB üyeleri arasında daha tutarlı bir birlik stratejisi ile Birlik'te enerji dönüşümünü gerçekleştirmek için AB'nin iddialı hedeflerini (gaz emisyonlarını 1990 seviyelerinin altına düşürmek, yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji tüketimindeki payını artırmak, enerji verimliliğini artırmak)

gerçekleştirme niyetlerini daha sık ifade etmeye başlamışlardır. Bu hedeflere ulaşıldığında, orta ve uzun vadede üye ülkelerin Rus doğal gazına olan bağımlılığını azaltarak AB-Rusya karşılıklı bağımlılık ilişkilerini de etkilemesi beklenmiştir.

Robert Keohane ve Joseph Nye, karşılıklı bağımlılık koşulları altında, eylemlerinin gerçek ve potansiyel maliyetinin farkında olan aktörlerin, amaçladıkları sonucu elde etmek için kaba kuvvet kullanmak yerine başka stratejileri tercih edeceklerini öne sürerler. Ancak, Rusya'nın karşılıklı bağımlı bir uluslararası sistem bağlamında askeri güce başvurusu, liberal teorisyenlerin toplumlar ve devletler arasındaki bağların derinleşmesinin uluslararası politikada askeri gücün önemini azaltacağı yönündeki öngörülerine rağmen, karşılıklı bağımlılık modelini uluslar arasında askeri güç kullanımının engellenmesi noktasında başarısız olduğu sonucuna varılabilir. 24 Şubat 2022 yılında Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'in Ukrayna'da askerî operasyon ilan etmesiyle başlayan Ukrayna'nın işgali, karşılıklı bağımlılık koşullarının uluslararası sistemde barışı tesis edeceğini öne süren neoliberal görüşe meydan okur niteliktedir. Ancak bu noktada, AB ile Rusya arasında enerji özelinde oluşan karşılıklı bağımlılık ilişkisinin, özellikle 2000'li yıllar sonrasında asimetrik bir yapıya evrildiğini vurgulamak gerekir.

2014 yılında Kırım ve Sivastopol'un Ukrayna'dan ayrılarak Rusya'ya bağlanması ve sonrasında Rusya'nın bölgeye askeri müdahalede bulunmasına, AB tarafından Rusya'yı caydırıcı nitelikte bir cevap verilmemesi, 1990'lı yıllarda başlayan karşılıklı bağımlılık ilişkisinin zaman içerisinde Rusya'nın lehine asimetrik bir hal aldığı en bariz göstergesidir. AB üyesi Doğu Avrupa ülkelerinin, enerji ithalatı bakımından Rusya'ya olan bağımlılıklarının, diğer AB üyesi ülkeler ile farklılık göstermesi, AB'nin Rusya'ya karşı bir "Birlik" olarak hareket etmesini engellemiştir. AB'nin Rusya karşısında bir bütün olarak hareket edememesi ve oluşan asimetrik bağımlılık yapısı,

Rusya'nın bölgede askeri güç kullanmasına ve nihayetinde 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik işgal operasyonuna başlamasına sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

- “Antitrust: Commission Accepts Gazprom Commitments on Gas”, Text, **European Commission - European Commission**, (22.06.2023), (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_3921, 22.06.2023.
- “Change in Global Gas Trade, 2021-2030 – Charts – Data & Statistics”, **IEA**, (27.02.2023), (Çevrimiçi) <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/change-in-global-gas-trade-2021-2030>, 27.02.2023.
- “Energy Fact Sheet: Why Does Russian Oil and Gas Matter? – Analysis”, **IEA**, (11.04.2023), (Çevrimiçi) <https://www.iea.org/articles/energy-fact-sheet-why-does-russian-oil-and-gas-matter>, 11.04.2023.
- “Energy Production and Imports”, (24.05.2023), (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_production_and_imports, 24.05.2023.
- “Estimated number and diversity of supply sources 2021”, (25.05.2023), (Çevrimiçi) <https://aegis.acer.europa.eu/chest/dataitems/214/view>, 25.05.2023.
- “EU Natural Gas Import Dependency down to 83%in 2021”, (25.05.2023), (Çevrimiçi) <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220419-1>, 25.05.2023.
- “EU Sanctions on Russia: Overview, Impact, Challenges | Think Tank | European Parliament”, (12.04.2023), (Çevrimiçi) [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2023\)739366](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)739366), 12.04.2023.
- “EU Trade Relations with Russia”, 07.03.2023, (Çevrimiçi) https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/russia_en, 10.04.2023.
- “EU’s Energy Import Dependency Decreased in 2020”, (11.04.2023), (Çevrimiçi) <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20220209-1>, 11.04.2023.
- “Europe Is a Key Destination for Russia’s Energy Exports”, (11.06.2023), (Çevrimiçi) <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=55021>, 11.06.2023.

“European Natural Gas Imports”, **Bruegel | The Brussels-Based Economic Think Tank**, 24.03.2023, (Çevrimiçi) <https://www.bruegel.org/dataset/european-natural-gas-imports>, 18.04.2023.

“EU-Russia Energy Relations”, **Handbook of Energy Governance in Europe**, ed. Michèle Knodt, Jörg Kemmerzell, Cham, Springer International Publishing, 2022, s. 237-261, doi:10.1007/978-3-030-43250-8_54.

“Extraordinary Meeting of EU Heads of State or Government on Ukraine, 6 March 2014”, 06.03.2014, (Çevrimiçi) <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2014/03/06/>, 10.04.2023.

“File:EU Trade with Russia by Product Group, 2011 and 2021.Png”, (30.07.2023), (Çevrimiçi) [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:EU trade with Russia by product group, 2011 and 2021.png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:EU_trade_with_Russia_by_product_group,_2011_and_2021.png), 30.07.2023.

“Foreign Affairs Council, 17 March 2014”, 17.03.2014, (Çevrimiçi) <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2014/03/17/>, 12.04.2023.

“Gas Trade Flows - Data Product”, **IEA**, (27.02.2023), (Çevrimiçi) <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-product/gas-trade-flows>, 27.02.2023.

“How a Russian Natural Gas Cutoff Could Weigh on Europe’s Economies”, **IMF**, 19.07.2022, (Çevrimiçi) <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/07/19/blog-how-a-russias-natural-gas-cutoff-could-weigh-on-european-economies>, 30.07.2023.

“Impact of Russian Sanctions on Europe and the West”, **Economics Help**, 02.08.2022, (Çevrimiçi) <https://www.economicshelp.org/blog/170661/economics/impact-of-russian-sanctions-on-europe-and-the-west/>, 19.06.2023.

“Informal Meeting of Heads of State or Government, Versailles, 10-11 March 2022”, 10.03.2022, (Çevrimiçi) <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2022/03/10-11/>, 25.06.2023.

“International- U.S. Energy Information Administration (EIA)”, (19.04.2023), (Çevrimiçi) <https://www.eia.gov/international/analysis/country/RUS>, 19.04.2023.

“Madrid European Council (12/95): Conclusions”, (03.04.2023), (Çevrimiçi) https://www.europarl.europa.eu/summits/mad1_en.htm, 03.04.2023.

“Main Origin of Primary Energy Imports, EU-28, 2006-2016 (%of Extra EU-28 Imports).Png”, (22.06.2023), (Çevrimiçi) [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main origin of primary energy imports, EU-28, 2006-2016 \(%25 of extra EU-28 imports\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2006-2016_(%25_of_extra_EU-28_imports).png), 22.06.2023.

“Main Origin of Primary Energy Imports, EU-28, 2006-2016 (%of Extra EU-28 Imports)”, (11.06.2023), (Çevrimiçi) [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main origin of primary energy imports, EU-28, 2006-2016 \(%25 of extra EU-28 imports\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2006-2016_(%25_of_extra_EU-28_imports).png), 11.06.2023.

“Outcome of the Informal European Council in Versailles on 10-11 March 2022”, **Epthinktank**, 15.03.2022, (Çevrimiçi) <https://epthinktank.eu/2022/03/15/outcome-of-the-informal-european-council-in-versailles-on-10-11-march-2022/>, 25.06.2023.

“Population of Europe (2023) - Worldometer”, (06.04.2023), (Çevrimiçi) <https://www.worldometers.info/world-population/europe-population/>, 06.04.2023.

“Putin’s Gas Warfare Might Galvanize Europe”, **Chatham House – International Affairs Think Tank**, 30.09.2022, (Çevrimiçi) <https://www.chathamhouse.org/publications/the-world-today/2022-10/putins-gas-warfare-might-galvanize-europe>, 04.10.2022.

“REPowerEU: Affordable, Secure and Sustainable Energy for Europe”, 18.05.2022, (Çevrimiçi) https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en, 23.05.2023.

“REPowerEU”, Text, **European Commission - European Commission**, (23.05.2023), (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3131, 23.05.2023.

“Romano Prodi 3.0 The Third (and Best) Phase of Prodi’s Political Life”, **IsAG**, 30.03.2016, (Çevrimiçi) https://isagitalia.org/romano-prodi-the-third-and-best-phase/wp_8846263/, 18.05.2023.

“Russia and the Energy Charter Treaty - Energy Charter”, (24.09.2023), (Çevrimiçi) <https://www.energycharter.org/what-we-do/knowledge-centre/occasional-papers/russia-and-the-energy-charter-treaty/>, 24.09.2023.

“Russia’s Oil and Gas Budget Revenues Grew by 28%in 2022 | Enerdata”, 17.01.2023, (Çevrimiçi) <https://www.enerdata.net/publications/daily-energy-news/russian-oil-gas-revenues-increase.html>, 16.04.2023.

“Russian Federation Fuels Exports by country 2020 | WITS Data”, (16.04.2023), (Çevrimiçi) https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/RUS/Year/LTST/TradeFlow/Export/Partner/by-country/Product/27-27_Fuels, 16.04.2023.

“Russia-Ukraine War | Casualties, Map, Causes, & Significance | Britannica”, 17.05.2023, (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/event/2022-Russian-invasion-of-Ukraine>, 18.05.2023.

“Rusya gazı keserse Avrupa’nın enerji alternatifleri ne olabilir?”, **BBC News Türkçe**, (20.06.2023), (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60556792>, 20.06.2023.

“Statistical Review of World Energy | Energy Economics | Home”, **Bp Global**, (04.04.2023), (Çevrimiçi) <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html>, 04.04.2023.

“StatisticsEurostat”,(01.04.2023),(Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EXT_LT_MAINEZ_custom_5629555/default/table?lang=en, 01.04.2023.

“StatisticsEurostat”,(06.04.2023),(Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_07_10/default/table?lang=en, 06.04.2023.

“The Background of EU-Russia Relations”, EU-Russia Relations:, Norwegian Institute for Defence Studies, 2007, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/resrep20326.4>, 14.04.2023.

“The Crimean Factor: How the European Union Reacted to Russia’s Annexation of Crimea”, **Warsaw Institute**, 07.05.2019, (Çevrimiçi) <https://warsawinstitute.org/crimean-factor-european-union-reacted-russias-annexation-crimea/>, 17.05.2023.

“The EU Imported 58%of Its Energy in 2020”, (25.05.2023), (Çevrimiçi) <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220328-2>, 25.05.2023.

“The European Union and the Russian Federation | EEAS Website”, (17.03.2023), (Çevrimiçi) https://www.eeas.europa.eu/russia/european-union-and-russian-federation_en?s=177, 17.03.2023.

“The EU–Russia Energy Approach under the Prism of Interdependence”, **European Security**, C. 16, No: 3-4, 2007, s. 329-355.

“The Origins and Aims of Dependency Theory”, (23.03.2023), (Çevrimiçi) <https://www.ukessays.com/essays/economics/the-origins-and-aims-of-dependency-theory-economics-essay.php>, 23.03.2023.

“The Role of Power in EU–Russia Energy Relations: The Interplay between Markets and Geopolitics”, **Europe-Asia Studies**, C. 70, No: 10, 2018, s. 1552-1571.

“The Russian economy and world trade in energy: Dependence of Russia larger than dependence on Russia”, Oesterreichische Nationalbank, 15.04.2022, (Çevrimiçi) <https://www.oenb.at/dam/jcr:c7d95c7b-c469-4834-ac94-98554c5e6f5f/2022-04-15-russian-economy-and-world-trade-in-energy.pdf>.

“TurkStream on the Diversifying South-Eastern European Gas Market”, OSW Centre for Eastern Studies, 08.04.2021, (Çevrimiçi) <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2021-04-08/turkstream-diversifying-south-eastern-european-gas-market>, 24.09.2023.

“Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia”, **Council on Foreign Relations**, (17.05.2023), (Çevrimiçi) <https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>, 17.05.2023.

“Understanding Multilateral Institutions in Easy and Hard Times”, **Annual Review of Political Science**, C. 23, No: 1, 2020, s. 1-18.

“Vienna European Council 11-12.12.1998: Presidency Conclusions”, (28.03.2023), (Çevrimiçi) https://www.europarl.europa.eu/summits/wie1_en.htm, 28.03.2023.

“What Effects Have Sanctions Had on the Russian Economy?”, **World Economic Forum**, 22.12.2022, (Çevrimiçi) <https://www.weforum.org/agenda/2022/12/sanctions-russian-economy-effects/>, 19.06.2023.

“Where Does the EU’s Gas Come from?”, 07.11.2022, (Çevrimiçi) <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-gas-supply/>, 25.01.2023.

“WTO Accessions: Russian Federation”, (29.03.2023), (Çevrimiçi) https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_russie_e.htm, 29.03.2023.

“Yamal-Avrupa doğalgaz boru hattı”, **Sputnik Türkiye**, (Çevrimiçi) <https://sputniknews.com.tr/20211222/yamal-avrupa-dogalgaz-boru-hatti-1052021380.html>, 18.04.2023.

A Power Audit of EU-Russia Relations, London, ECFR, 2009.

Adomeit, Hannes: “Russia as a ‘Great Power’ in World Affairs: Images and Reality”, **International Affairs**, C. 71, No: 1, 1995, s. 35-68.

AG, Nord Stream: “The Pipeline”, **Nord Stream AG**, (19.06.2023), (Çevrimiçi) <https://www.nord-stream.com/the-project/pipeline/>, 19.06.2023.

Agreement on partnership and cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part - Protocol 1 on the establishment of a coal and steel contact group - Protocol 2 on mutual administrative assistance for the correct application of customs legislation - Final Act - Exchanges of letters - Minutes of signing, C. 327, C. 327 OJ L § (1994), (Çevrimiçi) http://data.europa.eu/eli/agree_internation/1997/800/oj/eng, 22.03.2023.

Alex Le Roy: “Interdependence as a Constraint Upon State Behaviour”, (01.02.2023), (Çevrimiçi) <https://www.e-ir.info/2012/07/05/interdependence-as-a-constraint-upon-state-behaviour/>, 01.02.2023.

Andrei, Roxana: **Natural Gas at the Frontline between the EU, Russia, and Turkey a Conflict-Cooperation Perpetuum**, Cham, Switzerland, Palgrave Macmillan, 2023.

Arakelyan, Lilia A.: “EU-Russia Security Relations: Another Kind of Europe”, **The Russian Challenge to the European Security Environment**, ed. Roger E. Kanet, Cham, Springer International Publishing, 2017, s. 61-84, doi:10.1007/978-3-319-50775-0_4.

Baldwin, David A.: “Interdependence and Power: A Conceptual Analysis”, **International Organization**, C. 34, No: 4, 1980, s. 471-506.

Borisocheva, Ksenia: “Analysis of the Oil- and Gas-Pipeline-Links between EU and Russia, An account of intrinsic interests”, t.y.

Borisovna, Timashova Margarita: “Trade And Economic Relations Between Russia And The EU: Current State And Development Prospects”, **Trade And Economic Relations Between Russia And The EU: Current State And Development Prospects**, 2020.

- Boussena, S., C. Locatelli: “Energy Institutional and Organisational Changes in EU and Russia: Revisiting Gas Relations”, **Energy Policy**, C. 55, 2013, s. 180-189.
- Branitskiy, Andrey: “The Russian Federation and The European Union Relations”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, C. 12, No: 1, 2021, s. 154-173.
- Casier, Tom: “The Rise of Energy to the Top of the EU-Russia Agenda: From Interdependence to Dependence?”, **Geopolitics**, C. 16, No: 3, 2011, s. 536-552.
- Cebotari, Livia: “EU-Russia Energy Relations: Problems and Perspectives”, **Proceedings of the International Conference on Business Excellence**, C. 16, No: 1, 2022, s. 1001-1014.
- Chilcote, Ronald H.: “Issues of Theory in Dependency and Marxism”, **Latin American Perspectives**, C. 8, No: 3/4, 1981, s. 3-16.
- Connolly, Daniel, Jae-Seung Lee: “Pipeline Politics between Europe and Russia: A Historical Review from the Cold War to the Post-Cold War”, *The Korean Journal of International Studies*, C. 14, No: 1, 2016, s. 105.
- Correljé, Aad: “The European Natural Gas Market”, **Current Sustainable/Renewable Energy Reports**, C. 3, No: 1-2, 2016, s. 28-34.
- Criekemans David, (ed.): *Geopolitics and International Relations: Grounding World Politics Anew*, Leiden Boston, Brill Nijhoff, 2022.
- Criekemans David, (ed.): *Geopolitics and International Relations: Grounding World Politics Anew*, Leiden Boston, Brill Nijhoff, 2022.
- Dietz, James L.: “Dependency Theory: A Review Article”, ed. Fernando Henrique Cardoso, Enzo Faletto, Andre Gunder Frank, **Journal of Economic Issues**, C. 14, No: 3, 1980, s. 751-758.
- Directive 94/22/EC of the European Parliament and of the Council of 30 May 1994 on the conditions for granting and using authorizations for the prospection, exploration and production of hydrocarbons, C. 164, C. 164 OJ L § (1994), (Çevrimiçi) <http://data.europa.eu/eli/dir/1994/22/oj/eng>, 15.04.2023.
- Dmitri Trenin, Maria Lipman, Alexey Malashenko: **The End of an Era in EU-Russia Relations**, Carnegie Endowment for International Peace, 2013.

Doornich, June Borge, Andreas Raspotnik: "Economic Sanctions Disruption on International Trade Patterns and Global Trade Dynamics: Analyzing the Effects of the European Union's Sanctions on Russia", **Journal of East-West Business**, C. 26, No: 4, 2020, s. 344-364.

Dunne Timothy, Milja Kurki, Steve Smith, (ed.): **International relations theories: discipline and diversity**, Third edition., Oxford, Oxford University Press, 2013.

Edward D. Mansfield, Brian M. Pollins: "Interdependence and conflict: An introduction", **The Journal of Conflict Resolution**, C. 45, No: 6, 2001.

EU Energy in Figures: Statistical Pocketbook 2022, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2022.

European Commission, Directorate-General for Energy: **EU energy in figures : statistical pocketbook 2022**, Publications Office of the European Union, 2022.

EU-Russian Economic Relations: From Cooperation To Confrontation", **EURINT**, C. 8, 2021, s. 41-55.

Fella, Stefano: "The EU Response to the Russian Invasion of Ukraine", 2023.

Galytska, Karina: **European-Russian Energy Relations: From Dependence to Interdependence**, C. 7, 1. bs, Florence, Firenze University Press, 2021.

Georg Sørensen, Jørgen Møller, Robert Jackson: **Introduction To International Relations: Theories And Approaches**, t.y.

Godzimirski, Jakub M.: "Russian energy and grand strategy", Norwegian Institute of International Affairs (NUPI), 2020, (Çevrimiçi)
<http://www.jstor.org/stable/resrep28535>, 30.05.2023.

Grieco, Joseph M.: "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism", **International Organization**, C. 42, No: 3, 1988, s. 485-507.

Gustafson, Thane: **The Bridge: Natural Gas in a Redivided Europe**, Cambridge, Massachusetts London, England, Harvard University Press, 2020.

Gürkaynak, Muharrem ve, Yalçın, Serhan: “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslararası İlişkiler**, C. 6, No: 23, 2009, s. 73-92.

Harvey, David A.: **A Brief History of Neoliberalism**, Oxford, Oxford University Press, 2005.

Högselius, Per: **Red Gas: Russia and the Origins of European Energy Dependence**, 1. ed., New York, NY, Palgrave Macmillan, 2013.

IntelliNews, Ben Aris and Ivan Tkachev for bne: “Long Read: 20 Years of Russia’s Economy Under Putin, in Numbers”, **The Moscow Times**, 19.08.2019, (Çevrimiçi) <https://www.themoscowtimes.com/2019/08/19/long-read-russias-economy-under-putin-in-numbers-a66924>, 03.04.2023.

İşiksal, Hüseyin: “To What Extend Complex Interdependence Theorists Challenge to Structural Realist School of International Relations?”, **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, C. 3, No: 2, 2015.

Jones, Alan, Grahame Fallon: “The Political Economy of Co-Operation, Trade and Aid between the European Union and Russia”, **Journal of Contemporary European Studies**, C. 11, No: 2, 2003, s. 253-277.

Kardaş, Szymon: “Conscious Uncoupling: Europeans’ Russian Gas Challenge in 2023”, **ECFR**, 13.02.2023, (Çevrimiçi) <https://ecfr.eu/article/conscious-uncoupling-europeans-russian-gas-challenge-in-2023/>, 19.06.2023.

Kaufman, Joyce P.: **Introduction to international relations: theory and practice**, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2013.

Keohane, Robert O., Joseph S. Nye: **Power and Interdependence**, 4. ed., Glenview, IL, Pearson, 2012.

Keohane, Robert O.: **After hegemony: cooperation and discord in the world political economy**, Princeton, N.J, Princeton University Press, 1984.

Khevturiani, Amiran: “Foreign Policy Concepts of Russia”, **European Political and Law Discourse**, C. 5, No: 1, 1998.

Korhonen, Iikka: “Economic Sanctions on Russia and Their Effects”, **CESifo Forum**, C. 20, No: 04, 2019, s. 19-22.

- Krickovic, Andrej: "When Interdependence Produces Conflict: EU–Russia Energy Relations as a Security Dilemma", **Contemporary Security Policy**, C. 36, No: 1, 2015, s. 3-26.
- Kutcherov, Vladimir vd.: "Russian Natural Gas Exports: An Analysis of Challenges and Opportunities", **Energy Strategy Reviews**, C. 30, 2020, s. 100511.
- Kuzemko, Caroline: "Ideas, Power and Change: Explaining EU–Russia Energy Relations", *Journal of European Public Policy*, C. 21, No: 1, 2014, s. 58-75.
- Lawson, Stephanie: **Theories of international relations: contending approaches to world politics**, Cambridge ; Malden, MA, Polity, 2015.
- Leonard, Mark, Nicu Popescu: **A Power Audit of EU-Russia Relations**, London, ECFR, 2009.
- Liu, Fenghua: "Russia's Foreign Policy Over the Past Three Decades: Change and Continuity", *Chinese Journal of Slavic Studies*, C. 2, No: 1, 2022, s. 86-99.
- Lynch, Dov: "Russia's Strategic Partnership with Europe", **The Washington Quarterly**, C. 27, No: 2, 2004, s. 99-118.
- Maitra, Dr Sumantra: "NATO Enlargement, Russia, and Balance of Threat", SSRN Scholarly Paper, Rochester, NY, 15.07.2021, doi:10.2139/ssrn.3887828.
- McGlinchey Stephen, Rosie Walters, Christian Scheinflug, (ed.): **International Relations Theory**, Bristol, E-International Relations Publishing, 2017.
- Mitrova, Tatiana: "Energy and the Economy in Russia", **The Palgrave Handbook of International Energy Economics**, ed. Manfred Hafner, Giacomo Luciani, Cham, Springer International Publishing, 2022, s. 649-666, doi:10.1007/978-3-030-86884-0_32.
- Monaghan, Andrew: "The Background of EU-Russia Relations", *EU-Russia Relations*., Norwegian Institute for Defence Studies, 2007, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/resrep20326.4>, 28.03.2023.
- Morgenthau, Hans Joachim: **Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace**, ed. Kenneth W. Thompson, Brief ed., New York, NY, McGraw-Hill, 1993.

- Nowak, Zuzanna, Harry Tzimitras, Hubert Faustmann: "Russia's Energy Policy:", Global Energy Debates and the Eastern Mediterranean, Atlantic Council, 2016, (Çevrimiçi) <http://www.jstor.org/stable/resrep17091.7>, 11.06.2023.
- Nurşin Ateşoğlu Güney, Vişne Korkmaz: "The Energy Interdependence Model between Russia and Europe: An Evaluation of Expectations for Change", **Perceptions : Journal of International Affairs**, C. Volume 19, No: Issue 3, t.y., s. 35-59.
- Nye, Joseph S.: "Neorealism and Neoliberalism", **World Politics**, C. 40, No: 2, 1988, s. 235-251.
- Omeličeva, Mariya: "RUSSIAN FOREIGN POLICY: A QUEST FOR GREAT POWER STATUS IN A MULTIPOLAR WORLD Russian Foreign Policy, in Foreign Policy in Comparative Perspective, Ryan Beasley, Juliet Kaarbo, Jeffrey Lantis, and Michael Snarr (Eds.). CQ Press, 2012, Pp. 94-117", 2012.
- Osička, Jan, Filip Černoch: "European Energy Politics after Ukraine: The Road Ahead", **Energy Research & Social Science**, C. 91, 2022, s. 102757.
- Pominova, Irina: "Risks and Benefits for the Russian Federation from Participating in the Energy Charter: Comprehensive Analysis", Energy Charter Secretariat Knowledge Centre, 2014, (Çevrimiçi) https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Occasional/Russia_and_the_ECT_en.pdf, 24.09.2023.
- Post-Crimea shift in EU-Russia relations : from fostering interdependence to managing vulnerabilities**, t.y.
- Proedrou, Filippou: "Sensitivity and vulnerability shifts and the new energy pattern in the EU-Russia gas trade", **Studia Diplomatica**, C. 63, 2010, s. 95-104.
- Romanova Tat'jana A., Maxine David, (ed.): **The Routledge Handbook of EU-Russia Relations: Structures, Actors, Issues**, London New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2022.
- Romanova, Tatiana, Maxine David: **The Routledge Handbook of EU-Russia Relations: Structures, Actors, Issues**, 1. bs, London, Routledge, 2021.
- Rumer, Eugene: "Russia and the Security of Europe", **Carnegie Endowment for International Peace**, (03.04.2023), (Çevrimiçi) <https://carnegieendowment.org/2016/06/30/russia-and-security-of-europe-pub-63990>, 03.04.2023.

- Schelling, Thomas C.: **The Strategy of Conflict: With a New Preface**, Nachdr. d. Ausg. 1980., Cambridge, Mass., Harvard Univ. Press, 20.
- Shackett, Stanton S.: “Building without a Cornerstone: The Indispensable Role of CFE in the European Security Structure”, Fort Belvoir, VA, Defense Technical Information Center, 01.03.2013, doi:10.21236/ADA589429.
- Siddi, Marco: “EU-Russia Energy Relations”, **Handbook of Energy Governance in Europe**, ed. Michèle Knodt, Jörg Kemmerzell, Cham, Springer International Publishing, 2020, s. 1-25, doi:10.1007/978-3-319-73526-9_54-1.
- Simionov, Loredana Maria: “The EU and Russia Shifting Away from The Economic Logic of Interdependence – An Explanation Through the Complex Interdependence Theory”, **European Integration Studies**, C. 0, No: 11, 2017, s. 120-137.
- Sørensen, Georg, Jørgen Møller, Robert H. Jackson: **Introduction to International Relations: Theories and Approaches**, Eighth edition., Oxford, United Kingdom, Oxford University Press, 2022.
- Staikowski, Alice: “Energy Politics & EU-Russia Gas Interdependence: Implications for Russia’s Structural Power”, **Strife**, C. 17, 2022, s. 90-119.
- Stern, Jonathan P.: **The Future of Russian Gas and Gazprom**, Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Stern, Jonathan, Rogers Howard: “The Dynamics of a Liberalised European Gas Market: key determinants of hub prices, and roles and risks of major players”, Oxford Institute for Energy Studies, 12.2014, doi:10.26889/9781784670184.
- Stern, Professor Jonathan: “Natural Gas In Europe – The Importance Of Russia”, t.y.
- Sümer, Gültekin: “The Impact of the Cold War Legacy on US-Russia Bilateral Relation”, **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, C. 4, No: 1, 2020, s. 116-142.
- Tavani, Sara: “EU-Russia Security Relations: Old Problems in a New International System”, **De Europa**, C. Vol 2, 2019, s. No 2 (2019).
- Tichý, Lukáš: **EU-Russia Energy Relations: A Discursive Approach**, Cam, Springer, 2019.

Toscani, Gabriel Di Bella, Mark J. Flanagan, Karim Foda, Svitlana Maslova, Alex Pienkowski, Martin Stuermer, Frederik G.: “Natural Gas in Europe: The Potential Impact of Disruptions to Supply”, **IMF**, (12.04.2023), (Çevrimiçi) <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2022/07/18/Natural-Gas-in-Europe-The-Potential-Impact-of-Disruptions-to-Supply-520934>, 12.04.2023.

U.S. Congressional Research Service. (2021). TurkStream: Russia’s Southern Pipeline to Europe. (IF11177; 6 May 2021). <https://sgp.fas.org/crs/row/IF11177.pdf>

Understanding international conflicts: an introduction to theory and history, 7th ed., New York, Pearson Longman, 2009.

Uygun, Ayşe Gülce: “Avrupa Birliği’nin Rusya’ya Yönelik Yaptırımları: Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar”, **TroyAcademy**, 2023.

Victor David G., Amy Jaffe, Mark H. Hayes, (ed.): **Natural gas and geopolitics: from 1970 to 2040**, Cambridge; New York, Cambridge University Press, 2006.

Vries, Michiel S. De: “Interdependence, Cooperation and Conflict: An Empirical Analysis”, **Journal of Peace Research**, C. 27, No: 4, 1990, s. 429-444.

Waheeda Rana: “Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts”, **International Journal of Business and Social Science**, C. 6, No: 2, 2015.

Yergin, Daniel: *The new map: energy, climate, and the clash of nations*, New York, Penguin Press, 2020.

Zerka, Pawel: “The Power of Interdependence: Europe’s under-Rated Influence over Russia – European Council on Foreign Relations”, **ECFR**, 15.09.2022, (Çevrimiçi) <https://ecfr.eu/article/the-power-of-interdependence-europes-under-rated-influence-over-russia/>, 11.02.2023.

ÖZET

Bu tezin temel amacı, AB-Rusya arasında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra başlayan, liberal temellere dayanan enerji ilişkilerinin, zaman içerisinde geçirdiği evrimi ve doğal gaz ticareti özelinde oluşan bağımlılık durumunu, neoliberal teorinin karşılıklı bağımlılık modeli doğrultusunda incelenmektedir. Bu kapsamda, bu tez çalışmasının bulguları şu şekildedir: 1990'lı yıllarda başlayan, AB-Rusya doğal gaz ticareti ve devamında ilerleyen enerji ilişkileri, Robert Keohane ve Joseph Nye tarafından öne sürülen karşılıklı bağımlılık modelinin öne sürdüğü şekilde, taraflar arasında barışçıl ilişkilerin gelişmesini sağlamış ve anlaşmazlıkların çözümünde askerî güç kullanımını engellemiştir. 2014 ve 2022 yıllarında, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesi, taraflar arası ilişkilerin açıklanmasını bakımından karşılıklı bağımlılık modelinin savlarını geçersiz kılmamış, doğal gaz ticareti özelinden taraflar arası bağımlılık ilişkisinin Rusya'nın lehine asimetrik olarak gelişmesinden kaynaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: AB-Rusya İlişkileri, Doğal Gaz, Enerji, Karşılıklı Bağımlılık, Neoliberalizm

ABSTRACT

The main objective of this thesis is to analyze the evolution of the liberal energy relations between the EU and Russia, which began after the collapse of the Soviet Union, and the dependency situation in the natural gas trade in line with the interdependence model of neoliberal theory. In this context, the findings of this thesis are as follows: The EU-Russia natural gas trade and subsequent energy relations, which started in the 1990s, have enabled the development of peaceful relations between the parties and prevented the use of military force to resolve disputes, as suggested by the Interdependence model proposed by Robert Keohane and Joseph Nye. In 2014 and 2022, Russia's military intervention in Ukraine did not invalidate the arguments of the Interdependence model in terms of explaining the relations between the parties, but rather resulted from the asymmetric development of the interdependence relationship between the parties in favor of Russia in terms of natural gas trade.

Keywords: EU-Russia Relations, Natural Gas, Energy, Interdependence, Neoliberalism